

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.

NÉPRAJZI HÍREK

XLVI. • 2017/3.

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Tudománytörténet	(3)
Fórum	(34)
Néprajzi muzeológia	(54)
Köszöntések	(69)
In memoriam	(79)
Mindenféle	(91)

NEGYVENHATODIK ÉVFOLYAM
2017/3.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)

Máté György

A kiadást támogatta a

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133–8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság

Felelős kiadó: Bodó Sándor

Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:

1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:

Kapitális Nyomda

Felelős vezető: Kapusi József

TARTALOM

TUDOMÁNYTÖRTÉNET	3
Biernaczky Szilárd: Kulturális értékeink megbecsüléséről (Egy magyar humanista Afrika-kutató életműve életre kel?)	3
Száz éve született Bakó Ferenc	7
Lukács László: Születésnap ünnepség Egerben	7
Paládi-Kovács Attila: Bakó Ferenc és a palóckutatás (1967–1991)	9
Balassa Iván centenáriuma	26
Csoma Zsigmond–Kőrösi Dalma: Emlékezések Balassa Ivánra a Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztályának ülésén	26
Hála József: Balassa Ivánra emlékeztünk az Akadémián	28
– sami –: A Bodrogközi Művelődési Egyesület emlékezése Balassa Ivánra ...	31
– sami –: Megemlékezés Bárándon Balassa Iván 100. születésnapjáról	31
Kováts Dániel–Viga Gyula: Tanulmánykötet Balassa Iván 100. születésnapjára.....	33
FÓRUM	34
Szőke Anna: Fiatal néprajzkutatók nyári tábora (Székelykeve, 2017. augusztus 7–11.)	34
Szikszai Zsuzsanna: Néprajzkutatók II. Makói Találkozója (2017. szeptember 6.)	36
Szabó Ernő: A jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet új forrásai (Szekszárd, 2017. szeptember 28–29.)	41
Reformáció, 500	44
Örsi Julianna: A reformáció kezdete 500. évfordulójának ünneplése néprajzos szemmel	44
Hajdu Ágnes: A felekezeti együttélés történeti-néprajzi kérdései a Kárpát-medencében	51
NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA	54
Faár Tamara: SKANZEN, 50. Ünnepi évad a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban	54
Lengyel Ágnes: „Beálllok rózsám katonának...”. Palócok az I. világháborúban. Kiállítás az MNM Palóc Múzeumában (Balassagyarmat, 2016. május 31.–2017. március 31.)	60
Máté György: Áttört bútor a Palócföld szlovákiai részén	67

KÖSZÖNTÉSEK	69
Ament-Kovács Bence: Boross Marietta köszöntése	69
Raffai Judit: Köszöntjük a hetvenéves Benedek Katalint	72
Tari János 60 éves	74
Voigt Vilmos: Tari János köszöntése	74
Bogyay Katalin: Születésnap köszöntő Tari Jánosnak	75
Rimay János: Az idő ősága nevel magas fákat	78
IN MEMORIAM	79
Hoppál Mihály–Szabó Piroska–Tari János–Verebélyi Kincső: Elhunyt Sz. Kovács Emese (1940–2017)	79
Sárkány Mihály: Hollós Marida végleg hazatért	85
Csoma Zsigmond: Kecskés Péter (1942–2017)	88
MINDENFÉLE	91
Csonka-Takács Eszter: Bővült a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzéke. Újabb eredmények a 2003-as UNESCO-egyezmény végrehajtása során	91
Jakab Albert Zsolt: Jankó János-díjasok találkozója Ottományban	95

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Kulturális értékeink megbecsüléséről (Egy magyar humanista Afrika-kutató életműve életre kel?)

Az elmúlt években, a Magyar Afrika Tudástár elektronikus könyvtár megalapítása és folyamatos feltöltése közben, mindinkább szembesülnöm kellett a ténnyel, hogy még egy olyan (nálunk!) marginális kulturális-tudományos területen is, mint az „Afrika-tanulmányok” (vagy másként, egyszerűen: a hazai Afrika iránti érdeklődés) mérhetetlen gazdagsággal sorjáznak az elfeledett vagy soha számba nem vett hazai tevékenységek és az azt kísérő, gyakran igen értékes (írás)művek. És óhatatlanul merült fel mind gyakrabban bennem a nyugtalanító gondolat: vajon jól gazdálkodunk-e – nem is oly ritkán egyetemes szintűnek érzett, vélt vagy egyértelműen annak tekinthető – értékeinkkel?

A két világháború között a határokon túlra tekintő érdeklődés beszűkülése miatt talán csak az olasz–etióp háború fordította a honi szemeket és füleket erőteljesebben a fekete földrész felé. A Kádár-korszak során viszont helyel-közzel mind a sajtóban, mind a tudományos életben fel-felbukkant Magyar László vagy Torday Emil neve, és persze továbbra is körülöngte a madagaszkári királyság alaptalan mítosza Benyovszky Móricot. Különösen sokat tett viszont a régi magyar, közöttük afrikai utazók fényre hozásáért Tardy Lajos. Lásd: a 17. századi és Egyiptomot megjáró Huszthy György portai követ, a 18. századi Geramb Ferdinand tábornok, majd trappista szerzetes, Baron Tott avagy Tóth Ferenc, a Dardanellák védője, majd francia diplomata Egyiptomban, valamint az észak-afrikai kútfők között számon tartott Dombay Ferenc, Mária Terézia marokkói diplomatája nevét, és persze még másokat. S Tardy maga nem áttallott éppen az akkori *Magyar Nemzet*be népszerűsítő cikkeket is írni művelődéstörténetünknek ezekről a mindenképpen figyelmet érdemlő alakjairól.

De már nem jutott el a fényre hozásig pl. a Dreyfus-perben elmarasztalt Valsin-Esterházy apjának, Louis Joseph Ferdinand Walsin-Esterháznak (1807–1857), mondhatni történelmi és egyúttal tudományos szereplése, aki francia állampolgárként, miután 18 évet töltött Algériában, a hadosztályparancsnokságig vitte a krimi háborúban, de onnan súlyosan megbetegedve tért vissza, és halt meg ötvenévesen. Maga után hagyott azonban két mára francia és arab kutatók által is idézett könyvet: az egyik a korábban törökök által leigázott Algériába vezet, míg a másik a francia gyarmatosítás évtizedeit idézi fel...

S ha áttérünk a 19. századra, az elfeledettek névsora mind hosszabbá válik.

Értékgazdálkodásunk problémáit azonban most egyetlen jeles magyar tudós, a kiemelkedő jelentőségű kongói terepmunkás, etnológus, Torday Emil (1875–1931) életművének körüljárásával szeretném szemléltetni, akinek még alapvető életrajzi adataira is csak most, Földessy Edina könyve (*Torday Emil*

kongói gyűjteménye, a Néprajzi Múzeum kiadása, 2015) kapcsán derült fény. Magam a Torday névnek bedőlve erdélyi kollégákkal nyomoztattam utána (hiszen ismert a méltatlan történet, a világháború után, ugyancsak neve alapján, birtokot ajánlották a számára, ha felveszi a román állampolgárságot, amelyre természetesen nemet mondott, hiszen még az angol állampolgárságot sem volt hajlandó magyarsága megtartása érdekében felvenni).

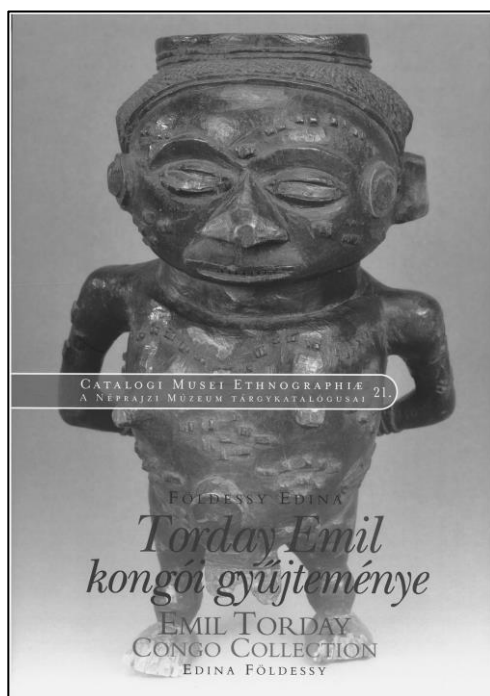

Jeles Afrika-kutatónk eredeti neve azonban – az említett monográfia szerzőjének kutatómunkája nyomán – immár ismertté vált. Valójában Böhm Emil néven látott napvilágot 1875. június 22-én. És idősebb, valamint fiatalabb fiútestvérével együtt Böhm Lajos biztosítási hivatalnok és a Csáktornyáról származó Mannheimer Erzsébet nevű szülők gyermekeként született. Nevük onnan származik, hogy 1890-ben belügyminisztériumi rendelettel azt Tordaira változtatták. Az y-ra alakítás oka nem ismert.

Tordayról dióhéjban itt most csak annyit: 1900 és 1909 között három utazást tett az egykori Belga-Kongóba, előbb belga megbízásból, majd az angol tudományos intézmények (Royal Anthropological Institute, British Museum) támogatásával. Mivel utolsó útja végén egy orrszarvú súlyosan megsebesítette, amelynek nyomait egész további élete során viselte, így minden igyekezete ellenére sem tudott többé szeretett Afrikájába visszatérni. Élete hátralévő 22 évében viszont 8 könyvet, 40–45 tanulmányt és mintegy 50–60 kisebb cikket, ismertetést publikált. A Spencer Társaság felkérésére pedig élete utolsó éveiben elkészítette monumentális *Afrikai fajok* (*African Races*, 1930) című kiemelkedő jelentőségű elméleti összehasonlító munkáját, amely mellel a néprajzi kartográfia egyik előfutárának számít. Könyveit és tanulmányait mindmáig folyamatosan idézik a világ számos országának kutatói.

John Mack, a British Museum egykori muzeológusa (ma egy angol egyetem professzora) kezdeményezésére 1990-ben egy nagy jelentőségű kiállítás megrendezésére került sor Torday rendkívül értékes és gazdag néprajzi gyűjtéséből, amely kutatónk életművének valóságos reneszánszát indította el. Így alig

öt évvel később, 1995-ben az oxfordi egyetemhez tartozó Pitt Rivers Museum is csatlakozik a sikerhez, és kiállítást rendez a Torday-gyűjtések hozzájuk került részéből, kuba textilekből, amelynek ugyancsak értékes (bár e cikk szerzője számára nem ismert) katalógusa lát napvilágot (Coote, Jeremy–Mee, Simon: *Kuba Textiles in Pitt Rivers Museum*, Oxford). A művészeti tárgyak és a gazdag fotóanyag-gyűjtemény ilyen világméretű megbecsülése mellett azonban tudományos művei is széles körben váltak új kutatások jelentős kútforrásaivá, mi több, olyan diszciplínáknak új ösztönzéseket adó tényanyagává vagy egyenesen kiindulópontjaivá, mint a művészetetnológia, a szóbelitörténelem-kutatás, a társadalomnéprajz/antropológia, a folklorisztika, az etnolingvisztika, az etnomatematika vagy az embertan.

De saját hazánkra térve, kétségtelenül dicséretes tények sorozatával szembeíthatjuk az érdeklődőket itt az elmúlt évekből. Kubassek János, a Földrajzi Múzeum igazgatója Tordayval foglalkozó tényfeltáró és összegező tanulmányait említhetjük. Egy igen értékes kiállítást, amelyet Régi Tamás régi és új magyar kutatók afrikai fotóiból állított össze a Történelmi Múzeumban, és ezen számos híres Torday-fotó is szerepelt. Egyedülállóan fontosnak számít e sorban Szilasi Ildikó jelentős figyelmet keltő akciósorozata, expedíciója Kongóba, majd az egész országot bejáró kiállítása, végül a kitűnő (*National Geographic*) fotóssal, Lóránt Attilával együtt készített gyönyörű album (2010), amelyeknek

vezérlő gondolata egyképpen: *100 év azonosság, 100 év változás – Torday Emil nyomában Kongóban* volt.

Napjaink igen fontos újdonsága viszont a már említett mű, Földessy Edina monografikus albuma, amelynek elkészítésére indokot jeles kutatónk Magyarországnak juttatott és ma a Néprajzi Múzeumban őrzött gazdag gyűjteményrésze adott. A kötet a közel félszáz tárgyból mintegy 100-at mutat be kitűnő fotókon, részletes magyarázatokkal fűszerezve. De legalább ilyen értékes a két nyelven közreadott igen alapos bevezető, amely Torday életrajzára, afrikai érdeklődése kialakulására, útjaira, londoni kutatói évtizedeire, munkásságára és természetesen az itthon, illetve a világ több helyén őrzött gyűjteményrészeire is kitér.

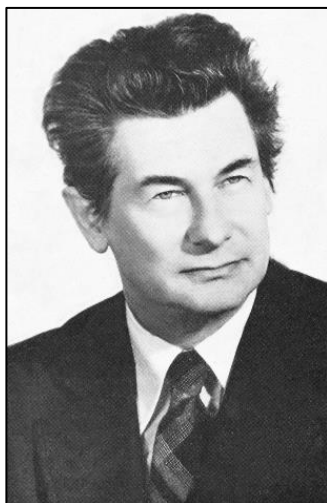
Azt is mondhatjuk: ebben a tekintetben mi magyarok léptünk elsőként, hiszen a világhírű Torday-gyűjtemény anyagából még a British Museum se adott ki önálló albumot. Más kérdés, hogy nekünk magyaroknak volna a feladatunk kötetbe összegyűjteni valahára a talán legnagyobb magyar afrikánistának tekinthető (egyébként kora sok más terepmunkára vállalkozó etnológusához hasonlóan autodidakta) tudósunk igen értékes, máig jól hasznosítható írásait, amelyek akár olyan kényes kérdésekre is kitérnek, mint az emberevés, a méregpróba vagy a szexualitás. Továbbá három francia és három angol nyelvű művét is ki kellene adni végre magyar nyelven. (Két magyar nyelvű népszerűsítő jellegű könyvét, amelyeket egykor Halász Gyula kivonatolt az említett opusokból, hazai kiadók az utóbbi években többször is felvettek terveik listájába, de végül a megjelenítés nem következett be. Igaz viszont, hogy mind a debreceni nemzeti könyvtár, mind az OSZK felhelyezte azokat elektronikus gyűjteményébe.)

Napjainkat terrorizmus és a vele járó agresszivitás, brutalitás és vandalizmus szabdalja. Torday Emilt, aki arról volt nevezetes már a saját korában londoni körökben, hogy Afrikában nem gyarmatosítóként lépett fel, hanem az afrikaiak barátjává lett, „*nagy fehér bíró*”-ként törzseket békített össze, háborúkat akadályozott meg jártában-keltében, a kubák természetes kulturáltságú, demokratizáló újdonságokat bevezető királyával szinte örök barátságot kötött (később a gyarmatosítók ostobasága miatt bekövetkezett korai halála miatt kesereg egy helyütt) – egyszóval őt, mint egy fényt sugárzó „*magyar békesség-jelképet*” kellene felmutatnunk itthon és világszerte. De ehhez azonban csakis az életmű minél teljesebb és szélesebb körű gondozásával, hazai és külhoni megismertetésével juthatunk el!

BIERNACZKY SZILÁRD

Száz éve született Bakó Ferenc

Születésnap ünnepség Egerben

Bakó Ferenc (1917–1998) etnográfus, egri múzeumigazgató tudománytörténeti jelentőségét az is jelzi, hogy születésének centenáriumát két alkalommal is megünnepeltük. A két egri ciszterci diák, Bakó Ferenc és Balassa Iván 100. születésnapjáról 2017. február 23-án Budapesten, a Néprajzi Múzeumban emlékeztünk meg. Munkásságának színhelyén, az egri Dobó István Vármúzeumban 2017. szeptember 26-án emlékkonferencia keretében idézték meg legfontosabb szakmai eredményeit, életművét. Egyúttal hivatali utóda, a hetvenéves Petercsák Tivadar köszöntésére is sor került.

A bensőséges, színvonalas rendezvényre az egri vár Dobó-bástyájában kialakított előadóteremben került sor. Nem lehetett volna ez a helyszín, ha Bakó Ferenc fiatal múzeumigazgatóként az 1950-es évek közepén az addig katonai objektumként, laktanyaként használt várat nem szerezte volna meg a múzeum elhelyezésére. Az ünneplő, emlékező közönséget, Bakó Ferenc kollégáit, munkatársait, lányát Habis László, Eger Megyei Jogú Város polgármestere, Berecz Máttyás, a Dobó István Vármúzeum igazgatója és Bodó Sándor, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke köszöntötte.

A szakmai előadások sorát Petercsák Tivadar nyitotta meg a muzeológus és múzeumszervező Bakó Ferencről megemlékező előadásával. Paládi-Kovács Attila, a *Néprajzi Hírek* e számában közölt előadásában, a palócok kutatóját, a palóckutatás szervezőjét, a négykötetes palóc monográfia szerkesztőjét mutatta

be. Veres Gábor a palóc település és építkezés kutatóját idézte meg, az egeri borospincék, a bükki barlanglakások, a Heves megyei parasztházak és udvarok feltáróját, bemutatóját. Zábrátzky Éva a kézművesség, a háziipar, a bükki mészégetők, az erdőhorváti perecsütő asszonyok és a tiszai kézművesek világának dokumentálójáról szólt. Császi Irén a népszokások, a palócföldi lakodalom kutatóját hozta közelbe. Löffler Erzsébet az *egriség*, az egeri identitás és a kanadai magyarok kutatóját mutatta be. Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata erre az alkalomra hasonló kiadásban megjelentette Bakó Ferenc *Egriség – Egri öntudat a múltban és ma* című, figyelemre méltó esszéjét. Szalayné Király Júlia az Eger Vár Barátainak Köre megalapítójára és elnökére emlékezett. Az ünnepelt lánya, Bakó Zsuzsanna művészettörténész édesapja alakjának felidézésével zárta a Bakó Ferenc centenáriumi emlékkonferenciát.

A Bakó Ferenc születési centenáriumán felavatott emléktábla

Folytatásként Petercsák Tivadar néprajzkutatót, nyugalmazott múzeumigazgatót, egyetemi tanárt, a Magyar Tudományos Akadémia doktorát köszöntötte 70. születésnapja alkalmából Bodó Sándor, Berecz Mátyás, Pap József, az Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Intézetének igazgatója és Szalayné Király Júlia, az Eger Vár Barátainak Köre elnöke. Petercsák Tivadar-nak itt adták át a tiszteletére szerkesztett ünnepi kötetet, amelynek tanulmányait kollégái, barátai, tisztelői írták (*Agria* L. A Dobó István Vármúzeum évkönyve. Eger, 2017. 596 p.).

Az emlékkonferenciához kapcsolódott a Bakó Ferenc-emlékkiállítás megnyitása és a Bakó Ferenc-emléktábla leleplezése a Dobó István Vármúzeumban.

LUKÁCS LÁSZLÓ

Bakó Ferenc és a palóckutatás (1967–1991)

Bakó Ferenc 1967-ben indította el és bő két évtizeden át szervezte a palóc néprajzi csoport vizsgálatát, de már jóval korábban eljegyezte magát a palócok és az északi magyar népterület kutatásának problematikájával. Első néprajzi közleménye az 1942-ben Újbarson (Bars m.) a Táj- és Népkutató Központ által szervezett terepmunka néprajzi megfigyeléseit tartalmazta, a következő pedig egy nógrádi palóc népszokásról számolt be. Munkás élete túlnyomó részét Egerben élte le, ahol már az 1950-es években is foglalkoztatta a palóc népcsoport történeti múltja, sajátos nyelvjárása, néphagyományainak gazdag öröksége. Az országos szabadtéri néprajzi múzeum alapításával kapcsolatos hírek hallatán határozta el az ún. *palóc ház* létrehozását Parádon. 1963 őszén a Múzeumi Hónap nyitó eseménye volt a berendezett ház és porta megnyitása.¹ A parádi *palóc ház* sikere, majd a verpeléti kovácműhely, a kishánai szlovák ház, az átányi parasztház és Heves megye további, helyben megőrzött népi műemlékei, tájházai igazolták Bakó Ferenc felfogását, miszerint az országos skanzen érdekei mellett az érintett települések, kistájak jogait, érdekeit is figyelembe kell venni az örökségvédelem folyamatában.

¹ A *palóc ház* és porta bútorzatát, gazdasági eszközeit zömmel Bakó Ferenc gyűjtötte. A szerzeményezésben és a berendezésben közreműködött még Csilléry Klára, Paládi-Kovács Attila és Kovács Béla. A megnyitás előtti utolsó napokban Molnár Mária és Outi Karanko finn ösztöndíjas egészítette ki a csoportot.

A palóckutatás programja és folyamata

A nagyszabású kutatás előkészítéséről, menetéről és menet közben született eredményeiről Bakó Ferenc részletesen beszámol az 1989-ben kiadott *Palócok* I. kötetében. Leszögezi, hogy a mintegy tíz évre tervezett kutatás eredeti célja egy komplex néprajzi monográfia volt, „melyben a történelem, a régészet, a nyelvészet–dialektológia és az embertan mint társtudományok segítették volna a mélyebb elemzést, tették volna teljesebbé a palócságról alkotott képet”.² Rögzíti, hogy a kutatás kezdeményezője, az egri Dobó István Vármúzeum, memorandummal fordult az érintett térség múzeumait fenntartó megyékhez és szakmailag felügyelő szervekhez a kutatási program támogatása érdekében. A kutatás Heves, Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén megye mellett Pest és Szolnok megyére is kiterjedt. A munkálatok irányítására Bakó Ferenc vezetésével szervezőbizottság alakult.

Az első években az 1968-ban összeállított *Felderítő kérdőív* segítségével indult meg a terepmunka. A kérdőív tartalmára, kérdőpontjaira főként az 1967 őszi Egerben tartott tanácskozás résztvevőitől kértek javaslatot. Néhány év alatt a palócnak tételezett hatalmas térség több mint 500 településén töltötték ki a kérdőívet az általános iskolák, középiskolák tanárai, diákjai, egyetemi hallgatók és önkéntes gyűjtők. Számos településen 2–3 adatlap készült, ezért mintegy 700 adatlap várt feldolgozásra.³ Eredetileg azt tervezték, hogy minden településen felgyűjtik a kérdőívet, de aztán belátták, hogy ez a terv irreális. A kollektív munka, a társadalmi gyűjtők bevonása indokolta tematikus kérdőívek, gyűjtési útmutatók szerkesztését és kiadását is. Az 1970-es években 21 kérdőív jelent meg Egerben a palóckutatás keretében.⁴ 1968-ban megjelent az indító konferencia előadásait, vitáit tartalmazó kötet,⁵ amelyet 1970-ben követett a népcsoport néprajzi, helytörténeti, dialektológiai szakirodalmát tartalmazó bibliográfia.⁶ A palóckokról szóló 19. századi források köre bővült Reguly Antal 1857. őszi tett gyűjtőútján készült feljegyzéseinek kiadásával a kutatási program keretében.⁷

Támogatta a „palóc program” egyes települések monografikus néprajzi kutatását, terepmunkálatait és eredményeinek közreadását is. Jászdózsa, Mátradercske, Visonta, Csépa néprajzi monográfiáját 1973–1982 között *Dolgozatok a palóckutatás köréből – Tematikus és lokális monográfiák* sorozatcímen jelentették meg. A lokális monográfiák készítését főként Szolnok megye etnográfusai, a „palóc kirajzások” akkori kutatói szorgalmazták.

² Bakó F. 1989. I. 33.

³ Bakó F. 1989. I. 33–34.; Balassa I. 1994. 5.

⁴ Ezek Bakó Ferenc szerkesztésében jelentek meg *Palóc kutatás – Módszertani Közlemények* sorozatcímen.

⁵ Bakó F. 1989. I. 33.; Bakó F. (szerk.) 1968.

⁶ Kocsis Gy. é. n. [1970]

⁷ Reguly A. 1975.

A palóckutatás menetében, az első tíz év elteltével, a Magyar Néprajzi Társaság 1977 őszén a *Néprajzi csoportok kutatási módszerei* címen megtartott konferenciáját követően történt egy lényeges irányváltás. Bakó Ferenc és a szervezőbizottság is felismerte, hogy az addigi extenzív, „a palóc nagytáj” minden települését felölelő kutatómunka nem folytatható. Mint írja: „*Reálisnak látszott ezért csökkenteni a vizsgálandó falvak, a kutatópontok számát, és leszűkíteni ezek területét is arra a tájra, amit a múlt [19.] század eleje óta minden közlemény palócnak tartott. Ez a centrumnak nevezhető terület Balassagyarmat, Putnok, a Mátra gerince és az országhatár közé esik...*”⁸ Ezen felismerést követően jelölték ki Barabás Jenő bevonásával azt a 20 települést, amelyre koncentrálni a későbbi években megindulhatott az intenzív terepmunka. A „palóc centrum” kutatópontjai négy korábbi vármegye – Nógrád, Heves, Borsod és Gömör – területén találhatók. Ez a térség nagyjából megfelel a Pintér Sándor által 1880-ban közölt falulista nyomán körvonalazható „Palócföldnek”. Az 1989-ben megjelent zárókötetek térképvázlatai túlnyomóan ennek a 20 kutatópontnak az adatait tartalmazzák.

Palóc tanácskozás Egerben (1967-ben)

A kétnapos tanácskozás negyven kutató részvételével, Tálasi István üléselnök vezetésével folyt le. Meghívott előadói – a néprajz és a folklorisztika kutatói mellett – történészek, régészek és nyelvészek közül kerültek ki. Két programadó előadást követően hét hosszabb hozzászólás következett. Bakó Ferenc a tervezett palóckutatás szervezeti és módszertani kérdéseit vázolta. Foglalkozott a gyűjtőterület földrajzi kijelölésével, az öt megyére kiterjedő terepmunka indoklásával és hitet tett a néprajzi és nyelvészeti adatgyűjtés kérdőíves módszere, a levéltári és régészeti feltárások szükségessége, a történészeket, nyelvészeket, antropológusokat is bevonó „komplex kutatás” terve mellett.⁹

Barabás Jenő *A palócok etnikai és néprajzi vizsgálatának problémái* címen a kiindulásnál eldöntendő tartalmi kérdéseket vette sorra és tett konkrét javaslatokat. Szükségesnek látta egy „táji monográfia” elkészítését. Legelső lépésként javasolta „a palóc bibliográfia” összeállítását. Fontosnak ítélte az adattár felállítását és időszerűnek mondta egy jó „gyűjtési útmutató” kiadását. Minden fejezet első lépése egy „gyűjtési vezérfonal” összeállítása legyen! Kívánatosnak tartotta volna „településtörténeti kataszter” felállítását. A *polovec*-kérdés tisztázása érdekében több szerző felkérését látta szükségesnek. „*Az elindulásnál külön kell választani a honfoglalás kori polovecek kérdését a palócok mai kutatásától.*”¹⁰ Nem szólt regionális palóc néprajzi atlasz és kérdőív beiktatásáról a készülő programba, amit utólag is sajnálni lehet. Nem foglalkozott a folklor témákkal sem, de volt néhány olyan tematikai javaslata, amit érdemes lett

⁸ Bakó F. 1989. I. 43–44.

⁹ Bakó F. 1968. 10–13.

¹⁰ Barabás J. 1968. 20, 28.

volna érvényesíteni a későbbi kutatásokban (pl. palóc öntudat, falucsúfolók, az egyházak szerepe a népkultúra formálódásában).

Hosszasabban foglalkozott a kutatási terület földrajzi meghatározásával. Egy „józan munkahipotézis” kidolgozását szorgalmazta, és első lépésként már ekkor felvetette az ún. „palóc centrum” kijelölésére vonatkozó javaslatot. Tárgyalási alapnak nevezte a Pintér Sándor (1880) által palócnak nevezett 150 településsel körvonalazható területet. Rámutatott, hogy „*A négy megyére oszló falvak összefüggő területet alkotnak... A terület centruma nagyjából valóban a Karancs, illetve Salgótarján.*”¹¹ Barabás Jenő fenntartásait, kétségeit is előadta Pintér Sándor módszerével kapcsolatban, aki nem mondta meg, „*hogy milyen alapon válogatta ki*” az általa megnevezett 150 községet. Barabás úgy gondolta, hogy a munkatérképen bemutatott Pintér-féle Palócföldet pontosítani lehetne a néprajz részterületeit kutató specialisták ismeretei alapján. Felvetette a nyelvészek közreműködését is, mivel a „*dialektológia a palóc nyelvjárás meghatározásában és körülhatárolásában kedvezőbb helyzetben van, mint az etnográfia a kulturális régiók kijelölésében.*” Hozzátette még, hogy „*a palóc centrum kijelölésében a dialektológiai vizsgálatok eredményeinek egzaktabb voltak következtében elsőséget érdemes biztosítani...*”¹² Egyes hozzászólók (Vargyas Lajos, Paládi-Kovács) ezt a nézetet azonnal vitatni kezdték!

A további referátumok közül Györffy György *A palócok eredete, a palóc etnikum kialakulása*, majd Imre Samu *A palócok nyelvészeti kutatása* címen elhangzott előadását szükséges kiemelni. Mindkettő a „józan munkahipotézis” kidolgozását szolgálhatta volna. Györffy György úgy ítélte, „*hogy a mai palóc etnikum jellegzetességei szempontjából nincs meghatározó jelentősége egy ilyen feltehető keleti magnak, amelytől a név ered. A terület Árpád-kori helynévanyaga arról tanúskodik, hogy a lakosság túlnyomó részben magyar és emellett szláv nyelvű volt. Az alapnépességet emellett sokféle telepes tarkította a települések 14. századi kialakulásáig. És talán szebb feladat annak megvizsgálása, hogy e sokféle elem hogyan integrálódott egy etnikummá, mint a kunpalóc eredet romantikus ábrándjának kergetése.*”¹³

Kijózanító lehetett volna Imre Samu egri előadása a „*palóc típusúnak nevezett nyelvterület*” használhatóságáról a palócnak mondott népcsoport kutatásában. Érdemes néhány sorát felidézni: „*Először is csatlakoznék Vargyas Lajos és Paládi-Kovács Attila véleményéhez, akik némileg csökkenteni próbálták azt az optimizmust, amely Bakó Ferenc és Barabás Jenő előadásából rajzolódott ki a nyelvtudomány eredményeinek a palóc-kutatás különböző területein, különösen pedig a palóc etnikum kijelölésében való általános útmutató jellegét illetően. Igaz ugyan, hogy mi nyelvészek a mi szóhasználatunkban palóc típusúnak nevezett nyelvterületet, amely – a délibb szórványokat nem említve – a*

¹¹ Barabás J. 1968. 18.

¹² Barabás J. 1968. 20–21.

¹³ Györffy Gy. 1968. 56.

*Vágtól a Hernádig, délen a Galgáig terjed, szinte vonalszerűen körül tudjuk határolni. Ez a körülhatárolás azonban csupán két kritérium alapján történik: az a hang illabiális (à) és az á hang labiális (ā) ejtése alapján.*¹⁴ Imre Samu kifejtette, hogy e két fonéma által meghatározható térségen belül minimálisan három nyelvjárássterülettel kell számolni, a nyugati, a közép- és a keleti palóccal, de szigorúan véve még többel is. Ezért a palóc etnikum területének körvonalaiban az említett hangtani kritériumok még óvatosabban kezelendők. A közép-palóc néhány hangtani jellegzetességének – mint pl. a *palatalizáció* – ismertetése után felhívta a figyelmet a szókincs vizsgálatára. Megjegyezte, hogy igen hasznosnak látná egy *középpalóc tájszótár* összeállítását, beillesztését a meginduló palóckutatás terveibe.¹⁵ (Sajnos ez máig sem valósult meg.)

Későbbi konferenciák és a kutatás térségi szűkítése (1976, 1977)

Az egri „palóc konferencia” új lendületet adott a hazai táj- és népcsoport-kutatásnak. A palóckérdéssel kapcsolatban 1968-ban megjelent két tanulmányt érdemes kiemelni. Diószegi Vilmos *A palóc etnokulturális csoport határa és kirajzásai* címen közreadott, térképekkel és adattárral kiegészített dolgozata egy néphitalak, a holdfogyatkozást okozó *markoláb* néven ismert hiedelemhely földrajzi elterjedtségét dokumentálta a *Magyar Néprajzi Atlasz* és a *Néphit Topográfia* adatai alapján. A két forrásbázis jól kiegészítette egymást. Északon nagyjából a Pintér Sándor falulistája nyomán körvonalazott terület rajzolódott ki, az Alföldön pedig a „palóc kirajzások” nagyobb része a *markoláb* lény hiedelmével vált ki környezetéből. A szovjet etnográfiaiból kölcsönzött fogalom, az „etnokulturális csoport” ennek a közleménynek a címében jelent meg először a magyar néprajzi irodalomban.¹⁶

A másik tanulmány *A barkó etnikai csoport* címen jelent meg a debreceni egyetem Néprajzi Intézetének évkönyvében. A Bükk mögött elterülő dombságon élő borsodi, gömöri katolikus népcsoport 19. századi említéseit, jellemzéseit, köznemesi és úrbéres jogállású lokális közösségeit, anyagi és folklór műveltségének jellegzetességeit tartalmazó közlemény rámutat arra a felekezeti, kulturális és házasodási határvonalra, amely a Rima-, a Sajó- és a Bán-völgyében húzódik a *Barkóság*nak nevezett földrajzi táj és a vele szomszédos gömöri és felső-borsodi református térség között.¹⁷ Nem vállalkozott a Barkóság és a Palócföld néphagyományainak elválasztására, tételes számbavételére.

A Börzsöny térségében a palóckutatással párhuzamosan indult meg egy táji keretezésű néprajzi kutatás. A kollektíva által létrehozott tanulmánykötet 1977-

¹⁴ Imre S. 1968. 61.

¹⁵ Imre S. 1968. 66, 69. Ez a javaslata sajnos nem került be a tervekbe, valódi palóc tájszótár máig sem készült.

¹⁶ Diószegi V. 1968. 217. skk.

¹⁷ Paládi-Kovács A. 1968.

ben jelent meg a Pest megyei múzeumi szervezet kiadásában. A vidék 10 településén kitöltötték a palóckutatás *Felderítő kérdőívét* is. Annak válaszai és a *Börzsöny néprajza* kötet tanulmányai alapján Ikvai Nándor úgy vélekedett, hogy talán Bernecebaráti és Kemence sorolható a palóc népcsoportozáshoz.¹⁸ Ami nem meglepő, ha tudjuk, hogy Hont megye magyarsága magát *huntyinak* tartotta, nem palócnak.¹⁹

1976 decemberében a palóckutatás keretében folyó munka áttekintését szolgálta a Salgótarjánban megtartott újabb konferencia. A Balassa Iván elnöklésével folyó tanácskozás résztvevői meghallgatták Bakó Ferenc referátumát és további 14 szakmai beszámolót és hozzászólást. Ott hangzott el Paládi-Kovács Attila előadása is *Egy népi teherhordó eszköz magyarországi elterjedtségének tanulságai* címen, a nők által használt vászon hátitarisznya (*négy lábú tarisznya*) köznapi és ünnepi, *szentkútyi* változatairól. A néprajzi tárgy elterjedtségének dokumentálásához nagyban hozzájárultak a *Felderítő kérdőív* kitöltött és a „palóc adattárban” őrzött lapjai.²⁰ A kérdőív feldolgozásának további két esetét érdemes kiemelni. Schwalm Editnek a palóc lakodalmi kalács változatait, terminológiáját bemutató tanulmányát (1981), illetve a gyermekágyas asszony látogatásához, ellátásához szolgáló *poszrikos kendőt* és magát a szokást adatóló és elemző cikkét (1982).²¹ Ez a három közlemény megmutatta a palóc anyagi műveltség három jellemző tárgyát és annak részletes szótérképét. A *négy lábú tarisznya*, a *morvány* és a *poszrik* – miként a már említett *markoláb* is – kétségkívül része a katolikus palóc-barkó néptömb hagyományos műveltségének és szótárának. Elterjedtségük csaknem pontosan megegyezik a Pintér Sándor falulista nyomán kirajzolódó Palócföld területével.

A palóckutatás vetette fel a népcsoportok és a népi műveltség térbeli tagozódásának olyan elméleti, fogalmi és módszertani kérdéseit, amelyeknek a tisztázására 1977 őszén a sárospataki konferenciát összehívták. Hangsúlyt kapott a programban a kultúrák jellemzésére és térbeliségének megragadására szolgáló kategóriák értelmezése a szak nemzetközi irodalmára is tekintettel. A kulturális areák, a zónák és a népi kultúra zonális struktúrája, a kulturális régiók mellett a regionális tagoltság egyéb megközelítési lehetőségeiről is elmélyült referátumok hangzottak el.²² Martin György a magyar táncdialektusok és a néprajzi csoportok kapcsolódását elemezve rámutatott, hogy az északi népterület a táncbéli vonások alapján világosan két részre osztható, nyugati és keleti félre. Bakó

¹⁸ Ikvai N. (szerk.) 1977; Bakó F. 1989. I. 38.

¹⁹ A millenniumi monográfia nyomán így írja már Viski K. 1938. is.

²⁰ Paládi-Kovács A. 1977. 177–204. A tárgy elterjedését bemutató térkép adattárában megtalálhatók a *Felderítő kérdőív*re történő hivatkozások.

²¹ Schwalm E., Cs. 1981. 350–373.; Schwalm E., Cs. 1982. 453–476. Sajnos nincs tudomásunk a *Felderítő kérdőív* további témalapjainak kiértékeléséről, adatai nyomán készült tárgy- és szótérképek publikálásáról.

²² Lásd az 1980-ban megjelent kötetben Gunda Béla, Barabás Jenő, Paládi-Kovács Attila és Hofer Tamás cikkeit. In: Paládi-Kovács A. (szerk.) 1980.

Ferenc a palóckutatás elvi és módszertani problémáiról értekezett. A palócprogram számára elsősorban a népcsoportok terminológiájával, a csoportok meghatározásával kapcsolatos referátumok és állásfoglalások bizonyultak hasznosnak.²³ Hofer Tamás látnoki módon a „palóc kultúra” várható kanonizálását vetítette előre a monográfia megjelenését követő időben. Megkockáztatta azt a kijelentést, hogy a palóc kultúra, illetve a palóc etnikai csoport „nem volt, hanem lesz”.²⁴ Tette ezt az akkor már létező *Palóc Napok* rendezvényére, a parádi palóc házra és a regionális folklorizmus egyéb intézményesült jelenségeire hivatkozással.

A pataki tanácskozás fontos hozadéka volt Tálasi István megnyilatkozása, az előadásokhoz fűzött számos megjegyzése és az általa bevezetett, az egyetemi kurzusain használatos terminusok (pl. magyar népterületek, néptömbök, néprajzi csoportok, nagy- és kisreliktumok) ismertetése. Leszögezte, hogy a palócoknak nincs etnosa és nincs etnikuma, ezért problematikusnak nevezte az „etnokulturális” jelző használatát is. Ugyanakkor a palóckutató „mozgalmat” változatlanul helyesnek nyilvánította. Indokolatlannak és szükségtelennek mondotta a „kultúrdialektus” terminus bevezetését, holott a „zenei dialektus” és a „táncdialektus” a zene- és táncfolklór kutatásának régebben bevált fogalma volt már. Nézete szerint az „etnikai csoport” és a „néprajzi csoport” terminus egymás szinonímája, s ezekkel egyenértékű a „táji csoport” is, mivel a „táj” nem csupán egy „tértség”, hanem több annál. Szorosan a palóc kérdéshez tartozott a borsodi barkókat 1834-ben említő levél (*Tudományos Gyűjtemény*) és a Detrekővár (Pozsony m.) közeli községek szláv megnevezéseinek ismertetése. Egyik a palóc és a barkó népnév, másik a palóc népcsoport történetéhez bizonyulhat fontos adaléknak.²⁵ Összességében a pataki tanácskozás nagyban hozzájárult a hazai néprajzi kutatás fogalmainak, terminológiájának tisztázásához és a korábbiál következetesebb használatához.

A palóckutatás újabb szakasza és befejezése

A pataki konferenciát követő irányváltás és a 20 kutatópontra szűkített „palóc centrum” kijelölése az 1980-as évek elején a palóckutatás új szakaszának kezdetét jelzi. Akkoriban alakult ki a *Palócok* II. kötetének tematikája, amit az *Újkori történelem és népi társadalom* kötet cím pontosan kifejez. Akkor kapott felkérést a történeti fejezetek szerzőinek köre (Sárközi Zoltán, Havassy Péter, Horváth István, Praznovszky Mihály, Szvircsek Ferenc), s kezdte el a levéltári és könyvtári kutatást a kiválasztott 20 településre vonatkozóan. Az általuk vizsgált korszakokban, a kései feudalizmus és a reformkor másfél évszázadában a rendi társadalom viszonyait, rétegeit, csoportjait, társadalom- és gazdaságtörténetét mutatták be, mind lokális, mind tágabb, megyei, járási keretek között.

²³ Martin Gy. 1980. 145.; Bakó F. 1980. 130–138; Bakó F. 1989. I. 41.

²⁴ Hofer T. 1980. 109–110.

²⁵ Tálasi I. 1980. 220–222, 227–228.

Hangsúlyosan vizsgálták a lokális társadalmak népiségének történeti alakulását, a törzsökös családok, nemzetségek társadalmi státuszát és folytonosságát egy-egy településen. A klasszikus kapitalizmus száz esztendejét vizsgálva különös figyelmet kapott a bányászat és a nagyipar története, a társadalmi átrétegződés kérdése. A kézműipar, háziipar, a manufaktúrák történeti tényei megjelentek már a 18. század és a reformkor viszonyait elemző fejezetekben is. Schwalm Editnek a palóc summásokról szóló fejezete is inkább ehhez a tömbhöz kapcsolódik, mint a szorosan vett néprajzi fejezetekhez.

Szabó László tanulmánya, *A palócok társadalomnéprajza* kellő figyelmet kapott a mű bemutatása alkalmával (1991-ben). Gunda Béla méltató szavai jól megvilágították a vizsgált népesség társadalmát a szociális kultúra egészére kiterjedő vizsgálat eredményeit és jelentőségét.²⁶ Örsi Julianna *Házassági kapcsolatrendszer a palócoknál* címen közreadott tanulmánya nem kevésbé dicséretes, mivel az Ipolytól a Sajóig terjedő térség kéttucat településének házassági anyakönyveit tekintette át, s hatalmas adatmennyiség alapján rajzolta meg az endogámia és exogámia jelenségeit, mutatta meg az izolátumok és a házassági körzetek eseteit, a felekezeti elkülönülés jelenségeit. Saját kutatásaival is megerősítette a barkókról szólva azt az 1968-ban tett megállapítást, miszerint a palócság keleti lehatárolásánál a felekezeti határt figyelembe kell venni.²⁷ Részint ez a tanulmány inspirálta Bakó Ferencet *A falvak kapcsolatrendszere Palócföldön* című fejezet megírására, amelyben sorra vette a „legtágabb körzetek”, a „középszintű körzetek” és „kis körzetek” rendszerét, azon belül a felekezeti élet és az egyházigazgatás szerepét egyes települések, falucsoportok, az anyaegyházak és a filiák kapcsolattartásában. *Az etnikai alcsoport kutatásának kérdései* azonban már korábban is foglalkoztatták, mint azt egyik, 1981-ben közreadott, a keleti Tarna-völgy falvairól szóló esettanulmánya bizonyítja.²⁸

A kutatási program befejező szakaszában megélenkült a rövid, naponta több települést felkereső csoportos terepkutatás is. 1982-ben Petercsák Tivadar „kis Polski” típusú kocsján Bakó Ferenc, Kriston Vízi József társaságában négyen látogattuk végig Bodony, Bükkszék, Tarnalelesz, Szilvásvárad, Felsőtárkány kutatópontot kiegészítő adatgyűjtés és fényképezés céljából. A *Palócok* III. kötetében a szállítás és közlekedés hagyományos eszközeiről megjelent dolgozatom fényképei közül 7 fotó akkor készült. Tudomásom szerint azokban az években számos hasonló gyűjtőút valósult meg a palóckutatás programjának keretében és támogatásával. A kollektív gyűjtőutak célpontjai csaknem kivétel nélkül a „palóc centrum” települései voltak. Adataik egy része felkerült a palóc centrum 20 kutatópontján vizsgált néprajzi jelenségekről, tárgyszavakról készült és az 1989-ben megjelent zárókötetekben látható térképvezetokra.

²⁶ Gunda B. 1994. 10–11.

²⁷ Paládi-Kovács A. 1968. 193–194. és 3. ábra.; Örsi J. 1989. II. 465.

²⁸ *Egri Múzeum Évkönyve* 1981. 243–290.

1982-ben az említett levéltári és terepkutatásokkal párhuzamosan elkezdődött egyes témák célzott feldolgozása, a készülő kötetek fejezeteinek megfogalmazása is. Magam – Bakó Ferenc biztatására – 1982 őszén megírtam *A Palócföld kiterjedése*, majd *Palóc kirajzások* című tanulmányomat is. Benne voltam a témában, mivel az év nyarán jelent meg Miskolcon *A Barkóság és népe* című néprajzi tájmonográfiám is. A palóckutatást lezáró kötetek azonban nehezen álltak össze. A palócok eredetéről, etnikai összetevőiről szóló tanulmányok csupán 1988 végén, a kiadást megelőző hónapokban készültek el. A szerkesztés, kiadás ügyeit most nem érintve azzal zárhatjuk e szakasz történetét, hogy 1989-ben a Heves Megyei Múzeumok Igazgatóságának kiadásában megjelent a *Palócok* I. kötete, amelyet rövidesen követett a II., III., IV. kötet is, valamennyi 1989. évi dátumozással. A munkálatok befejező szakaszában, lezárásában és a négy kötet kiadásában Bakó Ferenc hathatós támogatást kapott Bodó Sándortól, a Dobó István Vármúzeum akkori igazgatójától és helyettesétől, Petercsák Ti vadartól, aki a III. kötetben – az erdőhasználatot bemutató fejezettel – szerzőként is közreműködött a palóc népelet kutatásában.

A „palóc monográfia” bemutatója és első értékelése (1991. május 9.)

A mű megjelenését rövidesen követte a budapesti Néprajzi Múzeumban megtartott könyvbemutató. Balassa Iván, a Magyar Néprajzi Társaság elnökeként, megnyitóbeszédében a szak nevében is kifejezte elismerését mindazoknak, akik az országos vállalkozásban és a mű létrehozásában közreműködtek. Úgy vélte, hogy a *Palócok* négy kötetét „joggal állíthatjuk a magyar néprajz olyan eredményei sorába, mint a Magyar néprajzi lexikon, a nagyobb részben már kézbe vehető Magyar Néprajzi Atlasz és a készülő Magyar néprajz nyolc kötete.”²⁹ Vázolta az 1967. évi egri tanácskozással induló program fontosabb állomásait, a kutatás módozatait, fordulatait és érzékeltette a „palóckutatás” jótékony hatását az előző évtizedek néprajzi kutatására. Kifejtette, hogy a „palóckutatás” hatása már „a gyűjtés és feldolgozás idején megmutatkozott, hiszen hozzákapszolódva egy sor tanulmánykötet jelent meg”. Megjósolta, hogy ezek sora az elkövetkező években még csak növekedni fog, „mert tudjuk azt, hogy az összefoglaló nagy monográfiáknak milyen erőteljes a hatása a részletkutatásokra”. Megállapította, hogy a palócok eredetét és középkori történetét még ma sem sikerült minden kétséget kizáróan tisztázni.³⁰

Mindezzel egyetértve, Balassa Iván pozitív véleményét kiegészíthetjük azzal, hogy a kérdőívek, gyűjtési vezérfonalak, valamint az imént ismertetett tudományos tanácskozások (Eger, Salgótarján, Sárospatak) elősegítették a menet közben felmerült elméleti, módszertani kérdések tisztázó megvitatását is. Az említett konferenciák, majd a megjelent kötetek erősítették a szakon belüli ko-

²⁹ Balassa I. 1994. 5.

³⁰ Balassa I. 1994. 6.

operációt és a néprajz tudományközi kapcsolatait, az interdiszciplináris együttműködést. Jelentős eredménynek gondolom a néprajzi terepmunka lehetőségének megteremtését is az öt érintett megye múzeumi szervezetei révén.

A palóc monográfia általános értékelését Gunda Béla akadémikus végezte el a nála megszokott gondossággal. Egyenként sorra vette a 33 szerző 37 tanulmányát, csupán az „újkorász” történészek írásaival, meg a népdal és néptánc tárgykört bemutató fejezetekkel tett kivételt. Minden esetben elismerő véleményt fogalmazott meg. Számos olyan észrevételt tett, ami kivételes tárgyismeretét, olvasottságát igazolja. Ezek közül csupán kettőt emelek ki. Egyik a palóc népnévhez és Henkey Gyula embertani fejezetéhez fűződik a sötét bőrszínű török törzsekről, amihez a *Zeitschrift für Balkanologie* 1979-es évfolyamát ajánlja a szerzők figyelmébe. A másik Mikszáth Kálmánnal kapcsolatos, aki a *Szegedi Naplóban* ismertette Pintér Sándornak *A palócokról* címen megjelent munkáját. Mikszáth *Nemzetes uraimék* című novellájának ihletője éppen séggel Pintér írása volt.

Gunda Béla maga is értékelte könyvbemutatóját: *„Megjegyzéseket, szempontokat, kiegészítéseket tettem a palóc monográfia margójára. Ezek azonban nem a kritika, hanem az elismerés, az értékelés hangjai. Nem lenne jó, ha a szellem, a tudomány mozdulatlanságával állanánk meg a monográfia mellett. A csupa dicséret a tudományban a gyászbeszéd civilizáltabb formája.”*³¹ Könyvismertetése végén Ő is megköszönte Bakó Ferenc összes fáradozását, amivel létrehozta a palócok monográfiáját. Legvégül felvetette, hogy *„Mikszáth Kálmán tevékenysége mellé oda kell helyezni egy székelt Bakó Ferenc részére is. Ő tudományba ötvözte azt, amit a 'nagy palóc' az irodalomba és az örökkévalóságba álmodott bele.”*³²

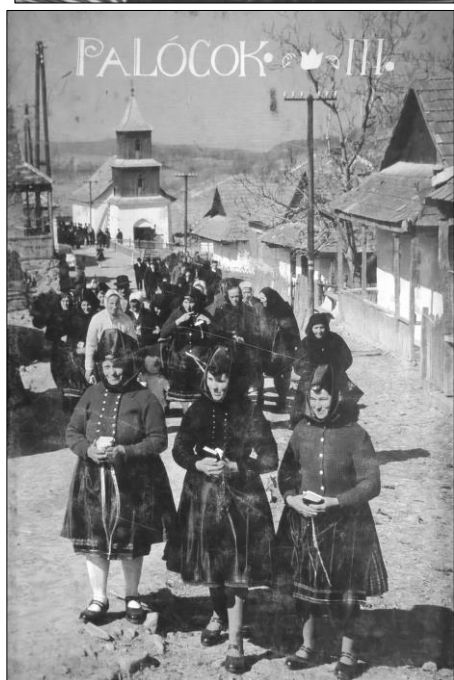
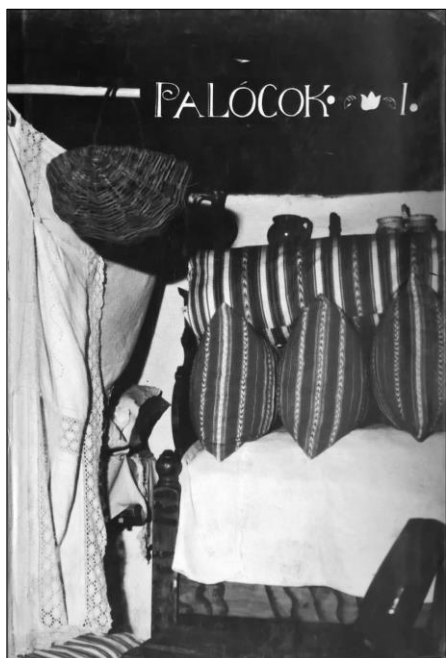
Bakó Ferenc mint a négykötetes *Palócok* című monográfia szerkesztője (1989–1991) és négy tanulmányának szerzője életművet hozott létre, amelynek maradandó értékei egyre világosabban láthatók. A palóckutatás a torzókban bővelkedő magyar tudomány befejezett, kollektív vállalkozásainak egyike, s ez főként Bakó Ferenc szervezőkészségének és kitartásának köszönhető.³³ 1991-ben, a könyvbemutatón is elmondtam, hogy a mű és a vállalkozás számadatai imponálóak. Hiszen a négy kötet 2760 nyomtatott oldalt tesz ki, teljes terjedelme 172 nyomdai ív. Ezzel vetekedő eredmény a *Palóc archívum*, amelynek csak a kéziratári részlege több mint 60 000 oldalt tesz ki. Ezt kiegészíti a nagy tömegű fotó, rajz, műszaki felmérés, ami a jövőbeni kutatások számára rendelkezésre áll az egri Dobó István Vármúzeumban. Az archívum értékét növeli, hogy anyagának java szisztematizált, kérdőíves felvétel, ami a későbbiekben lehetőséget fog nyújtani különféle számítógépes elemzésekhez is.³⁴

³¹ Gunda B. 1994. 9, 11, 15.

³² Gunda B. 1994. 15.

³³ Petercsák T. 2002. 33.

³⁴ Bakó F. 1994. 17.; Paládi-Kovács A. 1994. 39.

Bakó Ferenc mint a palócság kutatója, szerzőként is jelentős művekkel gazdagította a tudományt és a magyar művelődést. Az összefoglaló monográfia négy tanulmánya mellett gondoljunk az *Egri Múzeum Évkönyve* hosszú sorozatában megjelent mintegy kéttucat tanulmányára, a palóc térség népi építészetéről kiadott kötetére (*Parasztházak és udvarok a Mátra vidékén*, 1978) és a lakodalmi szokásokról szóló, máig egyedülálló könyvére (*Palócföldi lakodalom*, 1987). Érdeemes tudnunk, hogy Manga János *Palócföld* című kötete 1979-ben a szerző halála után jelent meg. Kéziratát Bakó Ferenc lektorálta, gondozta, látta el a szerzőt és kutatásait bemutató utószóval. Jelképesnek is tekinthetjük, hogy Bakó Ferenc utolsó műveinek egyike *Parád, palóc ház* címen jelent meg a *Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára* sorozatában 1997-ben, 34 évvel a ház megnyitása után.

A „palóckutatás” lezáratlanságáról 2017-ben

Az évfordulós megemlékezések kapcsán felmerül a kérdés, hogy a négykötetes monográfia kiadásával lezárult-e megnyugtatóan a palóc eredettel és a Palócföld körülhatárolásával kapcsolatos kutatás. Előbb már említettük Balassa Iván 1991-ben, a könyvbemutatón tett megállapítását: „*a palócok eredetét és középkori történetét még ma sem sikerült minden kétséget kizáróan tisztázni. A palovec-palóc kapcsolat megoldása még nem tekinthető véglegesnek...*”³⁵ Valójában nem a Kniezsa István által közölt etimológia elfogadása a központi kérdés, hanem a népnév helyes értelmezése a honfoglalás kori, Árpád-kori magyar néptörténetben. Kabarok, kunok vagy más keleti néptörődék(ek) megnevezésére szolgált ez az etnonim az Északi-Kárpátokban és környezetében élt szláv csoportok nyelvén? Árpád népével együtt vagy később kerültek az Északi Felföldre e népcsoport elődei? Györffy György az első „palóc konferencián” elutasította a „*kun-palóc eredet romantikus ábrándját*” és kétségbe vonta, hogy a kunok bélháromkúti apátságának 1232-ben keletkezett alapítólevele a Belpátfalva határában álló cisztercita apátság legkorábbi történeti dokumentuma lenne.³⁶ Kétkedése utóbb tévedésnek bizonyult, de a palóckutatásban érintett néprajzkutatók, történészek gondolkodására évtizedeken át kihatott. Kovács Béla Belpátfalva történetéről megjelent monográfiája, 1996 óta tudjuk, hogy a vitatott forrás hiteles, egykorú és egyértelműen a Bélkő alatti Bélháromkútra vonatkozik.³⁷

Bakó Ferencet azonban az 1970–80-as években is élénken foglalkoztatta a palóc népcsoport és a palóc népnév eredete. Sajnos hitelt adott Beliczky János – korábbi gazdaságtörténész – 1973-ban a *Nógrád megye története* I. kötetében megjelent fejtegetésének, noha Tálasi István már az 1977-ben tartott sárospa-

³⁵ Vö. 30. lábjegyzet, Balassa I. 1994. 6.

³⁶ Györffy Gy. 1968. 52, 56.

³⁷ Kovács B. 1996. 18–21.

taki konferencián is enyhe malíciával figyelmeztetett mindenkit a történész téziseinek tarthatatlanságára. (Beliczky mint palóckutató a Salgótarjánban tartott [1976. évi] konferencián még a palóc népnév szamojéd eredetét adta elő, később pedig a szepesi tizlándzsásokkal hozta őket kapcsolatba.³⁸) Györffy György nem kívánt közreműködni a palóc-monográfiában, nem vállalta az eredetkérdés újbóli áttekintését. Bakó Ferenc azonban ragaszkodott a tárgykör szerepeltetésében és először Barabás Jenőt beszélt rá a fejezet megírására, akinek hazánk korai nép- és településtörténete korábban sem volt kutatási területe. Ennek ellenére teljesítette vállalását, *A palóc eredet kérdése* című fejezete megjelent a monográfia első kötetében. A cikk végső konklúziója, hogy „*A palócok egésze [...] nem eltérő eredetű a magyarokétól, ha a közjük települt török elemek külön színezetet, sőt nevet is adtak nekik...*”³⁹ Bakó Ferenc azonban elégedetlen volt ezzel a fejezettel, ezért maga is összefoglalta ismereteit és nézeteit *A palóc néprajzi csoport eredete, etnikai összetevői* címen.⁴⁰ A fejezet megmutatja szerzője olvasottságát és forráskritikájának sajnálatos hiányát, amit leginkább jelez Beliczky újabb munkáinak kritikátlan, egyetértő idézése. (Egyetlen példa: a Vácduka helynév mint a Nagymorva Birodalomban megszervezett bolgár dukátus bizonyítéka!) Gunda Béla a fejezet eredményének nevezte a *boczen* népnév felfedezését.⁴¹ A név olvasható Bél Mátyás Heves megyéről szóló, 1735-ben írott *Notitiájának* Soós Imre által fordított magyar nyelvű kiadásában (1968). Bakó felteszi, hogy a szóban a *besenyő* népnév eltorzult alakját kell látnunk, az etimológia részletes kifejtéséről azonban nincs tudomásunk. A palócok eredetének kérdésével foglalkozó két fejezet értékelésével a középkort kutató történészek – tudomásom szerint – nem foglalkoztak. Az érintett térség középkori és kora újkori település- és néptörténetének az eddiginél alaposabb feltárása elsősorban tőlük, történészektől várható.

Bakó Ferenc felfogása a Palócföld kiterjedéséről, körülhatárolásáról a „palóckutatás” évtizedeiben fokozatosan módosult, de még a záró kötetekben sem tudott konzekvens lenni a térség meghatározásában. A IV. kötetnek a kutatás eredményeit összegző fejezetében ugyan kinyilvánította, hogy „*A népkulturális táj szerkezetének, felosztásának most következő felvázolása során [...] Paládi-Kovács Attila osztályozási rendszerét veszem alapul*”, de a fejezethez tartozó II. térképvázlaton és annak magyarázatában felsorolta az északnyugati nyelvjárásterület távoli tájait, magyar népcsoportjait is (pl. a *hontiak*, az *alsó-Garam mentiek*, a *mátyusföldiek*, a *Zobor-aljiak* stb.)⁴² Valójában nem tudott elszakadni Viski 1938-ban közreadott tanulmányától, amely részint a dialektológia,

³⁸ Tálasi I. 1980. 221.; Bakó F. 1989. I. 58–59.

³⁹ Barabás J. 1989. I. 134. A megfogalmazás pontatlan. Valójában azt kívánta kifejezni, hogy eredetileg a „kun kinézetű” török elemre vonatkozott a szlávoktól származó *plavec* népnév, ami a magyarban formálódott *palócra*.

⁴⁰ Bakó F. 1989b.

⁴¹ Gunda B. 1994. 8.

⁴² Bakó F. 1989. IV. 879, 881.

részint a Malonyay-féle *Magyar népművészet* V. kötetének hatása alatt állt. Viski kritikus volt Pintér Sándor és mások műveivel, amikor leírta: „Azok a törekvések, amelyek a palócságot a hozzá tartozó községek elsorolásával pontosan körülhatárolják, nem vehetők komolyan. Ilyen megállapítás csak történeti-jogi, közjogi alapon lehetséges (jászkunok, őrségiek, székelyek, hajdúk).”⁴³ Szkeptikusan nyilatkozott az etnikai csoportok határainak műveltségi javakkal történő kijelöléséről is: „A laikus egy-két ilyen jegyből – többnyire a ruházati-akból, nyelvjárásaikból – formál egy-egy etnikai csoportot.”⁴⁴ Szigorú sorai után ugyanott – meglepő engedékenységgel – a palócság határait egyszeriben a Vágig terjeszti ki, és Hont, Bars, Nyitra megye magyarságát is *palócnak*, *nyugati palócnak* nevezi.⁴⁵ Nem kétséges, hogy Fél Edit, Manga János, Bakó Ferenc és Gunda Béla is Viski nyomán nevezte palócnak Hont, Bars, Nyitra mellett Komárom és Esztergom megye általuk vizsgált magyar falvainak népét az 1940-es években közreadott publikációkban.

A nyelvész képzettségű Viski említett dolgozata a nyelvtudomány megrendelésére íródott, de akkoriban még a dialektológusok sem nevezték palócnak az egész „északnyugati nyelvjáróterületet”. Balassa József úttörő munkájában (1891) csupán a Heves, Gömör, Borsod, Nógrád és Hont megyében élő népet sorolta a „középső palóc nyelvjáróvidékhez”. Györffy már 1921-ben érzékeltette a palóc népcsoport területének fokozatos és önkényes kiterjesztését. Rámutatott, hogy az eredetileg nem terjedt tovább a Mátránál, „csak később tolták a tudósok tovább a palóc föld határait...” A „tudósok” esetenként amatőrök, művészek voltak, mint Malonyay munkatársai. Náluk olvasható, hogy a palócság északi határa a magyar–szlovák nyelvhatár, keleti határa a Bódva vagy talán inkább a Hernád vize, déli határa a Bükk és a Mátra előtere, de lenyúlik egészen Pestig, nyugaton pedig a Vág folyó jelöli ki a palócság határait.⁴⁶ Nyilvánvaló, hogy az északi magyar népterület túlnyomó részét és a Kisalföld jelentős hányadát képező tájak népcsoportjait nem vonhatjuk egybe sem a népesség eredetét, sem történeti együttlését, néphagyományait tekintve. A palócság mint néprajzi csoport objektív tudományos megközelítését határainak egy-két fonéma, nyelvjárási jelenség alapján történő, vég nélküli kiterjesztése aligha segíti elő.⁴⁷ Viski valójában az „északnyugati nyelvjáróterületet” nevezte el palócnak a korábban már említett két fonéma alapján s ezzel a laikusok általa is kárhoztatott hibájába esett. Később Kálmán Béla egyetemi tankönyve kanonizálta a palóc név kiterjesztését az egész északnyugati nyelvjáróterületre. Imre

⁴³ Viski K. 1938. 19.

⁴⁴ Viski K. 1938. 2.

⁴⁵ Viski K. 1938. 19.

⁴⁶ Malonyay D. szerk. 1922. 9–10. Györffyhez, Balassa Józsefhez lásd Paládi-Kovács A. 1989. I. 146–147.

⁴⁷ Paládi-Kovács A. 1968. 176–177.

Samu monográfiájában okkal merült fel, hogy a dialektológia szaknyelvében a *palóc* szót felváltsák a *felföldi* jelzővel.⁴⁸

A szakirodalomban a korábbi tévedések hosszú életűek, a meggyökeresedett terminusok több nemzedéken át öröklődnek. A felföldi régióról, az északi magyar népterületről, a néptömbökről és a népcsoportokról, a kis- és nagy-reliktumokról, a nép- és nyelvszigetekről, enklávéről, kontaktzónákról, kulturális areáról, régióról, dialektusról, szórványokról, diaszpóráról stb. szóló tanítások azonban idővel majd csak átformálják a hazai népkutatás szakterminológiáját is.⁴⁹

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

Irodalom

Bakó Ferenc (szerk.)

1968 *Módszerek és feladatok. Palóc tanácskozás Egerben 1967. november 10–11.* Palóc kutatás, Módszertani Közlemények 1. sz. Eger

Bakó Ferenc

1979 Utószó. In: Manga János: *Palócföld.* 307–311. Budapest, Gondolat Kiadó

1980 A palóckutatás elvi és módszertani problémáiról. In: Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Néprajzi csoportok kutatási módszerei. Sárospatak, 1977. november 15–16. Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 7.* 130–138. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport

1981 Az etnikai alcsoport kutatásának kérdései. Esettanulmány a keleti Tarna-völgy falvairól. *Egri Múzeum Évkönyve* 1981. 243–290.

1987 *Palócföldi lakodalom.* Budapest, Gondolat Kiadó

1989a A jelenkori palóckutatás szervezése és céljai. In: Bakó Ferenc (szerk.): *Palócok* I. 29–49. Eger

1989b A palóc néprajzi csoport eredete, etnikai összetevői. In: Bakó Ferenc (szerk.): *Palócok* I. 53. 111. Eger

1989c A palóc etnikai és műveltségi csoport fő jellemzői. (Összefoglalás). In: Bakó Ferenc (szerk.): *Palócok* IV. 821–889.

1994 Szerkesztői tájékoztató. *Agria, Az Egri Múzeum Évkönyve* XXIX–XXX. 16–21.

1997 *Parád, palóc ház.* Tájak korok, múzeumok kiskönyvtára, 148. szám. Budapest, TKM Egyesület

⁴⁸ Imre S. 1971. 349.

⁴⁹ Paládi-Kovács A. 2011. 427–443, 679–702.

- Balassa Iván
1994 A palóc monográfia bemutatása elé. *Agria*, Az Egri Múzeum Évkönyve XXIX–XXX. 5–7.
- Barabás Jenő
1968 A palócok etnikai és néprajzi vizsgálatának problémái. In: Bakó Ferenc (szerk.): *Módszerek és feladatok. Palóc tanácskozás Egerben, 1967. november 10–11.* Palóc kutatás, Módszertani Közlemények 1. sz. 14–28. Eger
1989 A palóc eredet kérdése. In: Bakó Ferenc (szerk.): *Palócok I.* 119–136. Eger
- Diószegi Vilmos
1968 A palóc etnokulturális csoport határa és kirajzolásai. *Népi kultúra – Népi társadalom I.* 217–251. Budapest
- Gunda Béla
1994 A palóc monográfia. *Agria*, Az Egri Múzeum Évkönyve XXIX–XXX. 7–15.
- Györfffy György
1968 A palócok eredete, a palóc etnikum kialakulása. In: Bakó Ferenc (szerk.): *Módszerek és feladatok. Palóc tanácskozás Egerben, 1967. november 11.* Palóc kutatás. Módszertani Közlemények 1. 49–56. Eger
- Hofer Tamás
1980 A regionális tagoltság különböző megközelítési lehetőségeiről. In: Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Néprajzi csoportok kutatási módszerei. Sárospatak, 1977. november 15–16.* Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 7. szám. 103–129. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport
- Ikvai Nándor (szerk.)
1977 *Börzsöny néprajza.* Studia Comitatus V. Szentendre, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága
- Imre Samu
1968 A palócok nyelvészeti kutatása. In: Bakó Ferenc (szerk.): *Módszerek és feladatok. Palóc tanácskozás Egerben 1967. november 10–11.* Palóc kutatás. Módszertani Közlemények 1. szám. 61–69. Eger
1971 *A mai magyar nyelvjárások rendszere.* Budapest, Akadémiai Kiadó
- Kocsis Gyula (összeállította)
é. n. [1970] *Bibliográfia a palócok kutatásához.* (Lezárva 1970. végén). Eger
- Kovács Béla
1996 *Bélapátfalva története.* Bélapátfalva

- Manga János
1979 *Palócföld*. Budapest, Gondolat Kiadó
- Martin György
1980 Táncdialektusok és néprajzi csoportok. In: Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Néprajzi csoportok kutatási módszerei. Sárospatak, 1977. november 15–16*. Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 7. szám. 139–148. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport
- Örsi Julianna
1989 Házassági kapcsolatrendszer a palócoknál. In: Bakó Ferenc (szerk.): *Palócok II*. 417–467. Eger
- Paládi-Kovács Attila
1968 A barkó etnikai csoport. *Műveltség és Hagyomány X*. 175–218. Debrecen
1976 Egy népi teherhordó eszköz magyarországi elterjedtségének vizsgálata. Hátitarisznya a palócoknál a 19–20. században. *Agria, Az Egri Múzeum Évkönyve XIV*. 177–204. Eger
1982 *A Barkóság és népe*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum
1989 A Palócföld kiterjedése. In: Bakó Ferenc (szerk.): *Palócok I*. 137–167. Eger
1994 A Felföld, mint kulturális régió. *Ethnographia* 105. 1–35.
1994 Monográfia a palócokról és a népcsoportok kutatása. (Zárszó). *Agria, Az Egri Múzeum Évkönyve XXIX–XXX*. 38–42.
2011 Bevezetés. Felföld. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar néprajz I. 1. Táj, nép, történelem* 427–443, 679–787. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Paládi-Kovács Attila (szerk.)
1980 *Néprajzi csoportok kutatási módszerei. Sárospatak, 1977. november 15–16*. Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 7. szám. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport
- Petercsák Tivadar
2002 Bakó Ferenc (1917–1998). In: Bodó Sándor–Viga Gyula (szerk.) *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Budapest, Pulszky Társaság–Tarsoly Kiadó
- Pintér Sándor
1880 *A palócokról*. Budapest
- Reguly Antal
1975 *Palóc jegyzetei 1857*. Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta Selmeczi Kovács Attila. Eger
- Schwalm Edit, Cs.
1981 A palóc lakodalmi kalács. *Ethnographia* XCII. 350–375.

- 1982 A poszrik. Adatok a palóc poszrikos kendőhöz. In: Balassa Iván–Ujváry Zoltán (szerk.): *Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. 453–476. Debrecen
- Tálas István
1980 Reflexiók és zárószó. In: Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Néprajzi csoportok kutatási módszere. Sárospatak 1977. november 15–16*. Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 7. szám. 220–228. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport
- Viski Károly
1938 *Etnikai csoportok, vidékek*. A magyar nyelvtudomány kézikönyve I. köt. 8. füzet. Budapest

Balassa Iván centenáriuma

Emlékezések Balassa Ivánra a Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztályának ülésein

2017-ben ünnepeltük és emlékeztünk meg az MNT Anyagi Kultúra Szakosztályának ülésein (2017. február 23-án és 2017. április 6-án) a 100 éve született Balassa Ivánról, a Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztálya egykori elnökéről, majd a Társaság főtítkáráról, végül ügyvezető alelnökéről és elnökéről. A nagy munkabírást, kiváló tudományszervezőről, tudósról, a nyelvészből néprajzos kutatóvá fejlődött szakemberről személyes hangú és a tudományos munkásságot elemző előadások, visszaemlékezések váltogatták egymást. Az első alkalommal, az iskolatárs és jó barát kolléga, Bakó Ferencre emlékezéssel együtt hangzottak el előadások, a *BI. és BF. 100.*, a Balassa Iván és Bakó Ferenc születése 100. évfordulója alkalmából tartott ünnepi szakosztályi ülésen.

A nyelvészből terepkutató címmel a történeti néprajzzal foglalkozó Balassa ifjúságáról, családi indíttatásáról Balassa Iván fia, a családi emlékezet ismerője és kezelője, Balassa M. Iván tartott érdekes, számos eddig ismeretlen adattal alátámasztott előadást. A nyelvészettel kapcsolódási ismeretünket mélyítette el *A helynevek és a tájszavak Balassa Iván munkásságában* című érdekes előadásában a jó barát, Kovács Dániel főiskolai tanár. Személyes hangú, tanítványi visszaemlékező előadásával élénkítette az emlékülést Balázs Géza egyetemi tanár. A személyes hangú visszaemlékezést folytatta Gráfik Imre ny. múzeumigazgató, aki a Magyar Néprajzi Társaság élén együtt dolgozott Balassával mint

főtitkár. Ezután következett *Balassa Iván északkelet-magyarországi tájtörténeti kutatásai* címmel Viga Gyula egyetemi tanár előadása, aki alaposan feldolgozva és részletekbe menően az ünnepelt hegyközi, bodrogközi és tokaj-hegyaljai kutatásait, eredményeit mutatta be a nagyközönségnek.

Balassa iskolástársáról, a szintén 100 éve született észak-magyarországi kutató Bakó Ferencről *Bakó Ferenc, a palóckutató és múzeumszervező* című előadásában Petercsák Tivadar egyetemi tanár emlékezett meg, majd zárásként Bakó Ferenc pince-borház-kutatásairól a szakosztály titkár asszonya, Muskovics Andrea Anna tartott előadást.

A másik szakosztályi ünnepi ülésre 2017. április 6-án került sor, amikor szintén részben Balassa Ivánról emlékeztünk meg a *Reformáció és néprajz – Balassa Iván, az európai néprajz kutatója (Emlékkonferencia születésének 100. és a reformáció 500 éves évfordulója alkalmából)* címmel.

Az elnöki tisztséggel Bodó Sándor, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke, a védnökséggel pedig Huszár Pál, a Magyarországi Református Egyház zsinatának világi elnöke tisztelte meg az ünnepeltet és a szakosztályt.

Az elnöki megnyitó után Csoma Zsigmond a református Balassa Ivánról, Kurucz György, a Károli Gáspár Református Egyetem Történettudományi Intézetének igazgatója a *Georgikon – jobbágyfelszabadítás – keszthelyi Georgikon Majormúzeum* címmel tartott előadást, emlékezve a múzeumalapító Balassa Ivánra. Balázs Géza Balassa Iván és a „Wörter und Sachen” kutatási módszer eredményeiről tartott tudományos elemző előadást. Zentai Tünde *Hímes*

templomok Európa szívében címmel tartotta meg nagysikerű kutatási beszámolóját a református Ormánság népi műemlékeiről, amely tanulmánya az *Ethnographiában* is megjelent. Pocsainé Eperjesi Eszter (lelkész, etnográfus, múzeumigazgató) előadását *A Sárospataki Református Tudományos Gyűjtemények és Balassa Iván* címmel tartotta meg. Végül, de nem utolsósorban a védnöki összegzésre, zárszóra Huszár Pál emelkedett szólásra és zárta be a Balassa-életművet méltató ünnepi ülést.

Az ünnepi szakosztályi üléseket, jó hagyományainknak megfelelően, borkóstolók zárták a somlói Tornai Pincészet boraiból. Köszönet jár minden előadónak és megjelentnek, hogy tartalmas megemlékezést rendezhettünk meg a Néprajzi Múzeum falain belül. Az ünnepi üléseket a Refo500 Emlékbizottság támogatta, hogy méltó keretek között emlékezhessünk meg a 20. század második fele és a századforduló kivételes tudósáról, tudományszervezőjéről, a magyar és az európai népi kultúra 100 éve született nagy kutatójáról.

Az ülések tudományos anyagát a szakosztály megjelenteti.

CSOMA ZSIGMOND
KÖRÖSI DALMA

Balassa Ivánra emlékeztünk az Akadémián

Születésének 100. évfordulója alkalmából Balassa Ivánra emlékeztünk 2017. október 4-én a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának konferenciatermében.

Bodó Sándor, Társaságunk elnöke köszöntő szavai után a levezető elnöki tisztelet betöltő Paládi-Kovács Attila akadémikus először bemutatta és méltatta az évfordulóra megjelent kötetet (Balassa Iván: *Tájak, eszközök, hagyományok. Néprajzi tanulmányok*. Szerk.: Kovács Dániel–Viga Gyula. Kazinczy Ferenc Társaság, Sárospatak, 2017. 688 old.). Ezt követően utalt arra, hogy az ünnepeket a Néprajzi Múzeum éléről való kényszerű távozása után szerencsére minden erejét a munkára fordította, sárospataki „száműzetése” idején (1956–1961) értékes műveket alkotott és eredményesen tevékenykedett a Magyar Néprajzi Társaság élén is. Személyes ellentétektől terhes időszakban kellett dolgoznia.

Az első előadó, Selmeczi Kovács Attila is a fent említett kötet ismertetésével kezdte mondanivalóját, megállapítva, hogy „*A terjedelmes kötet méltó megemlékezés Balassa Iván születésének centenáriumán, melyben a páratlanul gazdag életműnek csaknem minden jellemző vonatkozása szerepel.*” Ezután a nagy ívű életműnek azokat az eredményeit vette számba, értékelt, amelyek kiemelkedő jelentőségüknél fogva nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi néprajztudományban is nyomot hagytak. Időrendi sorrendben az alábbi műveket

elemezte: *A debreceni civis földművelésének munkamenete és műszókincse* (Debrecen, 1940); *Magyar néprajz. A mezőgazdasági középiskolák 3. osztálya számára* (Bp., 1947); *A magyar kukorica. Néprajzi tanulmány* (Bp., 1960); *Földművelés a Hegyközben* (Bp., 1964); (tematikailag ide sorolható) *Tokaj-Hegyalja szőlője és bora* (Tokaj, 1991); *Az eke és a szántás története Magyarországon* (Bp., 1973); *Getreidebau in Ost- und Mitteleuropa* (szerk., Bp., 1972); *Magyar néprajz* (Ortutay Gyulával, Bp., 1979); *Az aratómunkások Magyarországon 1848–1944* (Bp., 1985); *A határainkon túli magyarok néprajza* (Bp., 1989); *A magyar falvak temetői* (Bp., 1989). Az előadó végül megállapította: „Minden témafeldolgozásából [...] a maximumot igyekezett kihozni. Gyakran emlegette, hogy csak az a könyv nem jelenik meg, ami nincs megírva. S ha áttekintjük ezt a munkásságot, ami a maga számítása szerint húsz könyvből és 500–600 cikkből áll, akkor páratlan intenzitású és példaértékű teljesítményről beszélhetünk.”

Kiss Jenő akadémikus Balassa Iván munkásságának nyelvészet vonatkozásait mutatta be. „Balassa Iván is nyelvésznek indult, de úgy lett etnográfussá, hogy a nyelvészet bizonyos ágaival való kapcsolata mindvégig megmaradt. [...] kezdeti nyelvészeti publikációi után nyelvészeti célú írást nem tett közzé. Nyelvészeti vonatkozásúakat viszont annál többet” – hallottuk az előadás bevezetőjében. Ezután megnevezte az ünnepeelt művei nyelvészeti vonatkozásainak fő eredőit: Debrecenben Csúry Bálint tanítványa volt, Kolozsvárott Szabó T. Attila irányításával dolgozott és meggyőződéses követője volt a „Wörter und Sachen” (szavak és tárgyak) névvel illetett szemléletnek. A nyelvészjelöltből a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban az 1940-es évek elején lett etnográfussá. De „A nyelvészet bizonyos ágaihoz kötő szálak megmaradtak (a nyelvjárási szó- és névkészletre, a szótörténetre, az etimológiára és a nyelvtudomány-történetre gondolok elsősorban), s mindvégig megmaradt a néprajzi kutatásait elmélyítő, a nyelvészettel összefüggő szemléleti muníciója is” – állapította meg az előadó.

„A száz esztendeje született Balassa Iván munkás életének meghatározó színterei a múzeumok voltak” – kezdte *A muzeológus Balassa Iván* című előadását Bodó Sándor, majd időrendben (1941–1944: múzeumőr, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy; 1944–1956: múzeumi segédőr, múzeumőr, osztályvezető, főigazgató, Néprajzi Múzeum, Budapest; 1956–1961: igazgató, Rákóczi Múzeum, Sárospatak; 1961–1966: osztályvezető, Művelődési Minisztérium, Múzeumi főosztály, Tudományos Osztály, Budapest; 1962–1983: szerződéses munkatárs, osztályvezető, főigazgató-helyettes, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest) mutatta be az ünnepeelt négy évtizedes múzeumi tevékenységét, sokoldalú és kiemelkedő eredményeit. Bodó Sándor előadását így fejezte be: „Hajlamosak vagyunk arra, hogy az egész aktív életét múzeum(ok)ban eltöltő kutatók, tudósok teljesítményét kizárólag tudományos műveik leázásolt súlyával, s a minőség precíziós műszerével mérjük. Tevékenységük más szektoraira pedig könnyen borul a feledés homálya. Nos, Balassa Iván

személyes példája mutatja, hogy egy kiemelkedő személyiség teljes tevékenysége érdemel méltatást. Vannak ugyanis, akik tudnak rangot kivívni a sokszor sziszifuszi, olykor hétköznapi, máskor emelkedett munkát igénylő muzeológusi tevékenységek, amelynek révén kulturális örökségünk forrásainak tárházát hagyományozzuk az utókorra.”

Az 1944-től a Néprajzi Múzeumban dolgozó Balassa Ivánt 1950-ben nevezték ki az intézmény főigazgatójává, amely posztról 1956-ban politikai okokból kellett kényszerűen távoznia. *„Balassa Iván rendkívüli körülmények között vezette a Néprajzi Múzeumot. Az intézmény közel 150 éves történetében több válságos periódus is szerepel, az 1950 és 1956 közötti évek sajátos kultúr- és tudománypolitikájának hatásai egyértelműen negatív környezetet eredményeztek.”* E mondat mintegy rezüméje is lehetne Kemecsi Lajos *Balassa Iván és a Néprajzi Múzeum* című, negyedikként elhangzott előadásának, hiszen a fiatalon kinevezett főigazgató nagyon nehéz, ideológiailag erősen terhelt időszakban tevékenykedett, vezette az intézményt, amikor a szakmai munka gyakran alárendelődött a politikai szempontoknak. A háborús károk helyreállítása, a múzeum teljes strukturális átalakítása, a kötelező éves és ötéves munkatervek készítése, a gyűjteménygyarapítás, kiállítások rendezése, a múzeumi kiadványok megjelentetése stb. mellett *„Nem könnyítette meg a főigazgató helyzetét az sem, hogy a Néprajzi Múzeumban gyakran kellett együtt dolgoznia Rákosi Mátyás népművészet iránt rajongó jakut nemzetiségű feleségével, aki bejárt az intézménybe a gyűjteményeket tanulmányozni”* – hogy csak egy konkrét példát említsünk a vezetői munkát nehezítő és „kényes” mozzanatok közül. Kemecsi Lajos így összegezte a számos eredeti, eddig még publikálatlan dokumentummal alátámasztott előadását: *„Az intézményben végzett munkája azonban utólag is igazolta, hogy jó vezetője volt a múzeumnak. Rendkívül nehéz időszakban komoly eredményeket tudott elérni olyan környezetben, mikor még az értékőrzés, a megmaradás is szinte megoldhatatlan kihívásnak tűnt. [...] Balassa Iván igazgatása idején a számos akadályozó és korlátozó körülmény ellenére a Néprajzi Múzeum tudományos tevékenysége tovább működött, szakmai irányító szerepe megmaradt, gyűjteményei fejlődtek.”*

Az előadásokat két hozzászólás követte. Eperjessy Ernő Balassa Ivánnak a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya megalakításában és a békéscsabai nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferenciák megvalósításában betöltött meghatározó szerepét emelte ki. Filep Antal – egyebek mellett – kihangsúlyozta, hogy Balassa Iván számos fiatal kutatónak nyújtott anyagi segítséget, a hozzá forduló, arra érdemes kezdő kollégákat igyekezett a múzeumi keretből támogatni.

Paládi-kovács Attila zárszavában kifejtette, hogy Balassa Iván „csak” címzetes egyetemi tanár volt és, bár munkássága alapján érdemes lett volna rá, az Akadémiának sem lett tagja, de nagy formátumú tudós volt, aki maradandót alkotott.

Bodó Sándor előadása a fent említett jubileumi kötetben (628–637. old.) olvasható, Selmeczi Kovács Attilaé és Kiss Jenőé az *Ethnographiában*, Kemecsi Lajosé pedig a *Néprajzi Értesítőben* fog megjelenni.

HÁLA JÓZSEF

A Bodrogekői Művelődési Egyesület emlékezése Balassa Ivánra

Az 1995-ben megalakult Bodrogekői Művelődési Egyesület a Bodrogekő kutatása és megismertetése területén nyújtott kiemelkedő teljesítmény elismerésére az alapító elnök tiszteletére elnevezett *Balassa Iván-émlékérem* immár kilencedik alkalommal osztotta ki. Október 11-én, Sárospatakon az „*Útaid, Uram, mutasd meg*” című kétnapos, a reformáció ötszázéves évfordulójáról megemlékező művelődéstörténeti konferenciához kapcsolódóan került sor az egyesület ünnepi közgyűlésére.

Bodó Sándor elnök előbb Balassa Ivánnak a terület kutatásában elért eredményeit foglalta össze, kitérve születésének 100. évfordulójára, majd rendhagyó módon két emlékérem átadására került sor. A 2016-os kitüntetést akkor Kristina Markusova kassai műemlékes építész nem tudta átvenni, előbb ennek pótlására került sor. Az ez évi díjazott Balassa M. Iván volt, akinek számos tanulmánya, könyve jelent meg a Bodrogekőről, részt vett az MNM Rákóczi Múzeuma sárazsádányi néprajzi kiállítása kialakításában – mint ahogyan ez a laudációban elhangzott.

A konferenciához kapcsolódott még, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma 2017. május 30-án nyitotta meg a *Balassa Iván és a Rákóczi Múzeum* című időszakos kiállítását.

– sami –

Megemlékezés Bárádon Balassa Iván 100. születésnapjáról

A Balassa Iván 100. születésnapja alkalmából rendezett megemlékezések záróeseményére Bárádon, szülőfalujában, nyugóhelyén került sor. Október 15-én gyermekkor kedves helyén, a református templomban gyűltek össze az ünneplők, ott, ahol nagyapja több mint fél évszázadon át volt lelkész és ahol, mint visszaemlékezéséből tudjuk, megtanult harangozni. Az ünnepségen Kovács Miklós polgármester idézte fel Balassa Iván báránde éveit és szólt arról, hogy

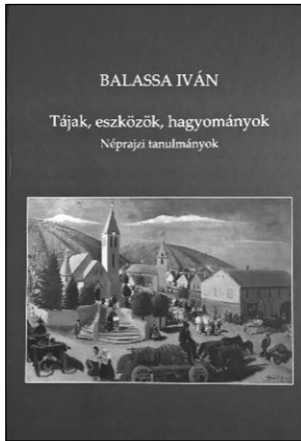
milyen nagy jelentősége volt az általa szervezett, szerkesztett, *Báránd története és néprajza* című kötetnek, amely ma is szinte minden család féltve őrzött kincse – a „bárándiság” forrása.

Az ünnepség egy hangverseny keretében zajlott le, amelyet a Csenki Imre Alapfokú Művészeti Iskola (Püspökladány) tanárai és diákjai adtak és református egyházi énekektől barokk és kortárs műveken át élvezhette a közönség a hely szelleméhez illő műsort.

A hangversenyt követően került sor a református paplakon – születésének helyén – elhelyezett emléktábla megkoszorúzására, amelynek során a család, Báránd Község, a Bárándi Református Egyházközség és a Balassa Iván Művelődési Ház és Könyvtár helyezték el a megemlékezés koszorúit. A résztvevőket a Múltunk Háza Bárándban, a Balassa Iván életét bemutató, 2012-ben készült kiállítás tablói között látta vendégül az önkormányzat. Ez alkalommal Balassa M. Iván köszönetet mondott a mostani megemlékezésért és édesapja emlékének ápolásáért. A család szűk körben a sírjánál, ahol immáron ott van mellette felesége, búcsúzott és helyezte el virágait.

Tanulmánykötet Balassa Iván 100. születésnapjára

100 éve született a magyar néprajztudomány jeles személyisége, Balassa Iván. Zavarba ejtő életművének gazdagsága és sokfélesége, amellyel e tisztelgő kötet szerkesztői találkoztak. Kiemelkedő eredménnyel kutatta a mezőgazdasági munkaeszközöket, a hagyományos földművelés, a különféle növénykultúrák, valamint a magyar népi szőlő- és bortermelés, a borkultúra történetét és európai kapcsolatait. Vizsgálta Magyarország etnikai-vallási kisebbségeit, a magyarországi temetők néprajzát, a népművészet számos kérdését, valamint a tudománytörténet és a magyarországi muzeológia, múzeumtörténet több vonatkozását. Nyelvészeti tájékozottsága egész munkássága során organikusan si-

mult bele az agráretnográfiaiával és a tárgytörténettel kapcsolatos kutatásaiba, munkáiba. Balassa Iván életműve adatokban gazdag; nagy tudásra és tapasztalatra épül, példaértékű tehát a tudományos feldolgozással foglalkozók számára. Kötetünk nem csupán emlékezés, hanem időtálló ismerettár, valamint egy tudós személyiség munkásságának, életpéldájának tükre is.

(Balassa Iván: *Tájak, eszközök, hagyományok. Néprajzi tanulmányok*. Szerk.: Kováts Dániel–Viga Gyula. Kazinczy Ferenc Társaság, Sárospatak, 2017. 688 old.)

KOVÁTS DÁNIEL
VIGA GYULA

* * *

FÓRUM

Fiatal néprajzkutatók nyári tábora (Székelykeve, 2017. augusztus 7–11.)

Első alkalommal szerveztük meg a Fiatal Néprajzkutatók és Kulturális Antropológusok Nyári Táborát, amelyre Székelykevéen került sor. A szakmai továbbképzés, gyűjtőmunka tárgyi és szellemi örökségünkre terjedt ki az alábbi címen: *Egyéni vagy közösségi szokások megváltozott formáinak feltárása*. Célja és feladata, hogy a fiatalokkal együttműködve szakmailag segítsük és ösztönözzük a helyi értékek feltárását. Továbbá felfigyelni azokra a változásokra, amelyek a más nemzetekkel való együttélés következtében jöttek létre. Elvégezni saját nemzeti értékeink azonosítását az interkulturális kapcsolatokból fakadóan. Olyan kutatási módszerekkel ismertettük meg a fiatal kutatókat, amelyeket később hasznosítani tudnak saját tudományos munkájukban. A szaktábort hárman vezettük: Szőke Anna, aki egyben a tábor szervezője, ötletgazdája is volt, Raffai Judit, ő előadóként és gyűjtőként is részt vett a tábor munkájában, valamint Fehér Viktor fiatal néprajzkutató, a Pécsi Tudományegyetem doktorandusza.

A Kiss Lajos Néprajzi Társaság eredményesen foglalkozik a fiatalokkal. Eddig minden évben megszerveztük a Fiatal Néprajzkutatók Konferenciáját, idén pedig úgy döntöttünk, hogy vajdasági témával foglalkozzanak és ehhez nyújtottunk szakmai segítséget.

A tábor résztvevői

Kapcsolatunk állandó jelleggel bír a fiatal doktoranduszok, a mesterképzésen résztvevők körében. A nyári gyűjtőtáborban a résztvevők elsősorban a Vajdaságból érkeztek: Zomborból, Horgosról, Szabadkáról, Egyházaskérről, Csantavérről, Magyarkanizsáról, s volt két külföldi hallgatónk is: Kelebiáról és Budapestről.

Célunk a következő volt: megismertetni a fiatalokat a gyűjtés szépségével, annak fontosságával, hiszen mi vagyunk, illetve ők lesznek azok, akik átmentetik szellemi és tárgyi hagyatékainkat az utókornak. Abban az esetben, ha nem is néprajzusként keresik majd kenyerüket, mégis másként fognak tekinteni a hétköznapi dolgokra, arra, ami talán másnak nem jelent semmit. Felhívtuk a figyelmüket, hogy kell a tárgyak lelkébe belelátni. Egy-egy tárgy mit rejt magában. Például a dagasztó teknő egy teljes életmódra utal. Módszertani utasításokat kaptak a gyűjtésre való felkészüléshez. Hogyan alkalmazzák a kérdőíves módszert, hogyan kell megközelíteni a témát és alkalmazkodni az adatközlő beszámolójához, ha elkalandozik a témától.

Azt tapasztaltuk, hogy a folklór területe állt hozzájuk közelebb. Legtöbben a lakodalmi szokásokat gyűjtötték, de az előadók kérésére az emberélet három fordulóját is felgyűjtötték. Mindezek a témakörök további kidolgozásra várnak. A mesemondás már nem él a faluban, tehát ez a témakör elvesztette gyűjtési szerepét, sőt, nem is emlékeznek mesemondókra.

Szakmai képzésünk magában foglalt egy kirándulást is. E sorok írója ragaszkodik ahhoz, hogyha egy helyen több napot eltöltenek a táborlakók, akkor meg kell ismerni a környék nevezetességeit is. Így történt, hogy ellátogattunk Szendrőd várába, majd Galambócra, onnan Lepenski Virre. Mindenhol történelmi előadást tartottunk ismeretszerzés céljából. Székelykevé a helyi pap segítségével mutattuk be. Nagyon készségesen állt a rendelkezésünkre az ottani plébános, Halmai János. Egyúttal a hallgatóknak alkalmuk nyílt megismerni, mit jelent az, ha egy közösség összetart és mindenáron meg akarja tartani nemzeti identitását. Erre a maroknyi (1800 lakos) székely jó példa. Láttuk, hova állították fel a turulmadár-emlékművet. A mindenkori szerb hatalom nem engedte, hogy a templomkertben állítsák fel, de a székely góbi ezt is megoldotta: a sírkertbe tették.

Sokat, nagyon sokat lehetne mesélni az ott szerzett tapasztalatainkról, az emberek kedvességéről, Székelykevéről, ahol mindenkit szeretettel fogadnak. Ennek a gyönyörű élménynek tizenheten lehettünk részesei, élvezői. Elszállásolva a Dani étterem kétszemélyes apartmanjaiban voltunk. Az ellátás főséges volt, igazi magyar konyha, székelykáposztával megkoronázza.

A tábor megvalósulását a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., a Szekeres László Alapítvány és a Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi – Nemzeti Közösségi Titkárság támogatta.

Néprajzkutatók II. Makói Találkozója (2017. szeptember 6.)

Immáron második alkalommal került sor 2017. szeptember 6-án a néprajzosok találkozójára a makói József Attila Múzeumban. Az ötlet még Fejér Gábor egykori makói néprajzkutatóé volt, a 80-as években egy országos rendezvényt szerveztek meg Fiala Néprajzosok Találkozója elnevezéssel. Ez az egyébként nagy sikerű rendezvény, kezdeményezés nem folytatódott, hanem elfelejtődött, megszakadt. 2016-ban a múzeumunkban dolgozó muzeológusokkal – Cs. Tóth Gabriella, Nagy Gábor, Szikszai Zsuzsanna – együtt gondolkodva, újraindítottuk ezt a sorozatot, más elnevezéssel, tartalommal. Nagy örömünkre az első felhívásunkra több mint 10 előadó jelentkezett a dél-alföldi régióból. Így 2016. szeptember első hetében megtartottuk a Néprajzkutatók I. Makói Találkozóját.

A sikeres rendezvény után nagyobb lendülettel fogtunk hozzá a következő találkozó megszervezéséhez. 2017 áprilisában megtettük felhívásunkat, és több megyei és területi múzeumnak is elküldtük a meghívólevelünket. Az előadók számára nem szabtuk meg kötött témákat, tematikákat, csak az előadások időtartamát.

A következő két hónapban már láthatóvá vált számunkra, hogy a felhívásunk sok kutatónak felkeltette érdeklődését, a jelentkezők száma a tavalyihoz képest megduplázódott. Sőt, már nemcsak Magyarországról érdeklődtek, jelentkeztek a tudományos tanácskozássra, hanem a határon túlról, a romániai Temesvári Nyugati Tudományegyetemről is. A találkozónkat a makói Hagymafesztivál programjaihoz csatlakozva szerveztük meg, Makó Város Önkormányzatának támogatásával.

Ebben az évben közel húsz résztvevője volt a konferenciánknak, az előadók között voltak néprajzkutatók, de történészek és irodalomtörténészek is. A résztvevők főleg a dél-alföldi régióból, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Csongrád, Szentes, Hódmezővásárhely, Szeged muzeális intézményeiből és a Szegedi Tudományegyetemről érkeztek. De az ország távolabbi városaiból, Csurgóról és Miskolcra is elutaztak hozzánk.

Felföldi László, aki egykor a József Attila Múzeum néprajzkutatója volt (1973–1984), és nem melleleg az előadóink nagy többségének egyetemesei professzora is volt egykor, mint a Zenetudományi Intézet nyugalmazott vezetőjeként tartotta meg előadását. Bene Zoltán a *Szeged* folyóirat vezetőjeként vett részt a diszkurzuson.

A találkozót az intézményvezető köszöntője nyitotta meg, majd kezdődtek az előadások. Elsőként Bogoly József Ágoston (művelődéstörténész, Szeged) *Bálint Sándor szellemi öröksége a megújuló értékek világában* című előadását követhettük figyelemmel. Az előadó Bálint Sándor szellemi örökségét újraértékelő értelmezéssel világította meg és a tudományterületek társulásából fakadó eredményekre hívta fel a figyelmet.

A következő előadó Bene Zoltán (*Szeged folyóirat*, Szeged) volt, akinek előadása a *Kultúra versus civilizáció – Tömörkény István: Valér a földbe megy című novellája* címet viselte. Kifejtette, hogy Tömörkény István írói életműve szinte kizárólag a *szegedi nemzet*hez, a szegedi nagytájon élőkhez köthető. A lokálisban fedezi föl az egyetemeset és az egyetemesben a lokálist. Kitűnő példával illusztrálta ezt az elméletét: a *Valér a földbe megy* című 1898-as novellában a hagyományos paraszti világ és a modernitás kerül szembe egymással. Az előadást egy nyitva hagyott kérdéssel fejezte be: vajon a 21. század emberének melyik a fontos, vagy éppen a követendő példa? Forgó Géza történészként vett részt a konferencián (József Attila Múzeum, Makó). Tőle *Református lelkészek Makó irodalmában* címmel hallhatunk az egykori makói református lelkészek, Szikszai György, Etsedi Miklós, Sikszai Benjámin, Szirbik Miklós irodalmi tevékenységéről. Felföldi Lászlótól (MTA Zenetudományi Intézet, Budapest) *A tánc mint kulturális örökség: az örökségképzés problémái* című gondolatébresztő előadást ismerhettük meg. Az örökség lehet kontinenshez, vagy régióhoz, de egy településhez vagy egy családhoz is köthető.

Szabóné Bognár Anikó (Kecskeméti Katona József Múzeum, Kecskemét) egy különleges témájú kiállítást mutatott be a hallgatóságnak *A háború pillangói – Az első világháborús tábori bordélyok* címmel. Ezen tárlat erősen korhataros témát feszegetett, valamint azt, hogy a felnőtteknek szóló témákat hogyan tudjuk úgy kiállítássá formálni, hogy a látogatók nyitottak, a témához kellő empátiával viszonyulók legyenek. Fontos cél ezenkívül az ismeretek bővítése és egy kevésbé ismert téma sokrétű bemutatása. Hogyan viszonyul a kiállításhoz a sajtó, a szakma, a kollégák, a fenntartó és a látogatók?

Végh Katalin (Kecskeméti Katona József Múzeum, Kecskemét) az előbbi témához csatlakozva a *Prostitúciótörténet egy alföldi mezővárosban* című előadást Kecskeméten fennmaradt levéltári források alapján állította össze. A családi élet tisztaságának, a nemi élet erkölcsösségének közösségi elvárása már a *Bibliában*, a *Tízparancsolatban* megfogalmazódott: „*Ne paráználkodj!*”, „*Ne kívánd felebarátod feleségét.*” Az évszázadok során szexuális vágyaiknak engedve mégis sokan vétkeztek házasságon kívüli nemi élet gyakorlásával, a feudalizmusban a következő kategóriákba sorolva bűneiket: paráznaság, kurválkodás, házasságtörés, többszörös házasságkötés, vérfertőzés, erőszakos nemi közönség, fajtalanokodás, kerítés. Varga Sándor egyetemi oktató (SZTE BTK Néprajz és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged) *A térhasználat vizsgálatának lehetőségei a táncfolklorisztikában* című előadásában a terepmunkái során szerzett adatok segítségével mutatta be, hogy a táncos térhasználat egyfajta kommunikációs rendszerként működik, amelyben fontos társadalmi (etnikai, gazdasági, nemi és státusz-) pozíciók és kapcsolatok jelennek meg szimbolikusan. Felhívta a figyelmet arra, hogy a paraszti táncmulatságok helyszínei az ott táncoló fiatalság független területének volt tekinthető, ahol a térhatárok, illetve a tér használatára vonatkozó szabályok szimbolizálták és erősítették a lokális közösség szuverenitását, önállóságát és társadalmi kohézióját. Szücs Judittól (a

csongrádi Tari László Múzeum nyugalmazott igazgatója, néprajzkutató) a Csongrádon található torontáli és csomós szőnyegek történetéről hallhattunk érdekes előadást. A kutató azon fáradozik, hogy ezen szőnyegek a csongrádi értéktárba kerüljenek fölvételekre. Talán a legmesszebből érkezett Barsi Csaba (Herman Ottó Múzeum, Miskolc) kutató, aki évek óta a pitykegombok megszállottja. Arra tesz kísérletet, hogy megmutassa, milyen színes, változatos formai megoldásokkal készültek ezek az apró tárgyak. Szerinte úgy teljes a vizsgálódás, ha a tárgyak mellett az emberek is megjelennek, akik viselik, használják ezeket a látványos, sokszor összetett alkotásokat.

A találkozó résztvevőinek egy csoportja

A viselethez kapcsolódóan következett Nagy Gábor (József Attila Múzeum, Makó), aki *SZŰR-REALIZMUS – Kortárs szűrszabók Magyarországon* címmel a 21. század elején újból fellendülőben lévő szűrszabóság jelenkori történetéről beszélt a hallgatóságnak. A mai Magyarországon jelenleg öt szűrszabó dolgozik, mellettük páran *kontárként* készítenek szűröket. A Dél-Alföldön működő Papp László népi iparművész, szűrszabó munkásságát mutatta be előadásában, megmutatva Papp László indulását, kiteljesedését, alkotói stílusjegyeit.

Szikszai Zsuzsanna (József Attila Múzeum, Makó) egy makói kalaposmester, Oskovics Lajos családjáról és már nem létező mesterségéről, a kalapkészítésről beszélt. „*Akár esik, akár fúj, az Oskovics kalap mindig új!*” – ez volt az Oskovics-műhely hirdetési „szlogenje”, amit az előadás címének is választott a

kutató. Előadásában az Oskovicsok bemutatásán túl a többi ismert makói kalaposmesterről is szólt. Bemutatva, kik voltak ezen különös szakma mesterei, képviselői, milyen szerepet játszottak a város köz- és gazdasági életében. A következő előadó Szentesről érkezett: Pintér Zsófia (Kosztá József Múzeum, Szentes) a makói csipkeverés jelenéről beszélt. Makón nincs nagy hagyománya a csipkeverésnek, nincsenek erről szóló írásos források és adatok. Azonban Mátó Erzsébet, a városi könyvtár nyugalmazott igazgatója mégis ezt a mesterséget űzi szabadidejében. Az általa felhalmozott tudást és ismeretanyagot mutatta be az előadó. *A szélmalom mint jelkép* címmel Mészáros Márta (Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza) múzeumigazgató, néprajzkutató a szélmalomok fontosságáról, Félegyháza település életében betöltött szerepükről és történetükről mesélt.

Az közös ebéd után Terendi Viktória (Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely) *Végyári pillanatok: a spontánképek morfológiai és tartalmi elemzési lehetőségeiről* tartott előadást. Egy 1920-ban Romániához csatolt település magyar lakosságának fotóanyagán keresztül vizsgálta e képtípus jellemzőit és elemzési lehetőségeit. „*A két Klára*”, *Huszár Béláné Papp Klára emlékkönyve az 1950-es, és Vincze Klára emlékkönyve az 1980-as évekből* címmel Vincze Klára (Tari László Múzeum, Csongrád) kutató a nagymamája és a saját emlékkönyvének bemutatására vállalkozott. A két különböző korszak narratívái hasonlóságot és eltérést is mutatnak. Purgel Nóra (Kosztá József Múzeum, Szentes) *Egy szegvári „nagyatáder”* című előadásában Makóhoz kötődő témát mutatott be: Tóth Ferenc kutatásai alapján a városhoz kapcsolódó fogatos kocsit, amelyet egykor Szegváron (Csongrád megye) használt a tulajdonosa. Tanulmányában a szentesi Kosztá József Múzeum gyűjteményében található, Szegvár nagyközségben vásárolt kocsi történetét elevenítette fel. Az ország délnyugati részén található Csurgóról érkezett Tüske Anita (Csurgó Város Helytörténeti Gyűjtemény, Csurgó). Az intézményvezető, néprajzkutató a Somogy megyei *polyvázás* szokásának újrafelfedezéséről beszélt.

Glässerné Nagyillés Anikó (Móra Ferenc Múzeum, Szeged) a *Háború és gyermeknevelés* című előadásában azt vizsgálta, hogy az első világháború miként hatott a két világháború között működő gyermekegyesületre, a *Szívgyárdára*. Milyen feladatot szántak a gyermekeknek a társadalomban? A háború és az ebből adódó nehézségek miként jelentkeztek a családokban és az iskolában? Miként próbáltak a *Szívgyárdán* belül ezen segíteni? A második világháború kezdetén milyen nehézségek adódtak és hogyan próbálták megoldani azokat? Glässer Norbert, egyetemi oktató (SZTE BTK Néprajz és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged) *A „kegyes király”, életvilágok, lojalitáshierarchiák és keretek néprajzi hasznáról Ferenc József izraelita percepciójának példáján* című felszólalása bemutatta, hogy Ferenc József alakja a magyarországi gyökerű elvándorolt ortodox közösségek emlékezeti kánonjában *melech sel cheszedként, kegyes királyként* ma is él. A következő kérdésekre kaphattunk

választ. Hogyan értelmezhető Ferenc József emlékezeti kánonjának csoportfüggő percepciója a lojalitás és a társadalmi keretek fogalma által? Miként használhatóak ezek a fogalmak a 19. század felekezetileg és egyletileg tagolt társadalmában a közösségi rítusokra és szimbólumalkotásra vonatkoztatva a néprajz számára?

A délután zárásaként két román–angol nyelvű előadást hallgathattunk meg. A messzi-közeli Otilia Hedesán (Temesvári Nyugati Egyetem, Temesvár) etnológus a román civilizáció professzora a Temesvári Nyugati Egyetemen. Érdeklődési körei, többek között: Románia etnológiai fejlődése a szocializmus idején és az azt követő időszakban, a román mitológia és annak aktuális megnyilvánulásai, rituális gyakorlatok. Igen gyakran a távolság (legyen az térbeli, földrajzi, kulturális stb.) a kutató és a tanulmányozott csoport körülményei között jelentős különbségeket szül. Az elméleti kérdés, miképp helyezkedjen a kutató, hogy mind a közeli, mind pedig a távoli terepeket egyaránt értő szemmel tudja vizsgálni? A prezentáció elsősorban a 2017 augusztusában, a Bánátban (Romániában és Szerbiában) elvégzett terepmunkát hivatott bemutatni.

Bucin Mihaela (SZTE Román Nyelv és Irodalmi Tanszék, Szeged) *A hölgyeknek van idejük... – Magyarországi román nők a 21. század elején* című nemrég megjelent kötetet mutatta be a hallgatóságnak. 2006 és 2017 között a hét szerző (Mihaela Bucin, Oana Florea, Otilia Hedesan, Florentina Leucuția, Nicoleta Mușat, Corina Popa és Monica Vlad) hét olyan mesélő történeteit hallgatta meg, akik a magyarországi román közösség soraiból származnak. Ana Bocsor, Florica Godja, Vioara Oroian, Ana Petrușan, Maria Pilan Kalcsó, Florica Santău és Eva Sava meséltek az életükről, a családjaikról, a falvaikról, ezen történetek által komplex és árnyaltos képet festve közösségük emlékeiről, valamint hűen tükrözve a 21. század eleji, közösségükben beszélt román nyelv állapotát. A könyvben lejegyzett vallomások során szoros kapcsolat alakult ki a szerzők és a mesélők között.

Az egész napos rendezvény mind a szervezőknek, mind az előadóknak hasznos és tanulságos volt. Rengeteg új információ, kutatási téma került megvitatásra és jó néhány fontos megállapítás hangzott el napjaink aktuális kérdéseivel, kihívásaival kapcsolatban.

Mint a találkozó egyik szervezője megígérhetem, hogy folytatás egy év múlva következik, Makón.

SZIKSZAI ZSUZSANNA

A jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet új forrásai (Szekszárd, 2017. szeptember 28–29.)

A jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet új forrásai címmel rendeztek jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferenciát Szekszárdon 2017. szeptember 28–29-én. A 2011-ben megalakult Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport tagjai és a meghívott előadók 2011 és 2014 után immár harmadszor találkoztak és cseréltek eszmét Tolna megye székhelyén.

A kétnapos konferencia a Pécsi Tudományegyetem 650 éves jubileumi programsorozatához kapcsolódva a TSZE Kutatócsoport és az OTKA-Kutatócsoport szervezésében – az MTA IX. Osztályának Jogtörténeti Albizottsága, az MTA I. Osztályának Néprajztudományi Bizottsága, az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, a SZTE ÁJTK Magyar Jogtörténeti Tanszék, a PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék, a PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a Vásárhelyi Testamentum Alapítvány partnerségével – valósult meg a PTE szekszárdi, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Karán. A konferencián előadást tartó egyetemi oktatókat, tudományos intézeti kutatókat, a közgyűjtemények munkatársait és a megjelent érdeklődőket Berke Gyula, a PTE oktatási rektorhelyettese és Haag Éva, Szekszárd alpolgármestere köszöntötte.

A szakmai találkozás, vélemény- és tapasztalatcsere lehetőségét kínáló program *A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár / New sources of legal history research: Digital Database of Folk Law (DDFL)* témában megvalósult OTKA-kutatás (109191 K) záró konferenciája is volt. A plenáris ülésen az OTKA-kutatás eredményeiről szólva Homoki-Nagy Mária *A levéltári források jelentősége a magánjogtörténeti kutatásokban (A dél-alföldi mezővárosok 18–19. századi jogéletének feltárására tett kísérletek)* című előadásában összegezte az elmúlt négyéves kutatás tapasztalatait. A gazdag forrásanyagból választott öröklésjogi példák alapján felhívta a figyelmet a levéltári források szerepére a jogtörténeti kutatásokban. Kajtár István *Áttekinő értékelés a jogi kultúrtörténet forrásairól, módszertani és elméleti kérdéseiről* címet viselő előadása egyszerre volt eredményösszegzés és az új kutatási feladatok megfogalmazása. Bánkiné Molnár Erzsébet *A Jászkun kerület jogi néprajza: történelemszemlélet, kutatási módszer, forráselemzés* című előadásában egy privilegizált közösség több évtizedes kutatása során kialakult forrásfeltárás, -kutatás és -elemzés eredményeit, ezeknek a jászkunsági népi jogélet vizsgálata során történő alkalmazásának tapasztalatait osztotta meg. Az interdiszciplinaritás szellemiségét történeti-szociológiai szempontokkal gazdagítva Bognár Szabina a kérdőívek nagyívű áttekintését vállalta a nemzetközi és a hazai jogi néprajzban *Gyakorlati szintézis – a népi jogéletkutatás témái, módszerei* Tagányi Károlytól Tárkány Szücs Ernőig címmel megtartott

előadásában. A plenáris ülés és a kutatócsoport beszámolóját zárva az OTKA-Kutatócsoport vezetője, Nagy Janka Teodóra egy rövid TSZE Kutatócsoport- és OTKA-Kutatócsoport-történetet követően *A jogi népeletkutatás (1939–1948) nemzetközi előzményei, elméleti és módszertani kérdései, eredményei a hazai interdiszciplináris tudományfejlődésben* címmel elsősorban a forrásfeltárás, -elemzés és -értelmezés kérdéseit emelte ki a jogi népeletkutatás (1939–1948) forrásai kapcsán.

Gelencsér József bemutatja Bognár Szabina könyvét

A konferencia első szekciójában Varga Csaba egy jogfilozófiai kérdésfelvetés mentén a joginépszokás-kutatás lehetséges többletüzenetéről, Gelencsér József az ügyvédek népi megítéléséről beszélt. A jogtörténeti, jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi forrásokat fókuszba helyező előadások sorában Herger Csabáné a Baranya megyei polgári jogszolgáltatási iratanyag (1848–1918) szerepéről szolt a házassági vagyonjog hazai fejlődéstörténetében. J. Újváry Zsuzsanna a kassai statutumokat vizsgálta abból a szempontból, hogy miként határozták meg, szabályozták a város polgárainak mindennapjait. Őrsi Julianna az íratlan szabályokra is kiterjesztve a kört, ugyanezt mutatta be a jászkunsági közösségek életében. Bárh János rendkívül gazdag forrásismeretének újabb bizonyítékát adva a bácskai paptartó szerződések tanulságait osztotta meg a hallgatósággal, míg Kothencz Kelemen ugyancsak bácskai plébániai iratok házassági bejegyzései alapján a különleges élethelyzetekhez kapcsolódó rendhagyó szabályozási gyakorlatra hívta fel a figyelmet.

A büntetőjog területéhez kapcsolódó jogi kultúrtörténeti előadások között Mezey Barna a nyugat-dunántúli tömlöcgyakorlatról szolt a 19. század eleji források tükrében, Lancendorfer Zsuzsanna *A bölénymaggal megégetett legény* kisalföldi ballada izgalmas tényfeltárási kutatásának eredményeit osztotta meg, Kováts István pedig a 14–18. századi vesztőhelykutatás történeti, régészeti és topográfiai forrásaival ismertette meg a konferencia résztvevőit.

Frey Dóra a dél-dunántúli németek példáján keresztül vizsgálta az identitás, a nyelvhasználat és az állam kapcsolatát, Falus Orsolya és Yusuf Çetin, a török Ağrı İbrahim Çeçen egyetem professzora pedig a Szadaka kövekről szóló előadásban új kutatási témákra, irányokra hívta fel a figyelmet.

A konferencia zárószekciója börzéje volt a legkülönbözőbb típusú forrásoknak: Petercsák Tivadar a fertálymesteri naplónak a népi önkormányzatiság vizsgálatában betöltött szerepéről, Horváth József az 1848 előtti Győr megyei falusi árvairatok jogtörténeti forrásértékéről, Völgyesi Levente az egyházi levéltári gyűjtemények jogi néprajzi forráslehetőségeiről beszélt. A kutatók számára fontos információt nyújthat Tárkány Szücs Ernő – a kutatócsoport névadója, a magyar jogi néprajz kiemelkedő képviselője – a hódmezővásárhelyi levéltárban megtalálható írásos hagyatékának megismerése is.

Szadeczky-Kardoss Irma a szimbolika jogtörténeti forrásszeropét, Szabó Ernő pedig egy Tolna megyei reformkori helytörténeti forrás római hadtörténeti vonatkozásait ismertette.

Az előadásokat követő szakmai hozzászólások, viták műhelykonferenciává avatták a jogtörténész, történész, néprajzos és szociológus szakemberek részvételével megvalósuló interdiszciplináris konferenciát, amelynek első napját könyvbemutató zárta. Bánkiné Molnár Erzsébet *A jászkun szabadság. A törvényesség helyi sajátosságai a Jászkun kerület népi kultúrájában (1682–1876)* című, a Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 3. köteteként megjelent könyvét Homoki-Nagy Mária mutatta be, Bognár Szabinának – az OTKA-kutatás támogatását is magáénak tudható – a Magyar Néprajzi Társaság által megjelentetett *A népi jogélet kutatása Magyarországon* című kötetét pedig Gelencsér József ismertette.

Mezey Barna és Nagy Janka Teodóra, a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport vezetőjeként a konferenciát zárva az interdiszciplinaritás megtermékenyítő hatását emelte ki mind a jogtudomány, történettudomány, néprajztudomány és szociológia „közös mesgyéjén” elhelyezhető kutatási terület, a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz, mind pedig a kutatócsoportnak az elmúlt hat esztendőben elért eredményei szempontjából.

SZABÓ ERNŐ

Reformáció, 500

A reformáció kezdete 500. évfordulójának ünneplése néprajzos szemmel

Az év végéhez közeledve nyugtázhatjuk, hogy a 2017-es esztendő a reformáció kezdete 500. évfordulójának ünneplése jegyében zajlott országszerte, sőt, az egész Kárpát-medencében. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma több szakági döntéshozón – Reformáció Emlékbizottság, Nemzeti Emlékbizottság – keresztül számos program megvalósítását támogatta. Az évforduló apropóján felélénkültek az egyháztörténeti kutatások, publikálási igények, könyvkiadási és rendezvénytervek. Egész évben voltak emlékülések, konferenciák, jelentek meg könyvek, avattak emlékműveket, újítottak fel templomokat, születtek művészeti alkotások, kiállítások. Én ezúttal elsősorban a konferenciákra fókuszálok. Azokról szólok, amelyeken részt tudtam venni vagy információkhoz jutottam.

A 2017-es emlékévkonferenciasorozata márciusban a Károli Gáspár Egyetem BTK Dísztermében megtartott *A magyarországi reformáció és Európa fél évezrede (Hit – kultúra – hatalom és szolgálat)* című konferenciával kezdődött. Az elnök, védnök szerepet egyházi vezetők, a tudományos élet legkiválóbbjai vállalták: Bogárdi Szabó István püspök, Tökéczki László történész, egyházkerületi gondnok, Kósa László akadémikus, Huszár Pál világi gondnok. Az előadók a vallási néprajzot évtizedek óta művelő legismertebb kutatói voltak. Az európai fejlődési folyamat bemutatására Dienes Dénes, P. Szalay Emőke, Csoma Zsigmond, Csepregi Zoltán és Kurucz György vállalkozott. A protestánsok rendszerváltó, forradalmi szerepére Tökéczki László és Gergely András mutatott rá. A protestáns népélet, népszokások és az egyházi tradíciók kapcsolatairól Lackovits Emőke, Szacs vay Éva és Pocsainé Eperjesi Eszter szólt. Ugyancsak figyelemre méltó volt Hudi Józsefnek *A protestáns polgárok földesúri és mezővárosi közösségben* címmel tartott előadása.

A Magyar Református Egyház Doktorok Kollégiuma júliusban Debrecenben tartotta jubileumi ülését. A négynapos rendezvény első két napján jeles egyháztörténészek (Hollandiától Dél-Afrikáig, Németországtól Amerikáig, Skóciától Magyarorszáig) tekintették át a protestantizmus történetét, jelentőségét, mai helyzetét a világban. Magyar részről Bölskei Gusztáv *A reformáció örökségének magyar perspektíváiról* szólt.

Július 11–12-én 13 szekcióban magyar kutatók előadásai hangzottak el, 129 előadó kapott lehetőséget kutatási eredményeinek, mondandójának bemutatására. A szekciók közül csak néhányat említek meg: egyháztörténet, egyházi törvénykezés, irodalom, zene, pedagógia, pszichológia, misszió, pasztorizáció. A néprajzi szekciót Lévai Attila komáromi egyetemi tanár vezette. P. Szászfalvi

Márta *A reformáció százados jubileumait* mutatta be. Örsi Julianna az Amerikába kivándoroltaknak a 19–20. század fordulóján lefolyt egyházalapítási törekvéseiről szólt. Szigeti Jenő és Gyöngyössy Orsolya a protestáns lelkészekről alkotott közösségi képet elemezte. Barna Gábor az evangélikus, Pap Gy. László az unitárius egyháztörténethez szolgáltatott újabb adalékokat. Szőke Anna a vajdasági magyar reformátusságot mutatta be a lokális kultúra tükrében. Több előadó (P. Szalay Emőke, Ormosi Viktória, Sály Szilvia és Szalay László Pál) az egyházművészeti értékekre (úrasztali edények, textíliák, templomok, temetők) irányította a figyelmet.

Terjedelmi okokból nincs módom minden előadásról részletesebben szólni, csak azt emelem ki, hogy más szekciókban több előadó szólt az egyház mai szerepéről, aktuális kérdésekről. (Például: szükség van-e a szertartások, pl. a temetés rituáléjának megújítására? A házasság, gyermekáldás, a női identitás szorgalmazása, a migráció és a keresztények üldözése stb.) Jó lenne, ha minél hamarabb lehetőséget kapnánk valamennyi előadás olvasására! Ennek a szükségességét az is indokolja, hogy a szekcióelőadások paralel megrendezése miatt a jelenlévők se tudták valamennyi előadót meghallgatni és a témák fontossága is nagy nyilvánosságot követel. Több tanulmány megjelenik a *Kollegium Doctorum* folyóirat ez évi és jövő évi számaiban, de jó lenne, ha a szervezők kötet(ek)be rendezve is kiadnák az emlékülés valamennyi előadását. Az 500. évforduló maradandó dokumentuma lenne.

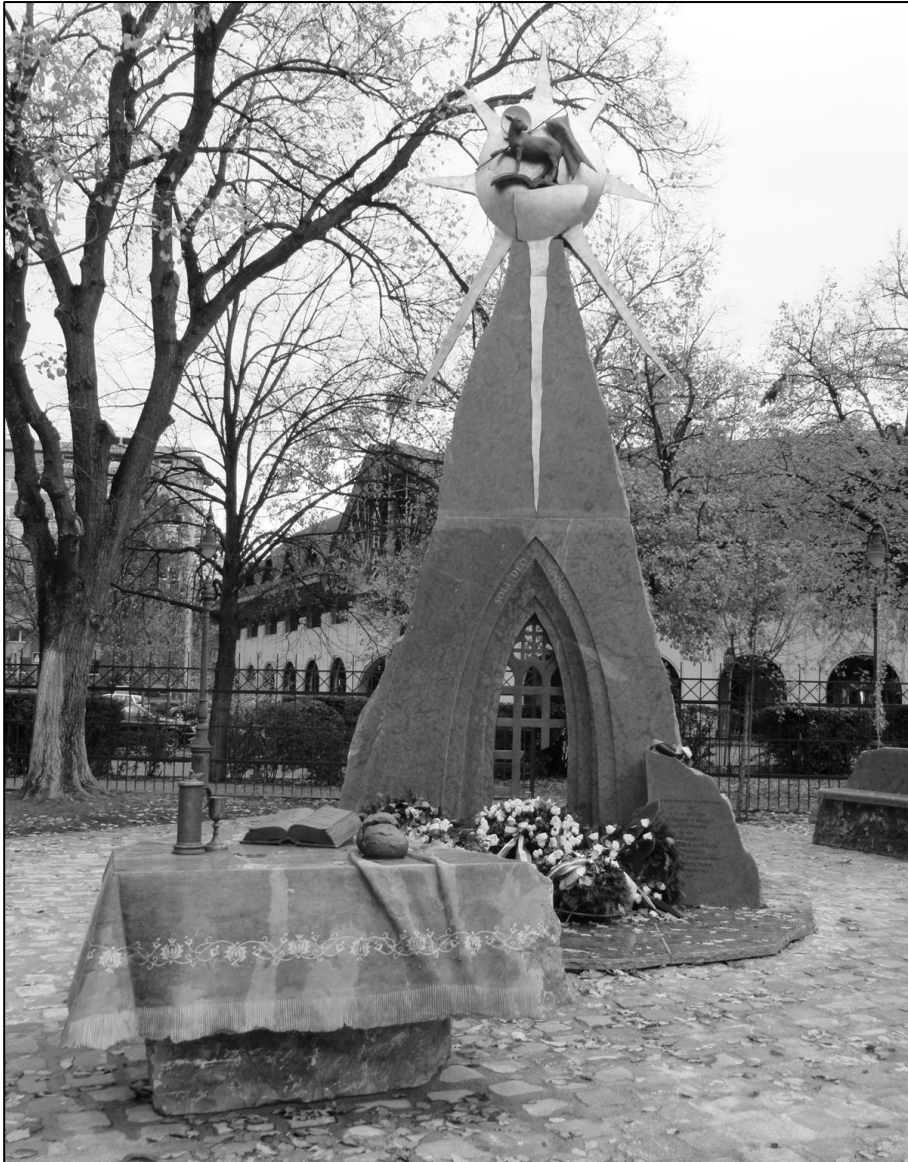
A reformáció 500. évfordulójára rendezett kiállítások (Debreceni Kollégium, Magyar Nemzeti Múzeum, PIM, szentendrei Skanzen, szolnoki Damjanich János Múzeum stb.) ugyancsak méltó tisztelgések a protestáns egyházalapítók és terjesztők előtt. A református és az evangélikus egyházak, múzeumok egyaránt bemutatják az évforduló emlékére a legértékesebb tárgyaikat, dokumentumaikat. A tárlatoknak mindenütt igen sok látogatója volt.

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum az idén tizenegyedszer tartotta meg a *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* című konferenciát, ezúttal a Pápai Kollégiumi Gyűjteményekkel közösen Pápán. A *Hitélet és vallásos kultúra a Kárpát-medencében* alcímű konferencia interdiszciplináris jellegű volt. Egyaránt tartottak előadásokat néprajzosok, történészek, régészek, művészettörténészek. A nyitóelőadás után 49 előadás hat tematikus egységbe sorolva hangzott el.

A vallásetnológia, valláspszichológia, vallástörténet, egyháztörténet, történeti források szekció munkáját Németh Tamás irányította. Itt különösen figyelemre méltó volt Szacs vay Éva és Séra László vallásetnológiai és pszichológiai megközelítésű közös előadása. Ez az előadás egyúttal arra is jó példa, hogy haszonnal járhat a különböző tudományágak kutatóinak együttműködése.

A régészet, történeti források, vallástörténet, egyháztörténet szekciót Nagy László, a Széchenyi Kastélymúzeum igazgatója vezette. A második szekcióban több előadás szólt a zsidó zsinagógák régészeti és történeti emlékeiről. Reich Szabina régész a kora újkori kegyérmékre hívta fel a figyelmet. Újszerű volt

Nagy Balázs szakrális térhasználatról szóló előadása a több nemzetiségű és felekezetű Gyuláról. Több előadásban az Egri Római Katolikus Egyházmegye 20. századi működéséről hallhattunk. Horváth József, a végrendeletek fáradhatatlan kutatója ezúttal a györi protestáns egyháznak, intézményeknek szóló kegyes adományait mutatta be.

*Györfi Sándor alkotása a reformáció 500. évfordulójának alkalmára, Debrecen, 2017
(Fotó: Örsi Julianna)*

A vallásos népszokások, népi erkölcs, népi vallásgyakorlás szekciót Lackovits Emőke – a konferencia-sorozat alapítója – vezette. Őt előadó a római katolikus egyház népi intézményeit, a vallásosság megnyilvánulásait taglalta. Balázs Kovács Sándor a sárközi reformátusok, Veres Emese-Gyöngyvér a barcasági magyar evangélikusok erkölcsi életébe engedett bepillantást. Lukács László összefoglalta a karácsonyfa elterjedéséről szóló kutatását.

A negyedik szekciót Lukács László vezette, amelyben az egyházművészet-ről, vallásos ábrázolásokról, liturgikus tárgyakról szóló előadások kaptak helyet. Itt elsősorban a gyülekezetekben, múzeumokban őrzött szakrális tárgyakkal, azok szimbolikájával, állapotával és restaurálásával ismerkedhetett meg a közönség. Ebben a szekcióban különös jelentősége volt a vetített képeknek. Az előadások ráirányították a figyelmet nemzeti kultúránk értékes tárgyaira, az egyházművészeti emlékekre, amelyek megőrzésére különös gondot kell fordítani. Ez a munka minden egyházi közösség és közgyűjtemény számára fontos szegmens.

Az ötödik szekció – amelyet Szacs vay Éva vezetett – előadásai a szakrális folklórba nyújtottak betekintést. Kivételt jelentett Sarnyai Csaba Mátétól Makkai Sándor vallásfelfogásának taglalása. A népi vallásosság megnyilvánulásának példáit a népénekek repertoárja, imádságos könyvek és kódexek alapján elemezték az előadók. Itt a református mellett evangélikus, unitárius, római katolikus liturgiával és gyakorlattal ismerkedhettek meg a hallgatók.

Végezetül a hatodik szekciót P. Szalay Emőke irányította. Ez a szekció a vallási jelenségek, kultuszok, egyéni és kollektív emlékezet, napjaink vallásossága tematikájú előadásokat fogta össze. Az előadók egyaránt foglalkoztak a 18–19. századi háborúk és járványok szereplőivel csakúgy, mint a 20. századi felekezeti hősökkel. Telenkó Bazil és Pilipkó Erzsébet a görögkatolikus egyház mártírjait mutatta be, míg Őrsi Julianna a református lelkészdinasztiákat. Varró Ágnes egy Tiszazugból származó székesfehérvári polgárasszony életét vázolta fel a naplója tükrében. Végezetül információt kaptunk arról is, hogy mennyire használják ki az egyházak a világháló adta lehetőségeket.

A konferencia csatolt programjai tovább színesítették a rendezvényt. Winter Erzsébet reformátustemplom-fotói művészei élményt jelentettek, míg a Gróf Eszterházy Károly Kastély- és Tájmuzeumban eddig ismeretlen főúri rejtett kincseket tártak elénk. Különös információt hordoznak az Ósgalériában látható képek. Ezek elemzése több tudományág részére jelent forrást és egyben feladatot a jövő kutatógenerációjának. A pápai kollégiumban őrzött iskolatörténeti, egyháztörténeti dokumentumok, könyvek, tárgyak ugyancsak gazdag források a kutatók számára. A pápai Képfestő Múzeum tárlata és programajánlata ugyancsak hívja a viselet, a népművészet, az ipartörténet iránt érdeklődő látogatókat.

A Kiss Lajos Néprajzi Társaság „*Sem a magasság, sem a mélység nem rettent*” jelmonddal rendezett emlékkonferenciát a Vajdaságban. A változó

helyszínű rendezvény egyúttal a bácskai, a bánáti és a szerémségi magyarok ünnepe is volt. A konferencia fő szervezője Szőke Anna volt.

Bajszán a helyi evangélikus közösséget Dolinszky Gábor püspökhelyettes és Dolinszkyné Bárthory Márta mutatta be. A bemutató előadásokon kívül hasznos volt az ez alkalomra rendezett kiállítás a kegytárgyakból és a templom megtekintése. Barna Gábor alföldi protestáns ökumenikus törekvésekről szólt. Beszédes Valéria, Iványi István és Nagy István Ordass Lajos munkásságát mutatta be. Britich Erzsébet az aradi evangélikusokról szólt, míg Veres Emese-Gyöngyvér a Magyarországi Evangélikus Egyház Vallási Néprajzi Munkacsoportjának tevékenységét ismertette.

Torontálvásárhelyre menet megállt az emlékező csoport Elemérben Kiss Ernő 48-as vértanú szülő- és végső nyugóhelyén, majd Nagybecskerekén. Itt Kiss Nándor lelkésznek az egyházmegye történetét bemutató előadását köszönettel fogadták az utazó konferencia résztvevői. Számomra nagy meglepetés volt Szalay József egykori lelkész, Sommerville skót misszionárius alföldi körútjának egyik tolmácsolója eddig ismeretlen arcképének felfedezése a parókián csakúgy, mint irodalmi munkásságának megismerése. A rekkenő hőségben megtett hosszú buszozás után elérkeztünk Torontálvásárhelyre, ahol a lakosok Hódmezővásárhelyről érkezett elődei építették a ma is álló masszív templomot. Az épületben a falakon márványtábla őrzi a nevüket. A reformáció ünnepére befejeződik az épület felújítása a helyi református egyházközség nagy örömeire – tájékoztatta a közönséget Beszédes Mária lelkész. A parókia falán álló tablók pedig megelevenítői a helyi történelemnek. A templomban elhangzó ülések előadói elsősorban a vajdasági kutatók voltak. Kónya Sándor protestáns népenekekről, Glemba Klára a nagybecskerekiek egyháztörténetéről értekezett. Szőke Anna a regionalizmus és az egyházi hovatartozás kérdését boncolgatta. Fehér Viktor egyetemi hallgató Rákóczi újratemetésének eseményéről szolgáltatott új adatokat. Örsi Julianna a reformátusok 19–20. században lezajlott megújulási mozgalmát mutatta be. Megtekintettük Raj Rozália és Nagy István vajdasági temetőket bemutató filmjét is.

A harmadik napon Bácsfeketehegy adott otthont a konferenciának. A nagykunsági származású település lakóit megtisztelték előadásaikkal Jung Károly, Barna Gábor, Silling István egyetemi tanárok. Újabb vajdasági adatokkal gazdagodtunk Németh Ferenc, Pasnyik László irodalomtörténészek, Silling István folklorista előadása hallatán. Bárth János a pirosi házasságkötési anyakönyvekben búvárkodott. Ugyancsak hasznos ismeretek birtokába jutottunk Vass Erika és Veres Emese-Gyöngyvér előadásából. Silling Léda a bácskosuthfalvi református sírkertet, Csorba Béla a járeki evangélikus templomot mutatta be. Utunk során feltűnt, hogy Vajdaság-szerre számos elhagyott, romos evangélikus templom van. Ez emlékezteti az utókort, hogy a 19. század közepén lezajlott lakosságcserével innen eltűnt a német nemzetiség. Szép példája a határokon átívelő kapcsolatoknak a bácsfeketehegyi evangélikus templom megújult épülete, amely ismét várja a híveket és az ide látogató turistákat.

A konferencia utolsó napján az ünneplők ellátogattak a szeremségi Maradékra is. A kis közösség példamutatón igyekszik megőrizni magyarságát.

A 32 szereplőt felvonultató emlékülés méltó prezentációja volt a hazai és a vajdasági tudományos életnek. A szervezők, vendégfogadók ezúttal közösen emlékeztek a reformáció nagyjaira.

*A vajdasági konferencia résztvevői Kiss Ernő 48-as vértanú emlékművénél
(Fotó: Örsi Julianna)*

Írásom újabb helyszíne a nagykunsági Túrkeve. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, a Túrkevei Református Egyházközség és a Túrkevei Kulturális Egyesület szervezésében rendezett emlékülést április végén tartottuk *Nagykunsági visszatekintés* címmel. Egy hétre rá a Jász-kunság-kutatás konferencia egyik szekciójának a témája *Az egyház és a lokális társadalom* volt. A két rendezvényen összesen 14 előadó (néprajzosok, történészek, lelkészek, irodalomtörténész) tartottak előadást. Itt hangsúlyos szerepet kaptak az olyan előadások, amelyek a helyi református egyházak és a települések közötti viszonyrendszert mutatták be (Bagi Gábor, Bánkiné Molnár Erzsébet, Szakál Aurél, Örsi Julianna). A két intézmény együttélését némileg módosította Mária Terézia rendelkezése a római katolikusok betelepítésére. A törzsökösök sajátos történelmükből fakadó magatartása nehezítette a „jöttmentek” befoga-

dását. A gazdasági, jogi kérdéseket felvető helyzet a helyi politikára is rányomta a bélyegét. A Jász-Kun Kerületek megszűnésével a 20. században új körülmények között kellett egyensúlyozniuk mind az egyház, mind a közigazgatás vezetőinek (Hegedűs Krisztián, Barna Gábor előadása). A második világháború után bekövetkezett politikai változások, az ateista nézetek terjedése különösen nehéz helyzetbe hozta a református egyházközösségeket, amelyből csak az újabb rendszerváltozás jelentett kiutat. Ezen az emlékülésen a reformáció kezdeteiről, a *Bibliáról*, a helyi úrasztali edényekről egyaránt szó került (Kereszti Roland, Butyka Béláné, Ötvös László, P. Szalay Emőke), mely előadásokat jól kiegészítették a Templomgalériában rendezett kiállítások. A kiemelkedő lelkeségéniségek életútjának bemutatása (Rideg István, Örsi Julianna előadása) és a közelmúltban megjelentetett *Palástban* című könyv beajánlása egyaránt ízelítőt adott a református egyház fejlődéstörténetéből és a létrehozott református értékekből.

Végezetül arra a pozitívumra hívom fel a figyelmet, hogy az egyetemek történeti és néprajzi intézetében folyó képzésben is helyet kapott a valláskutatás. Ezt jól mutatta több, az ELTE, a Károli Gáspár Református Egyetem és mások által szervezett konferencia is, ahol már egy új fiatal kutatógárda lépett színre. Az ELTE Néprajzi Intézetében *A felekezeti együttélés történeti-néprajzi kérdései a Kárpát-medencében* címmel tartottak tudományos ülést, amelyen Kósa László professzor, Bárh Dániel tanszékvezető és Tabajdi Zsuzsanna predoktor mellett Szabó Irén, Iancu Laura és Leichter Lilla tartott előadást.

A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának és a Református Közéleti és Kulturális Központi Alapítványának ifjú kutatói Földváryné Kiss Réka vezetésével eredményes kutatásokról számoltak be szeptemberben a *Keskeny úton? A protestáns közelmúlt feltárásának dilemmái* címmel megtartott konferencián. Tizenhat fiatal kutató ismertette eredményeit. Külön hangsúlyt kapott az államszocialista korban szolgáló lelkészek tevékenysége.

A konferenciákat mindenütt megtisztelték jelenlétükkel, támogatásukkal az egyházak, egyetemek vezetői. Ez utóbbi helyszínen Hafenschér Károly, a Reformáció Emlékbizottság munkáját segítő miniszteri biztos is ott volt. Az országszerte megtartott emlékülések és egyéb rendezvények nem jöhettek volna létre az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Reformáció Emlékbizottság és a Nemzeti Emlékbizottság, az országos és helyi egyházak, valamint egyéb szervek támogatása nélkül. Köszönet érte!

Összegezve: a reformáció 500. évfordulójának megünneplése sikeres volt. A jól előkészített figyelemfelhívások, a támogatási rendszer mozgósította a tudományos intézetek kutatóit, a közgyűjtemények munkatársait, az egyházközösségeket, civil szervezeteket, helytörténet-kutatókat és tartalmas programokat sikerült megvalósítani országszerte, valamint határainkon túl is. Az intenzív kutatásokat tartalmas előadások, színvonalas emlékülések, konferenciák, szakzerű kiállítások sora, értékes könyvek megjelenése követte. Valamennyi meg-

valósított esemény mozgósította a helyi és térségi közösségeket. A tudományközi együttműködés is kiválóan sikerült. A rendezvények élénkítették a vallásnéprajzi és a protestáns egyháztörténeti kutatásokat. Amint az írásom elején megjegyeztem: az összegző emlékkötetek, konferencia-kötetek megjelenését várjuk!

ÖRSI JULIANNA

A felekezeti együttélés történeti-néprajzi kérdései a Kárpát-medencében

A reformáció 500. évfordulója előtt az ELTE BTK Néprajzi Intézete, egy, a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozathoz is kapcsolódó konferencia megrendezésével tisztelgett. A hallgatói kezdeményezés nyomán szerveződő tudományos ülést 2017. november 9-én *A felekezeti együttélés történeti-néprajzi kérdései a Kárpát-medencében* címmel rendezték meg a Néprajzi Intézet könyvtárában.

Az ülés a hazai történelmi felekezetek együttélésének történeti-néprajzi vonatkozásait járta körül. A két azonos felépítésű szekcióban az előadások fókuszpontja egyre szűkült, az általános jelenségektől a regionális sajátosságokon át lokális esettanulmányok bemutatásáig terjedt. Az előadások egymásutáni-sága érzékletesen mutatta meg azt is, ahogy egy kutatói életpálya során az eseti vizsgálatoktól évtizedes munkával egyre tágabb keretekre vonatkozóan fogalmazhatunk meg releváns eredményeket, megállapításokat.

Az előadások sorát Kósa László akadémikus nyitotta, aki *A felekezetek együttélésének mindennapjai* címmel villantott fel olvasmányélményeiből, levéltári kutatásaiból és tereptapasztalataiból mozaikokat, vállaltan előtérbe helyezve a válogatás szubjektív szempontjait. Európai kontextusban hívta fel a figyelmet olyan tételek szem előtt tartásának fontosságára, mint például hogy Magyarország sosem – már az államalapítás korában sem – volt vallási szempontból teljesen homogén, mely adottság oda vezetett, hogy 1918 előtt hazánk Európa vallásilag legsokszínűbb országának mondhatta magát. A köztes időszakra vonatkozóan fontos megjegyezni, hogy jóllehet a katolikus és protestáns felekezetek – Kósa külön kiemelte e fogalom átfogó jelentéstartalmát és ebben gyökerező jó használhatóságát – egymáshoz való viszonyát az ellenségesség és a rivalizálás jellemezte, ez mégsem torkollott olyan vallásháborúba, mint amelyek Nyugat-Európa kora újkori történetét beárnyékolják. Kósa végül a mindennapi élet és a lokális kultúra számos területéről hozott történeti példák-kal szemléltette a felekezetek együttélésében gyökerező kulturális hatásokat, átvételeket és az ezekkel párhuzamosan lokális, regionális szinten meglévő határvonalakat, különbségeket, amelyek ugyancsak a felekezeti hovatartozás mentén szerveződtek.

Bárth Dániel *A 18. századi felekezeti együttélés mentalitástörténeti aspektusait* bácskai katolikus forrásanyagon keresztül világította meg. A katolikus felvilágosodás eszmeisége és a hozzá kapcsolódó jelenségek egyrészt a korszak hivatalos egyházi irataiban, másrészt a konfliktusos helyzetek iratanyagában érhetők tetten. Utóbbiak jelentősége, forrásértéke kiemelt a felekezetek harmonikus együttéléséről tanúskodó dokumentumokéval szemben, mivel a belőlük rekonstruálható probléma, konfliktus, a megszokottból való kizökkenés egyben a normákat mint viszonyítási alapokat is láthatóvá teszi. A történeti források számos olyan kölcsönhatást rögzítettek, amelyeket az érintkező felekezetek gyakoroltak egymás rítusaira, szokásaira, hiedelmeire, félelmekre és válsághelyzetekre adott reakcióikra. Bárth Dániel ez alkalommal is kiemelte az alsópapság szerepének fontosságát, amely réteg néprajzi kutatásának létjogosultsága és szükségessége éppen az ő munkássága nyomán vált mára már evidenciává. A 18. század második felében a Bácskában kirajzolódó vallási tolerancia és jelentőségének hangsúlyozása mellett Bárth egy zombori példán keresztül azt is bemutatta, hogy egy, a történeti forrásanyagból kiolvasható lokális eseménysorozat hogy képes leképezni általános vallástudományi, -szociológiai téziseket.

Tabajdi Zsuzsanna egy konkrét szügyi esettanulmányt ismertetett *Hogyan vált a végső búcsú tömegjelenetté? – Egy 18. század közepi katolikus temetés egy Nógrád megyei evangélikus faluban* című előadásában. A római katolikus–evangélikus konfliktus értelmezésének elméleti keretét a konfesszionalizációs paradigmában jelölte ki az előadó, és kiemelte az egyes felekezetek gyakorlatai között falusi szinten meglévő átjárhatóságot, amelynek pontos működésmódjait a helyi normák szabályozták. Jóllehet a rendelkezésre álló történeti forrásanyagból az események pontosan és hitelesen nem rekonstruálhatók, a lokális gyakorlat mint norma és az ezáltal biztosított egyensúlyi helyzet megborulásától való – tettelegesséig fajuló feszültséget szülő – félelem azonban érzékletesen rajzolódik ki az esetből, amely ezáltal valódi mentalitástörténeti forrásként áll előttünk.

A második szekció nyitóelőadását Szabó Irén tartotta *Görögkatolikusok és római katolikusok együttélésének hatása a vallásgyakorlatra* címmel. Szabó a kevésbé látványos, ezért kifinomult figyelmet kívánó gesztusok, ezen belül is a keresztvetés mozdulatának összehasonlító elemzését adta a görög- és római katolikus gyakorlatban, megvilágítva az eltérések mögött rejlő történetiséget, teológiai és szimbolikus jelentéstartalmakat is. A keresztvetés egy felekezeten belül is eltérő fajtáinak, módzatainak, funkcióinak bemutatását követően arra is hozott példákat, hogy miként érnek össze és kerülnek át egyes gyakorlatok helyi szinten a másik katolikus felekezethez, illetve hangsúlyozta, hogy a protestáns egyházak esetében a nonverbális kommunikációs eszközök csak fokozatosan koptak ki a liturgikus gyakorlatból.

Iancu Laura *A „szórványlét etnográfija”, avagy reformátusok Moldvában* című előadásában egy kitüntetett kutatói figyelmet élvező terep néprajzi szempontból alig vizsgált csoportjának történetét vázolta. Párhuzamba állítva mutatta be a Moldvába menekült husziták és a református közösség alakulásának dinamikáját, amelynek végpontját szinte minden esetben a rekatolizáció jelentette. A Moldva történetét, etnikai viszonyait alapvetően meghatározó jelentős mobilitás vallási téren sorozatos felekezetváltásokban, a felekezetek közötti átjárhatóságban mutatkozott meg. Az előadó kiemelte, hogy nem beszélhetünk homogén közösségként a moldvai reformátusokról, mivel a falvakban és a városi környezetben élők életviszonyai, társadalmi helyzete, az őket ért hatások eltérő módon alakították történetüket: falusi környezetben Moldvában teljesen eltűnt a református magyarság, míg városokban a mai napig vannak gyülekezeteik. Iancu Laura megfogalmazta azt alapvető kérdést is, hogy csángónak tekinthető-e a református moldvai magyarok, ezen keresztül pedig annak fontosságát hangsúlyozta, hogy a csángó fogalom pontos jelentéstartalmát minden esetben definiálni szükséges. Az előadó abból a szempontból is indokoltnak tartja a református moldvai magyarság vizsgálatát, hogy a szórványlét összes jellemzőjét hordozzák, hiszen gyakorlatilag a kisebbség kisebbségeként éltek, élnek Moldvában.

Az előadások sorát Leichter Lilla *A zsidó–nem zsidó együttélés sikerei és kudarcai a századfordulós Monoron* című prezentációja zárta, amelyben az előadó az asszimiláció és az antiszemitizmus lokális dinamikájának felvázolására törekedett, egyben bemutatva azt a sajátos megítélést is, amely a település infrastrukturális fejlesztését finanszírozó neológ zsidóságot övezte a többségi társadalom részéről.

A kerekasztal-beszélgetés a felekezetek – és kutatóik – közti párbeszéd megjelenítőjeként méltó záróakkordja volt a szakmai rendezvénynek, amely egyben a kortárs hazai vallási néprajzi kutatás keresztmetszetét is adta.

HAJDU ÁGNES

* * *

NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA

SKANZEN, 50

Ünnepi évad a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban

A Skanzen 2017-ben ünnepelte alapításának 50. évfordulóját. 1967. február 1-jén a budapesti Néprajzi Múzeum részeként, Falumúzeum Osztály néven alakult meg a Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Önálló intézménnyé azonban csak 1972-ben vált, első kiállítási egysége, a Felső-Tiszavidék tájegység pedig 1974-től látogatható. Az alapítás óta az intézmény rengeteget változott, a folyamatos megújulás révén az eltelt 50 év alatt népi építészeti múzeumból Magyarország tárgyi és szellemi örökségét bemutató, modern, a társadalmi problémákra érzékeny, 21. századi intézmény lett.

2017 az ünnep jegyében telt a Skanzenben. A múzeum valamennyi programja, kiállítása, akciója az alapítás 50. évfordulójához, ezzel együtt az ünnephez és az ünnepléshez kapcsolódott.

Kiállítások

A legtöbb múzeum a kerek évfordulót az intézmény addigi történetét bemutató kiállítással ünnepli. A Skanzenben nemcsak egy, de két kiállítás is nyílt ebből az alkalomból. Míg az egyik egy rendhagyó múzeumtörténeti tárlat, a másik azt a közeget idézi meg, amelyben a múzeum létrejött. Mindkét kiállítás főkurátora Sári Zsolt volt.

Skanzen 50 – Skanzen Galéria

A *Skanzen 50* rendhagyó múzeumtörténet. Nem kronologikus módon veszi végig a múzeumot formáló eseményeket, fejlesztéseket, hanem az egykor és jelenleg itt dolgozók történeteinek keresztül villantja fel az elmúlt 50 év mérföldköveit. 50 tárgy és 50 személyes történet bontakozik ki, egykori alapítók, az intézményt formáló régi munkatársak és a jelenlegi dolgozók elbeszéléseiből. Mellettük szót kapnak a múzeumot eltető közösségek (önkéntesek, látogatók, a „holdudvar”) és a múzeumot támogató közéleti személyek (Mádl Dalma, Aknay János, Rudolf Péter) is, akik őszintén mesélnek a Skanzenhez fűződő személyes viszonyokról, élményeikről. A történetekben megelevenedik a Skanzen múltja, tájegységnyitások, fejlesztések, de ott van a jelen, sőt, a jövőbeli irány is.

A kiállított tárgyak között ott van az az ásó, amellyel az első munkamozzanatot tették az építési munkálatok jelképes kezdetekor, és amelyet minden jelen levő aláírásával látott el. Ott van a Skanzen-vonat első vasúti jegyé és a

nyomólemez, amelyen a múzeum jelképévé és logójává vált nemesborzovai harangláb látható. Ott van az a Braille-írást kiállításvezető, amely már az 1990-es évek elején segítette a látássérülteket a múzeumi látogatásban, és ott van az a cukortartó is, amelyet demenciával küzdő idős korúakkal használunk kifejezetten nekik szóló programunkon, a magyarországi múzeumok között elsőként. A *Skanzen 50*-ben mégsem a tárgyak, hanem a történetek állnak a középpontban, amelyeket nemcsak látni, de olvasni is kell.

Részlet a „Skanzen 50” című kiállításból
(Fotó: Deim Péter)

Hé '67! – Uradalmi Magtár

A *Hé '67!* című időszaki kiállítás a *Skanzen 50* párja. Míg utóbbi a múzeumról, a *Hé '67!* arról a világról szól, amelyben a múzeum létrejött. Azt az időszakot idézi, amikor a konszolidálódó Kádár-korszak lehetőséget teremtett a szabadtéri múzeumok alapítására és megszülethetett a Skanzen. A kiállítás időmetszete a címben jelölt 1967-nél tágabb időszakot ölel fel, az 1959 (az első nyilvános, az MTA-n megrendezett szabadtéri múzeumi ankét) és 1974 (az első tájegység, a Felső-Tiszavidék megnyitása) közti időszak tárgyi kultúráját mutatja be. A kiállítás témái olyan jelenségek köré csoportosulnak, mint a felhalmozás, a felgyorsult idő, a megváltozott ideál és a kis szabadságok világa.

A kiállítás nem monografikus igényű társadalomtörténet, sokkal inkább azt a kultúrpolitikai, művészeti, filozófiai, kulturális közeget, életérzésbeli jelenséget emeli ki, ami ezt az időszakot jellemezte. Rávilágít arra a kettősségre, amit

az aczéli 3T (támogatott, túrt, tiltott) és a „*visszaszerzett kis szabadságok mámorító élménye*” jelentett az adott korszakban. Kívülről úgy tűnt, mintha az élet számos területén puhulás, szabadulás, egyfajta liberalizálódás lenne érzékelhető, de szinte ugyanannyi korlát és tabu gátolta a szabad életet. Erre a kettőségre, a bezártságra és nyitásra épít a kiállítás installációja is. Fekete-fehér, panel- és kockaházakat idéző óriás installációk, fekete boxok jelenítik meg a korszak hangulatát.

A „*Hé '67!*” című kiállítás részlete
(Fotó: Szatmári Zsolt)

Robog a Skanzen

A *Skanzen 50* programsorozathoz kapcsolódva a születésnap évében indul útjára a *Robog a Skanzen* című utazó kiállítás is, amely újra felkeresi azokat a településeket, ahonnan az 50 év során a múzeumba kerültek a vidéki Magyarország tárgyi és építészeti emlékei: lakóépületek, gazdasági épületek, malmok, műhelyek és templomok. Az utazó kiállítással legfőbb célunk, hogy a múzeumba került gyűjtéseket, felmérési rajzokat, fotókat virtuálisan visszaadjuk az eredeti közösségeknek, egyúttal felmérjük, mi változott az adott településen az utolsó gyűjtés óta. A tárgyak, felmérések visszavitele jó apropó arra, hogy beszélgetés alakuljon ki az idősebbek és a fiatalabbak között, kapcsolatot építsünk múlt és jelen között, ezzel segítve a múzeum egyik küldetését, a generációk közötti párbeszéd erősítését.

A robogó Skanzen-busz egy átalakított Robur, amely a hatvanas években jelent meg a magyar utakon. Az átalakított buszban digitális játékokkal szeretnénk a jövő generáció érdeklődését felkelteni. A buszban elhelyezett tabletek mindegyikén a Skanzen nyolc tájegységéhez köthető játékos feladatokat oldhatnak meg a fiatalok. A több éves utazó projekt első állomása a Felső-Tisza-vidék, ahol a felkeresett falvak között szerepel Kispalád, Botpalád, Uszka, Sonkád, Milota, Vámosoroszi, Mánd és Nemesborzova.

Jubileumi programok – új attrakciók

Élő Történelem

Bár ajándékot a születésnaposnak adnak, az idei év nem lett volna teljes, ha épp a kerek évforduló alkalmából nem adunk mi is ajándékot a látogatóknak. 2017. május 1-jén tartottuk a Skanzen születésnapját és ezen a napon debütált az *Élő történelem* elnevezésű élő interpretációs programunk. A nyugat-európai és tengerentúli szabadtéri múzeumok több évtizede sikeresen használják ezt a műfajt „living history” elnevezéssel, amely kedvelt formája a múzeumi oktatásnak, ismeretadásnak. Az *Élő történelem* az elmúlt évek egyik legnagyobb interpretációs fejlesztése a Skanzenben. Egy olyan interpretációs mód, amely a korhű (a 19–20. század fordulójának világát megelevenítő) ruháknak és az interpretátorok E/1, régies kifejezéseket is használó előadásmódjának köszönhetően egy letűnt kor világát idézi meg. A szereplők közötti interakciók, konfliktusok élményszerűen, játszva adják át az egykori mezőváros életmódjáról szóló információkat a látogatóknak.

„Élő történelem” a Skanzenben
(Fotó: Tokodi Gábor)

Az *Élő történelem* keretében minden hétvégén korhű ruhába öltözött, a kiállítási épületek egykori lakóit megidézõ karakterek keltették életre a századfordulás felföldi mezõváros hangulatát. A koncepció kidolgozása, a tudományos háttér és az interpretáció irányainak kialakítása interdiszciplináris projekt-munka eredménye, amelyben néprajzos, muzeológus, múzeumpedagógus, közmûvelõdési és színházi szakemberek vettek részt.

A játékban 6 karakter szerepel (színésznõ, özvegyasszony, szatócs, szatócssegéd, csizmadia, kapás), akik egymással és a látogatókkal is folyamatos interakcióban vannak. A történet összeállításakor fontos szempont volt, hogy visszaadja a felföldi mezõvárosra jellemzõ társadalmi csoportok rétegzõdését is. A célunk az volt, hogy az egykori lakók megelevenítésével olyan érdekes tudásanyagot adjunk át elmesélt történeteiken, konfliktusaikon keresztül, amelyet néprajzi és muzeológusi háttérünk során tártunk fel – legyen szó egy-egy házbelsõ vagy szakma bemutatásáról, vagy a lakók városban betöltött szerepérõl.

Helyet kapott a mezõváros fontos szereplõjeként az iparos mûhelyével (csizmadia), a kereskedõ boltjával (szatócs és segédje), de megjelent a legszegényebb (kapás) és a leggazdagabb (özvegyasszony) társadalmi réteg is. A kerettörténetet a színésznõ feltûnése adja, megjelenésére a mezõváros addigi békes élete felbolydul. A szatócs segédje azonnal beleszeret a színésznõbe, a szatócs csak miatta rendel drága parfümöt, a csizmadia javítja meg cipõjének sarkát az esti elõadásra, az özvegyasszony pedig csak háborog a kacér színésznõ viselkedésén.

Az elsõ szezon tapasztalatai alapján a látogatók az *Élõ történelmet* szeretik és értik, és partnerek a játékban, szívesen keresik fel az összes játékba bevont helyszínt.

Jubileumi rendezvények

A jubileum kapcsán rendezvényeinket is az ünnepre hangoltuk. 2017. május 1-jén ünnepeltük a Skanzen születésnapját, ez alkalommal indult az *Élõ történelem*, és jubileumi koncertet adott Lajkó Félix az Amfiteátrumban. A múzeum többi részén (Felső-Tiszavidék, Észak-magyarországi falu) az intézmény 50 éves történetének legjobb pillanatait idéztük meg tematikus portáinkon a Skanzen Galériában április 11-én nyílt rendhagyó múzeumtörténeti tárlatunk, a *Skanzen 50* szekcióira rímelve. A jubileumi rendezvényen „legrégebbs” és „legújabb” közösségünk (Milota – a településrõl származó lakóház 1974 óta a múzeum része, és Novaj – a településrõl származó lakóház 2010 óta a múzeum része) is jelen volt.

Szintén a jubileum alkalomból indítottuk útjára *Skanzen50 koncertsorozatunkat*, amelyben a táncházmozgalom alapítói és a legújabb generáció képviselõi is bemutatkozási lehetõséget kaptak. A koncerteket népszerű és nagy látogatottságnak örvendõ fesztiváljaink idõpontjára idõzítettük, hogy minél több látogatónak bemutathassuk a magyar népzene sokszínûségét, ezzel is erõsítve zenénk kultúránk nemzetközi jelenlétét. A koncertsorozat keretében vendégünk

volt idén Szalóki Ági, Both Miklós és a Napra zenekar, a Tükrös zenekar, a Zűrös Banda, a Góbé és a Buda Folk Band együttes.

2017. június 12-én tartottuk a Skanzen 50 éves ünnepségét hazai és nemzetközi meghívottakkal, a kulturális, a néprajzi és a múzeumi szakma jeles képviselőinek jelenlétében. Az ünnepségen beszédet mondott Varga Benedek, a Nemzeti Múzeum főigazgatója, Bartha Elek, a Debreceni Egyetem rektorhelyettese, a Néprajzi Tanszék vezetője, Katarina Frost, az Európai Szabadtéri Múzeumok Szövetségének (AEOM) soros elnöke, a Wallby Friluftsmuseum vezetője és Cseri Miklós, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatója. Ez alkalomból levetítettük az 50. évfordulóra készített Skanzen-filmet. Az évforduló alkalmából a múzeum jelenlegi csapata összeállt, hogy egy közös alkotással, egy közös filmmel üzenjenek az utókornak. A film készítése során minden, jelenleg a Skanzenben dolgozó kollégával rövid interjú készült, amelynek teljes anyaga a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Archivumában található.

A rendezvényen emléklakettet kaptak az alapítók, akik 1967 és 1974, az alapítás és az első tájegység megnyitása közötti időben a múzeumban dolgoztak, és azok a jelenleg is aktív kollégák, akik már több mint 30 éve a múzeumban tevékenykednek. Az emléklakettet Asszonyi Tamás, *Munkácsy-díjas* szobrász- és éremművész készítette. A plakett egyik oldalán a múzeum jelképe, a nemesborzovai harangláb, másik oldalán a mándi református templom festett kazettáin látható betűvel írt felirat: „*Köszönettel az 50 éves Skanzentől*” található.

Az állandó kiállítások újragondolása – Ünnepre hangolva

Az ünnep háza, Skanzen Kalendárium

Filkeháza korábban a népi misztikumot bemutató élő múzeumi helyszíneként működött, 2017-ben ezt a helyszínt teljesen átalakítottuk *Az ünnep házá*vá. Működését a filkeházi (görögkatolikus) jeles napok szokáscelekvéseire és népszokásaira építettük. A parasztság fő ünnepi alkalmai a naptári ünnepekhez, az emberi élet fordulóihoz és a gazdasági munkák lezárásához kapcsolódtak. A bemutatás célja a házban folyó élet és a görögkatolikus népszokások megismertetése volt a látogatókkal. Az enteriőr minden darabja demonstrációs tárgy, így a látogatók mindent kézbe vehettek, kipróbálhattak. A jeles napok alkalmával az enteriőr átrendezésére is sor került, hogy a népszokásokban központi szerepet játszó tárgyakon keresztül ismerhessék meg a látogatók az adott nap jelentőségét. A jeles napokhoz fűződő szokáscelekvéseket a hagyományör megadott forgatókönyv alapján, a látogatókat bevonva ismertette.

*Az ünnep házá*hoz szorosan kötődött idén a *Skanzen Kalendárium*. Ez olyan bemutatási mód volt, ahol az adott naphoz köthető szokáscelekvéseket jelenítettük meg, a múzeum több portáján, és a közösségi média felületeken. Mivel a program a múzeum egész területére kiterjedt, lehetőségünk volt a különböző néprajzi tájak eltérő szokáscelekvéseit más-más tájegységek portáin egyszerre bemutatni.

Gyerek Skanzen helyszínek

Az 50. évforduló évében folytatódott *Gyerek Skanzen* projekt, amelynek során a múzeum állandó kiállításainak egy részét alakítottuk át gyermekbarát, interaktív kiállításokká. A *Gyerek Skanzen* projekt egyedülálló fejlesztés a hazai múzeumi szférában, hiszen különböző korú és játékigényű gyermekek számára készült helyszíneken, olyan módszerrel adunk át információkat, amelyek a korosztályi igényhez igazodva biztosítják az élményszerű ismeretszerzést, a játszva tanulást.

Idén két új helyszínnel és három tematikus pihenővel gazdagodott a gyermek élménypontok száma. Megnyitottuk a *Fény Háza* és a *Fa-Ház* interaktív helyszíneinket. Előbbiben bemutatjuk, milyen világítási módok léteztek a paraszti háztartásokban hajdanán, és milyen életmódbeli változást hozott a villanyvilágítás elterjedése. A gyerekek megismerhetik a tűzhöz kapcsolódó hiedelmeket, babonákat, de rávilágítunk a fény számos fizikai tulajdonságára is. A kiállítás végén interaktív nyomozós játékokban is kipróbálhatják magukat a bátor vállalkozók.

A *Fa-Ház* egy interaktív kiállítás és játszóház, egy hatalmas boronafalú pajzsaépületben. Itt mutatjuk be a fát mint élő- és alapanyagot, valamint a fagegmunkáláshoz használt szerszámokat. A fával dolgozó mesterségeken kívül a gyerekek megismerkedhetnek az erdőgazdálkodással, és felhívjuk figyelmüket a környezetvédelem fontosságára is. A kiállítás játszóházi részén a kisebbek fajtáékokkal játszhatnak, és a különböző fafajták tulajdonságaival ismerkedhetnek, a nagyobbak pedig kipróbálhatják a különböző fagegmunkáláshoz használt eszközöket, szerszámokat.

FAÁR TAMARA

„Beállok rózsám katonának...”
Palócok az I. világháborúban
Kiállítás az MNM Palóc Múzeumában
(Balassagyarmat, 2016. május 31.–2017. március 31.)

Balassagyarmat az elvesztett I. világháború következményeként vált határmenti várossá, s a Palócföld is államterületileg ekkor szakadt ketté, ami a palócság jelentős részének egy idegen ország fennhatóságát jelentette. A világháborús események 100. évfordulója, illetve a balassagyarmati 16-os honvédek centenáriumi alkalmán a Palóc Múzeumban megrendezett kiállítás több oldalról mutatta be az első világháborút és hatásait.¹ Egyrészt bemutatta azt a

¹ A kiállítás rendezői az MNM Palóc Múzeuma munkatársai: Harth Tamás történész-főmuzeológus, Lengyel Ágnes néprajzkutató-múzeumigazgató, Molnár Ildikó néprajz- és főmuzeológus, Steinmacher Kornélia irodalomtörténész-segédmuzeológus voltak.

16-os honvéd gyalogezredet, amelynek állományában a nógrádi bakák és tisztek harcoltak, másrészt rávilágított Balassagyarmat, egy hátszági város sorsára, és megismertette a nagyközönséggel a világegés népéletre gyakorolt hatását, az itt élő palóc nép életmódbeli változásait. Ez utóbbi bemutatás különlegességnek számít a hasonló témájú centenáriumi kiállítások között. A 16-os honvédek történetét felidézve a kiállítás emléket állított a hősöknek és áldozatoknak, másrészt pedig – kitekintéssel a határon túli, felvidéki területekre – olyan néprajzi jelenségek bemutatására is sor került, mint az életmód, a szokások és a paraszti viselet változásai.

A kiállítást Szakály Sándor, a Veritas Történetkutató Intézet főigazgatója nyitotta meg, aki elsősorban azt hangsúlyozta, hogy 1914-ben, a kezdetekkor úgy vonultak a magyar honvédek a háborúba, hogy azt gondolták, gyors elégtételt vesznek a hazát ért sérelmekért, a kevésbé kedvelt, de méltósága folytán annál inkább tisztelt trónörökös meggyilkolásáért. De később, ahogy egyre inkább pokollá vált a katonaelet, úgy változott át a korábbi lelkesedés elkeseredéssé, apátiává. Kiemelte, ez a háború teljesen megváltoztatta a világot, mélyen behatolt az emberi sorsokba. A frontokon fegyvert ragadó férfiak szerepét a hátszágban átvették az asszonyok, vagy éppen a munkára fogott orosz és olasz hadifoglyok.

Balassagyarmaton a világháború teljes időtartamát végigharcoló 16. honvéd gyalogezred és a 16. honvéd népfelkelő ezred zászlóaljai állomásoztak. Állományuk javarészt a palócság köréből került ki, akik közül sokan nem tértek többé haza. A 16. honvéd gyalogezred alakulatai rendkívül sok bevetésen vettek részt, jellemzően Galícia földjén. A hátszág, Balassagyarmat pedig gazdasági nehézségeket szenvedett el: pótdadók, infláció, hadikölcsönjegyzés, valamint a városi kényszerintézkedéseket révén a harangok beszolgáltatása, a katonák és menekültek elhelyezése. Például az akkor felépített múzeumépületben szükségkórházak felállítására is sor került.

A magyar katonák, az egyszerű falusi emberek jóformán semmivel sem tudtak többet a háború kirobbanásának igazi okáról, mint amit a propaganda terjesztett; a háttér politikai és gazdasági okai ismeretlenek voltak számukra. Hittek abban, hogy a háború rövid ideig tart, azonban a véres, kemény harcok hamar kiábrándulást hoztak. A korszakról tanúskodnak a tábori postai levelezőlapok. Egy Szécsénybe, 1914. július 26-án írt és a háborús helyzethez való népi hozzáállásról tanúskodó lap szövege, amelyben a családjától búcsúzkodik annak írója, olvasható volt a kiállításban: *„Kedves édesapám édesanyám kedves / testvéreim ezen pár sor írásom a / legjobb egészségben találja mind / nyájokat a csomagot és a pénzt / megkaptam melyet nagyon / szépen köszönök mert már nekem / többet úgy lehet hogy nem küldje / nek ez volt az utolsó kedves / édes apám édesanyám tudja / tom magokkal hogy 29 vagy 30 / dikán indulun[k] szerbiába a hábo / rúba edig én is kételkedtem nem / hitem de már most elhiszem*

[...] Isten álgya meg magokat a jó / Istenre kérem, bocsásanak meg / mindnyájan ha megbántotam / valamivel Isten álgya meg magokat / Nyugodtan halok meg a hazámért.²

Az általános mérgezés 1914.
július hó 28. án (pénteken) Plostin.

Aquischis 1. én elmentünk három
a Batrani állomásra rendszertar-
tis reggett. 8. án felváltottak a rere-
nisták; s mi vissza mentünk Eoerbe.
Eoerből aquischis 11. én (hétfőn) indult-
tunk. 12. én délután, szálltunk ki Gali-
ciában, Tolkiewben, ott egy kis pihenés
távra tovább mentünk, este egy kas-
télyban haltunk. 13. án reggel tovább-
mentünk, s este Sora tájban beértünk
Naklyóra. Ott elszállásoltak a hősök-
höz ahol egy pár nő is gyakornok is ki-
mentünk. 20. án reggel 7 órakor elin-
dultunk a határfelé. Tawariska iró-
nyába, este felé, egy kis faluba értünk
és azon éjjel ott haltunk.

Ott kaptuk a jelentést; hogy a kö-
zökök 30k. m. re betörték, részben a
vasút vonalat. fölröbbantották és a
távra hősöket lerombolták. 21. én
reggel mikor elindultunk már

Naplórészlet 1914-ből

² Kubinyi Ferenc Múzeum, Szécsény. Dok.tár 80.222.1.

A polgárosodás felé tartó paraszti világ értékrendjében már a háború előtt elkezdődött az átalakulás, azonban a világháború következményeként felerősödött folyamatok, a nagyméretű népmozgások rendkívüli hatással voltak a nép életszemléletére, életmódjának, szokásainak megváltozására. Közvetlen hatást jelentett a toborzással, verbuválással, a katonaelettel kapcsolatos tárgyak megjelenése és elterjedése is. A hosszú háború változásokat idézett elő az életmód szinte minden területén.

A háborús események hatására kerültek be a paraszti használatba addig ismeretlen, új tárgytypusok, például a katonáskodás kellékei között a katonaláda, ami a bevonuló katona személyi holmija számára készült, kézben hordható, lezárható láda volt. Méretét ahhoz igazították, hogy beférjen a laktanyai vaságy lábvége közé. Megjelentek a házban, emléktárgyként, illetve díszítő funkciót is betöltve a leszerelési és katonai emlékképek, jelvények, emléktárgyak, porcelán bögrék, mozsarak.

A háború folklórkincsének örökségét jelentik a katonadalok. Zenével és énekkel kísérték a háború kitörésének hírére fellelkesült önkéntesek toborzó meneteit, lelkesítő dalokat énekeltek a katonavonatokon, megverselték a kaszárnyaélet eseményeit, később pedig a lövészárkok mindennapjainak keserűségét is. Ebből következően sokféle katonadal létezik a közösen énekelt nótáktól az egyéni keservesekig, a propagandisztikus műdaloktól az anonim népdalokig. A katonáskodás hónapjai, évei sok újfajta élményt jelentettek a parasztság köréből toborzottak számára. Erről tanúskodnak a parasztkatonák régi hagyományokat követő visszaemlékezései, a fennmaradt napló jellegű kéziratok füzetek, amelyekben a katonai szolgálat idején a szubjektív emlékek mellett az eseményeket is nagyrészt tényszerűen rögzítették.

*Esküvői pár, a vőlegény tüzér közlegényi egyenruhában
(Szurdokpüspöki, Nógrád m.)*

Ebben az időszakban a családi fotók is fontos kortörténeti dokumentummokká váltak, mint például az a szurdokpüspöki (Nógrád m.) esküvői kép,³ amelyen a vőlegény tüzér közlegényi egyenruhában látható. Az esküvő után a frontról már nem tért haza, felesége özvegyen maradt, de a közös képet a szoba falán őrizték. Több olyan családi fotó is maradt ránk, amelyeken a katonaként szolgáló családfő csak a kézben tartott fényképeken szerepel.

A Palóc Múzeum gyűjteményében megtalálhatóak olyan vallásos témájú háborús nyomtatványok, imafüzetek, -lapok, énekek, amelyek a katonákhoz, hadbavonultakhoz, sebesültekhez, foglyokhoz, itthon maradtakhoz szólnak. A kiállításon ezekből is mutattunk válogatást: *1915-ik esztendei gyászénekek, Imádkozzunk a hadbavonultakért, Szép ének és imafüzet az 1915-ik évi háborúról, Ima a foglyok szabadulásáért, Ima a sebesültek- és a foglyokért Jézus Szent Szívéhez.*⁴ A hivatalos, egyházi kiadványokon kívül palóc területen ismeretek voltak olyan „*fegyvertől és minden más veszedelemtől*” megoltalmazó, amulett jellegű, kéziratosszövegek, amiket a katonák gyakran a kabátjuk bélésébe varrva vitték magukkal a frontra. A *Szent levél*⁵ néven ismert ponyvanyomtatványban található betűsorról, a „*kilenc szent betűt*”, például amulettként, óvóvédő céllal, papírdarabra írva hordták magukkal a háborúban.

A tárgyi kultúra változásában szembevetendő, hogy az I. világháborút követő években a szegényebb vidékeken, így a palócoknál is megszakadt annak a szokásnak a folytonossága, hogy a leányok férjhezmenetelükkor ládát vittek kelengyéjükkel. A palóc vidéken sokáig fennmaradt ácsolt, vagy festett ládák ekkortájt kikerültek a házból, és a kelengye a festett ládából átkerült a fiókos szekrénybe. Ekkortájt terjedt el a palóc vidéken az *álló* vagy *rengő bölcső* is.

A palóc viseletben az I. világháború után az öltözködésből a vászonruha fokozatosan kiszorult. A háború utáni időszakban már inkább csak az öregek hordták tovább fiatalkori ruhadarabjaikat. A férfi viselet változásait tükrözi a *gaty*a eltűnése, amelyet először a posztónadrág alatt tovább viseltek, majd pedig végleg elhagytak. Az ifjabbak már *bricseszadrág*ot, kabátot, városi formára szabott inget hordtak. A bakancs átvétele szintén a katonaság hatására történt.

A menyecskek arany- és ezüstcsipkés ünnepifőkötő-viselete szintén az I. világháború után szűnt meg. A főkötő fölé azelőtt állt alatta megkötött, fehér hímzett fejrevaló kendő hordása volt az általános, ezt a háború után a *slingelt kendő* váltotta fel. Az 1920-as évektől változott a korábban homlokba húzva hordott *hátrakötő kendő* viselete is, kasmír anyagból készült változata egyre inkább elterjedt. A testhez álló blúzok, ujjasok szintén ekkortól lettek népszerűek a női viseletben.

³ Kölsönzés a szurdokpüspöki (Nógrád m.) Tájház gyűjteményéből.

⁴ PM 98.10.34.; PM 1434 – 2000.; PM 98.10.6.; PM 97.43.2.

⁵ *Szent levél / melyet / a mi Urunk Jézus Krisztus / csudálatosképen / az ő földön lakó népeihez küldött.* Buda, 1886.

A háború közvetlen hatása volt az öltözködésben, hogy a „kollektív gyász” kifejezésére az ingvallak színesen hímzett kézelője fekete színűre változott. Ezt a gyászos ruhát először csak azok viselték, akiknek családtagját elvitték a frontra, később azonban az egész falu felöltötte. Mozgósításkor Nógrádban megszerezte „*gyászba borult az egész népség*”, még a kisgyermekekre is kék színű ruhát adtak.⁶ A Palóc Múzeum textilgyűjteményében húsz darabnál több olyan, Órhalomból, illetve az órhalmi viseletcsoportból származó női ingvallról való kézelő található, amelyen a szép, régies minták, keresztszemes motívumok, stilizált virágok, levelek, csillagok, vagy geometrikus minták hímzését a háború éveiben fekete pamutból készítették a „kollektív gyász” kifejezésére. Kazáron (Nógrád m.) és Szokolyán (Pest m.) maradt fenn az I. világháborúig a Kossuthgyászviselet, amelyet az asszonyok évente, nyár végén aratáskor, a „*határ gyászolásakor*” öltöttek magukra. A viselet eredete Kossuth Lajos halálához kapcsolódik, amikor a tiltott gyászruházat helyett fekete alapú, apró mintás ruhákat hordtak. A világháborút követően ezt félgyászosként, böjtiként vagy távoli ismerős halálakor viselték. A *Nagy Háború* idején a gyászviselet öltözetdarabja lehetett az a hugyagi (Nógrád m.) magángyűjteményben megőrzött fekete műselyem vállkendő, amelynek szélein gyári hímzéssel háborús jelképek: a koronás magyar címer, *Pro Patria 1914* felirattal, illetve pajzs, kard és csákó, lehajló búzagalász, kasza és gereblye képeinek sora látható.⁷

*Fekete pamutból hímzett kézelők a „kollektív gyász” kifejezésére
(Órhalom, Nógrád m.)*

⁶ Varga M. Hugyag, 1952. – idézi Flórián. szerk. Kapros 2000. monográfia, 184. oldal.

⁷ Palóc Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2014.1.145.

A táplálkozás terén is változások figyelhetők meg. Ebben az időben került ki például a napi étkezési rendből a *kása*, ami addig az egyik legjellemzőbb étele volt a parasztságnak. A kemencét felváltotta a vaslapos tűzhely. Ugyanekkor tűnt el az alapanyagok közül a sáfrány, a maláta, utóbbi helyett széles körben megjelent a cukor.

A népművészet ábrázolásai között számos, a háborúra utaló motívummal díszített tárgy fordul elő. Gyurkó Pál nógrádmegyeri számadókanász 1916-ban készített faragott képén például Ferenc József ül a lován. A császár viselete a magyar huszáröltözetre emlékeztet: fején csákovály, oldalán karddal ábrázolták. A kép felirata: „1832 1916 / FERENC JÓZSEF / KIRÁLYI Ő FELSÉGE / Ő CSÁSÁRI ÉS APOSTOLI / GY P.”

A hadifogoly munkák között különlegesen érdekes tárgy az olasz hadifogságban készített emlék: egy érsekvadkerti (Nógrád m.) fogoly, más textil nem lévén, csizmájának kapcáját hímezte ki, majd amikor hazahozta, egyenruhás fényképét is beleragasztotta, keretezett képként őrizték a szobában. A szabadrajzú színes hímezés virágos keretbe foglaltan a magyar szent koronát ábrázolja magyar zászlók között, 1915-ös évszámmal. Felirata: „Fábián József / hadifogságom Unalma / 1915 év július 25 én. Itália”⁸

Hadifogoly munka
(Érsekvadkert, Nógrád m.)

⁸Múltidéző Néphagyományörző Egyesület gyűjteménye, Érsekvadkert.

Egy szintén érdekes I. világháborús emléktárgy annak a templomi lobogótartó rúdnak a jelvénye, amelyen a magyar címer, gyalogos katonák, a szövetségesek címerei és „IN MEMORIAM 1914–1916” felirat található. Tanúsítja, hogy a világháború alatt szolgálatot teljesítő katonák együtt vettek részt a templomi körmenetekben.

Azt, hogy a korabeli, helyi értelmiségit hogy érintették az országban zajló események, s hogy miként reagáltak a világháború eseményeire, a balassagyarmati kötődésű Szabó Lőrinc alakján keresztül próbáltuk bemutatni. A kiállításban néhány személyes iratot és a háborúról alkotott magánvéleményének egyes dokumentumait lehetett megtekinteni. A költő magánéletére és életművére mindkét világégés nagy hatással volt, az I. világháború utolsó évére épphogy csak betöltötte a 18. életévét. A debreceni tiszti iskolán évfolyamelsőként végzett, ezért a front helyett Szegedre, majd hadapródtizedesként gyalogsági kiképzőnek a lugosi tüzérezredhez került. A bevonuló bátyjának írt levelében és az 1916-os karácsonyi beszédében a jogos önvédelem gondolata és a harctéri dicsőség lehetősége is felmerül benne. Lugosról írt leveleiben az örökös hazavágyódás mellett már komoly kritikával illeti a háború eseményeit és nemzeti tragédiaként értelmezi azt.

Kiállításunkkal emléket állítottunk mindazoknak, akik a harcmezőkön, vagy éppen otthon hősiesen helytálltak a világháború sodrában.

LENGYEL ÁGNES

Áttört bútor a Palócföld szlovákiai részén

Ezzel a címmel nyílt egyedi kiállítás a Füleki Vármúzeumban a Palóc Napok és Füleki Városnapok alkalmából 2017. augusztus 11-én.

A település polgármestere, a régió szakavatott etnográfusa, Agócs Attila figyelemre méltó aktivitással nem csupán a saját gyűjteményi anyagából állította össze a tárlatot, hanem feltérképezve más intézményeket, illetve magán-személyek tulajdonában lévő kollektciókat, egy komplex válogatást készített az említett területről. Ennek megfelelően a kiállítás idejére különböző bútorokat kölcsönöztek a rimaszombati Gömör-Kishonti Múzeum, a losonci Nógrádi Múzeum és Galéria, a zólyomi Erdészeti és Faipari Múzeum és a Bussai Falumúzeum anyagából, valamint Ladóczki Vilmos egyházasbásti Tájélmúzeumából és Benko Pál magángyűjteményéből. A budapesti Néprajzi Múzeum gyűjteményében is található egy ipolyvarbói áttört lóca, ezt a tárgyat nagy felbontású fotók mutatták be a látogatóknak. A Vármúzeum legújabb gyűjteményi tárgyainak egyike, egy különleges, Érújfaluból származó, áttört faragással díszí-

tett lóca szintén megtekinthető volt, amelynek megvásárlása a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériumának Művészeti Alapjához beadott sikeres pályázat segítségével valósult meg.

Ipolyvarbói lóca
(Néprajzi Múzeum 138408, fotó: Sarnyai Krisztina)

A tárlat témájával kapcsolatban így fogalmaz a kurátor: „*A szlovákiai magyarság egyik jellegzetes, mégis alig ismert, regionális specifikuma az Észak-Nógrádban és Délnyugat-Gömörben elterjedt palóc áttört bútór. A tárlat célja, hogy a látogatókkal megismertesse a vidékre jellemző tárgyi kultúra sokszínűségét. Míg a magyar nyelvterület egyéb tájain áttört faragással általában közvetlenül a bútorfelületet díszítették, addig a palócoknál az áttörés külön deszkalapra került, azt építették be a bútorba. A kiállított bútorok nagy részét címerrel, huszárokkal, a pásztor és az erdőkerülői élet jeleneteivel díszített faragott lócák alkotják.*”

A 2017. október 13-ig látogatható kiállítás kapcsán Agócs Attila előadást is tartott *Könyvtárba nemcsak a tudásért* című gyermek- és ifjúsági rendezvénysorozat keretén belül.

Figyelemre méltó az a tevékenység, amelyet az említett kurátor, illetve a múzeum végez. Az utóbbi években – a helytörténeti, történeti, irodalmi és művészeti témák mellett – több érdekes néprajzi tárlat, illetve rendezvény helyszíne volt Fülek városa.

MÁTÉ GYÖRGY

KÖSZÖNTÉSEK

Boross Marietta köszöntése*

Boross Marietta a Somogy megyei Szántódpusztán született 1920. augusztus 21-én Strobentz Gizelle és Boross Jenő agrármérnök, a Tihanyi Apátság szántódpusztai gazdasága vezetőjének gyermekeként. A pusztán boldog gyermek-kora volt, pajtásai, játszótársai az alkalmazottak gyermekei voltak. Elemi iskoláit magántanulóként végezte, középiskolában a Sacré Cœur Sophianum gimnáziumának növendéke lett, ahol kitűnő idegen nyelvi képzésben részesült.

1939-től a Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémiára járt, majd 1946-tól a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemre, ahol 1950-ben muzeológusi oklevelet szerzett néprajzból és újkori művészettörténetből. Évfolyamtársai Nagy Piroska, Bodrogi Tibor, Igaz Mária, K. Csilléry Klára, Soly-

---

* A *Magyar néprajzi lexikon* szerint (I. 335. old.) Boross Marietta 1922-ben született, tehát idén tölti be 95. életévét. Ez alkalomból szándékoztuk Őt köszönteni. Az ünnepelt e cikk írása közben közölte a szerzővel, hogy a lexikon adata hibás, Ő valójában 1920-ban született. Így tehát itt és most a 97 éves Boross Mariettát köszöntjük nagy tisztelettel és szeretettel! *A szerk.*

mos Ede, Szentmihályi Imre és Sergő Erzsébet voltak. 1965-ben a *Magyarországi kertkultúrák néprajza* című disszertációja alapján az ELTE a bölcsészettudomány doktorává avatta.

Fő kutatási területe a paraszti szárazkertészeti zöldségtermelés volt. Feldolgozta a Pest környéki paradicsomkultúrát, a csányi feledinnyések termelésének technikáját és életmódját, a makói hagymatermesztés eszközanyagát, a Fertő környéki termőtáj zöldségtermelő kultúráját, a Kecskemét környéki zöldségtermelők piacra termelő gyakorlatát. Tudományos gyűjtő- és feldolgozó-munkáját a későbbiekben is folytatta, részletes vizsgálatokat folytatott a parasztkertészetek, különösképpen a bolgárkertészet témája körében (Bolgár és bolgár-rendszerű kertészetek Magyarországon 1870–1945. A magyarországi piacra termő kertészetek kialakulásához. *Ethnographia* 84. 29–52.). Alkalma volt nem csupán hazánkban, de Bulgáriában is tanulmányozni a bolgárkertészek termelési technikáját és értékesítésük gyakorlatát.

1950-től a Néprajzi Múzeumban kapott muzeológusi állást. Feladata volt a Földművelés és Gyűjtögetés Gyűjtemény vezetése, raktárainak gondozása, tárgyainak leltározása. Ekkor írta meg Az Országos Néprajzi Múzeum nádvágó-gyűjteménye (*Néprajzi Értesítő* 36. 173–192.) és a Méhlikások a Néprajzi Múzeum gyűjteményében (*Néprajzi Értesítő* 45. 35–80.) című tárgyfeldolgozó munkáit. Sokat dolgozott terepen, nagyszámú tárgyat gyűjtött a különböző gyűjteményeknek, és számos fényképet is készített az Ethnológiai Adattár számára. A szlovák–magyar kultúrcsere program keretében 1956-ban Szendrey Ákossal és Manga Jánossal közösen folytatott néprajzi gyűjtést a ma Szlovákiához tartozó Rudnán. Eredményei fellelhetők a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában, valamint több nyelven olvashatók (Vyvin hospodárskeho systému v obci Rudná 1866–1951. A gazdálkodási rendszer alakulása a Gömör megyei Rudnán 1866–1951. Die Entwicklung des Wirtschafts-systems in der Gemeinde Rudná 1866–1951. Gemer II. 1976. 103–144.).

1957-től tagja volt a Népi Iparművészeti Tanácsnak és a Népi Iparművészeti Zsűribizottságnak, 1977-es nyugdíjazásáig. Ezen időszakban megbízták a decsi, a sióagárdi, a buzsáki és a zamárdi tájházak berendezésével. Népművészet és viselet témájú publikációit napjainkig néprajzos és kézműves szakemberek egyaránt használják. A tótkomlói bútorkészítők és hartai bútorfestők tevékenységét sikerült országosan ismertté és elismertté tennie, összefoglaló munkája bilingvisen, *Bemalte Bauernmöbel von Hartau/Harta – A hartai festett bútorok* címen jelent meg 1999-ben a Beiträge zur Volkskunde der Ungarn-deutschen 16. köteteként. Jelentős szerepe volt abban, hogy Himpelmann Pétert *A Népművészet Mesterévé* választották, emellett nevéhez köthető a balatonendréd csipkéről szóló első komplex monográfia összeállítása (*A balatonendréd csipke története*. Szántódi Füzetek 3. Budapest, 1983), valamint a népi szalaszanyag felhasználásával foglalkozó kötet megírása (*Fonás*. Budapest, 1962). Több tanulmánya foglalkozott népi textíliákkal, amelyek közül kiemelkednek a nagybörzsönyi textíliák feliratait és motívumait feldolgozó, több alkalommal

idegen nyelven is megjelent szaktanulmányok (Textilien aus Deutschpilsen/Nagybörzsöny mit Texten und Buchstaben verziert. *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen* 25. 11–75.).

Mindemellett az Országos Műemléki Felügyelőség számára közel ötven település építészeti emlékeit dolgozta fel. Népi építészet irányú szakértelmét bizonyítja, hogy 1972-ben került a frissen önállósult szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumhoz, ahol a Kisalföld tájegység felelőse volt 1977-ben történt nyugdíjazásáig. Ebben az időszakban tagja volt a *Magyar néprajzi lexikon* szerzőgárdájának, ahová több szócikket írt.

Hivatásszerű feladatának érezte a szántópusztai értékek megőrzését, sőt, gyarapítását. Tevékenységének köszönhetően a major több épülete menekült meg a lebontástól, sőt, új funkciókkal helyreállítva született újjá és működhetett tovább. A támogató tudományos, közművelődési intézmények segítségével, valamint a Somogy Megyei Levéltár igazgatójának, Kanyar Józsefnek a vezetésével megalakította a Szántópusztai Tudományos Bizottságot, amely kiadványsorozatot indított *Szántódi Füzetek* címen. A kezdeményezés sikerét mutatja, hogy nyolc év alatt 14 kiadvány látott napvilágot a sorozatban. Ágostházi Lászlóval, a VÁTI munkatársával (aki a pusztai műszaki vezetője is volt) közösen írta meg szántópusztai építésének történetét, amely kötet szintén az említett sorozatban jelent meg (*Szántópusztai építéstörténete*. Szántódi Füzetek 10. Budapest, 1985).

Munkásságában kiemelkednek a nemzetiségi kutatások, ezen belül pedig a magyarországi németek körében végzett néprajzi vizsgálatok. Hiánypótló forrásmunkákat alkotott a magyarországi német népi iparművészet és a magyarországi német népviselet és a kéziratok énekeskönyvek kutatásának területén. Manherz Károllyal ezen témákban két összefoglaló művet is alkotott *Volkstrachten der Ungarndeutschen* (Budapest, 2000) és *Der Sankt-Johannes Kodex* (Budapest, 1991) címen. A német nemzetiségi néprajzi témákkal 1992-től az Eötvös Loránd Tudományegyetemen oktatóként is foglalkozott.

Munkásságát több kitüntetéssel is jutalmazták, 1995-ben a szántópusztai majorsági épületek helyreállításáért *Europa Nostra Díj*jal tüntették ki, 2002-ben pedig megkapta a Magyar Néprajzi Társaság *Pro Ethnographia Minoritatum Emlékérmét*. A magyarországi kisebbségek körében végzett kutatásait emellett 2008-ban a *Kisebbségéért Díj*jal is méltatták. Ezután tudományos pályafutását 2014-ben *Magyar Arany Érdemkereszttel* ismerték el.

Munkásságát nehéz lenne egy ilyen rövid köszöntőben számba venni, hiszen a tudományos és közéletnek napjainkig is aktív tagja, egyaránt segíti néprajzosok, germanisták és kézművesek munkáját.

Ezúton mindannyiuk nevében szeretettel köszöntjük születésnapján!

AMENT-KOVÁCS BENCE

Köszöntjük a hetvenéves Benedek Katalint

Az idén a hetvenedik életévét betöltő Benedek Katalin népmesekutatót ünnepeltük május 25-én a Hagyományok Háza szervezésében, *A népmese mai élete* című előadásorozat keretein belül. Az MTA BTK Néprajztudományi Intézete nyugalmazott tudományos főmunkatársának eddigi szakmai tevékenysége előtt a néprajzi szakma, a Hagyományok Háza munkatársai, mesemondók és mesekedvelők tisztelegtek. Benedek Katalinnal a magyar népmese nemzetközi összefüggéseiről, a népmese történeti gyökereiről, a mesetipológiáról, valamint a mesemondás hallgatói szerepéről, a mese befogadásának aspektusairól beszélgettünk. Az ünnepi hangulatról Fábíán Éva és tanítványai gondoskodtak népzenei bemutatóval és meséléssel.

Benedek Katalin az ELTE BTK néprajz–magyar szakos hallgatójaként társadalomkutatónak készült, de az egyetem befejezése után érdeklődésének a középpontjába az epikus folklór, ezen belül a mese és a középkori példázat került. A társadalomnéprajz és a folklorisztika módszereinek ötvözete jól érezhetően jelen van az első komolyabb tanulmányában, amely A család megjelenése rövid prózaepikai műfajokban címmel jelent meg (*Ethnographia* 1976. 587–592.).

1976-ban tagja lett a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetében a Kovács Ágnes által irányított magyar népmese-katalógust készítő munkacsoportnak, amely a magyar népmesekutatók egyik kiemelkedő teljesítményét hozta létre a tizenegy kötetes *Magyar népmesekatalógus*ban. Az MNK elkészítésében Benedek Katalin Kovács Ágnes egyik legközelebbi munkatársaként tevékenykedett, később a munkafeladat örököse, több kötet szerzője (*A magyar novellamesék típusai AaTh 850–999*. 1984; *Összefoglaló bibliográfia. Cigány mesemondók repertoárjának bibliográfiája*. 2001), illetve társszerzője lett (*A magyar állatmesék katalógusa AaTh 1–299*. 1987; *A rátótiadák típusmutatója. A magyar falucsúfolók típusai AaTh 120–1349*. 1990; *A magyar népmesék trufa- és anekdotakatalógusa AaTh 1430–1639**. 1988; *A magyar népmesék trufa- és anekdotakatalógusa AaTh 1640–1874*. 1989; *A magyar hazugságmesék katalógusa AaTh 1875–1999*. *A magyar formulamesék katalógusa AaTh 2000–2399*. 1990.).

Az MNK folytatásaként az 1990-es években Benedek Katalin kezdeményezésére és vezetésével kezdődött meg a magyar népmese-katalógus elektronikus adatbázisának építése. Ennek keretében megtörtént a magyar népmese-katalógus adatainak számítógépes rögzítése, s ezzel létrejött a *Magyar népmesekatalógus* adatbázisa, amely közel 24 ezer szövegre vonatkozó adatot tartalmaz. A népmese-katalógus amellet, hogy mesekutatóink alapja, valamint a nemzetközi folklorisztikába való integrálódásunk feltétele, a napjainkban felerősödő népmese folklorizmusának szerepelőit – napjaink mesemondóit, pedagógusokat, könyvtárosokat és egyéb közművelődési szakembereket – is segíti munkájukban. Ezért szerencsés, hogy Benedek Katalin irányításával 2014-ben

megkezdődött a katalógus és a publikált népmeseszövegek digitalizációja is, ezzel a magyar elektronikus népmesearchívum alapjai is megszülettek, és a népmese-katalógus elektronikusan is elérhetővé vált.

Benedek Katalin (balra) a bánáti Kanizsamónostoron gyűjtés közben, mellette egy helyi adatközlő, Barna Erzsébet

A tipológiai munka hozadéka, hogy Benedek Katalin a mesekutatásban aktívan eltöltött negyven évében számos szöveg- és forráskiadásban vett részt. Számbavételük alapján jól körvonalazódik, hogy számos regionális mesegyűjteményre (moldvai csángó, palóc, cigány, török, kaukázusi stb.), valamint mesetörténetünk fontosabb korszakainak forráskiadványaira találhatunk köztük példát: a 18. századból (*Három vándorló Királyfirul való História. A sárospataki kézirat népmesegyűjtemény 1789.* Budapest, Európai Folklór Intézet–L’Harmattan, 2003), a 19. századból (*Tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold kézirat folklórgyűjteménye egész Magyarországról 1846–1858.* Budapest, Balassi Kiadó, 2006) és a 20. századból (*Estefia, éjfélfia, hajnalfia. Csíkszentdomokosi népmesék Belatini Braun Olga gyűjtésében.* Budapest, Balassi Kiadó, 2013). Az epikus szövegeken túl is foglalkozott a roma, a csángó és a bukovinai székely etnikumok kultúrájával, kutatásokat folytatott történetük, etnikai identitásuk és specifikumaik vonatkozásában is.

Tanulmányainak egy része a mesetipológiához kapcsolható, de filológiai, történeti, strukturális, szemiotikai aspektusból is vizsgálta a recens népmeséket és a középkori példázatokat. PhD-disszertációját 1996-ban *Az exemplumtól a*

meséig – A kispika terminológiai és műfaji változásai címmel védte meg. Számos konferencián és kutatási programban vett részt, tanulmányai mellett több lexikonszócikk szerzője is: nevéhez köthetők az *Akadémiai Nagylexikon* mese-szócikkei, valamint a készülő *Magyar Népköltészeti Lexikon*nak is a munkatársa.

A fentiekkel korántsem tekintettük át Benedek Katalin munkásságát. Nagyszámú publikációja közül csak néhányat emelnénk ki. Nagyon jelentősnek tartjuk a 2013-ban megjelent, a mesemondást a befogadói oldalról megközelítő, „Akárki nem tud mesét hallgatni” – A (mese)hallgatói szerep (*Ethno-lore* XXX. 69–113.) című munkáját, amelyben kommunikációelmélet kontextusában foglalja össze mindazt, amit az ezidáig elvétve vizsgált hallgatói szerepkörrel tudunk. Tanulmányában tizenhat interaktív jellemzőt határoz meg, a folklorista módszerei mellett a társadalomkutatás eszközeit is felhasználja. A magyar népmesekutatásra kevésbé jellemző módszert alkalmaz a Béklyó, korbács, zabla használata a hősepikai beszédmódban (In Szemerényi Ágnes (szerk.): *Folklór és nyelv*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010. 517–556.) című munkájában, illetve a még kéziratban lévő, *Ruha teszi-e az embert a mesében? – Viseletkutatás és prózai népköltészet* című munkájában. E legutóbbiban a mesék művelődéstörténeti összefüggéseit vizsgáló attitűd megjelenését is érzékelhetjük. Mindezen túl Benedek Katalin legutóbbi kutatásai számot adnak a már negyven éve népmesével foglalkozó folklorista hatalmas tudásáról, ugyanakkor fiatalos, folyamatosan új módszereket kipróbáló lendületéről is, miközben munkái hűen beszámolnak a népmesetipológiához odaadóan ragaszkodó kutatóról.

Isten éltesse sokáig Benedek Katalint, kívánunk neki jó egészséget, örömteli, szakmai sikerekben is gazdag hosszú életet!

RAFFAI JUDIT

Tari János 60 éves

Tari János köszöntése*

Tisztelt Ünnepe!
Kedves Számos Jelenlevő!

Én azt a feladatot kaptam, hogy igen megszabott időkeretben köszöntsem Tari Jánost. Ha csak azokat az intézményeket sorolnám fel, amelyek képviselői ma itt összegyűltek vagy összegyűlnek, ugyan jó képet kapnánk arról, hogy kik

---

* Elhangzott 2017. szeptember 20-án a budapesti Károli Gáspár Református Egyetemen a Tari János 60. születésnapja alkalmából megrendezett, *A kultúraátörökítés médiumai* című konferencián. Elmondta Voigt Vilmos, az ELTE professor emeritusa. *A szerk.*

dolgoztak vagy dolgoznak együtt Tari János néprajztudóssal és filmrendezővel. Ám a számomra kiszabott köszöntő ideje ezzel a fősorolással el is múlta. Ezért mindünk nevében csak annyit mondhatok, köszönjük eddigi munkásságát, ránk is áramló rangos elismerését, és természetesen várjuk a folytatást.

Tari három munkahelye: még hallgatóként az ELTE Folklore Tanszéke, majd a Néprajzi Múzeum és most a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kara. Mindegyikben a magyar és a nemzetközi néprajzi filmezés kutatója, dokumentálója, készítője és oktatója volt. Számos funkció és kitüntetés tulajdonosa. A legelső pillanattól kezdve arra törekedett, hogy filmkészítő és filmarchiváló műhelyek jöjjenek létre, mégpedig nemzetközi kerekében. A tudományközi és nemzetközi jelleg a mai konferenciánkon, a ma megszólalók sokasága és intézményeik változatossága jelzi, mennyire valósult meg mindez.

A dokumentumfilmek sorában is külön helye van a tágan értelmezett néprajzi filmeknek. Sőt, a néprajzi filmezésnek is különböző árnyalatai, csoportjai és lehetőségei vannak, ezek között az egyik, és egy nagyon markánsan meghatározható módszer az, amit Tari felismert filmjeiben, illetve a hozzá kapcsolódók műveiben figyelhető meg. Ezek a sajátos néprajzi filmek, ezek a sajátos dokumentumfilmek ugyanis nemcsak jeleneteket, munkafolyamatokat, riportalanyokat mutatnak be, hanem egy kultúrát, olykor nagyon érdekes szubkultúrát is. Tarinak különleges érzéke volt ahhoz, hogy sok ember, sok csoport közelébe jusson. Nemcsak a makói zsidóságról szóló, világviszonylatban páratlan, pótolhatatlan filmjei ilyenek, az adatközlők, a lefilmezett emberekhez közel jutás dokumentumai. Néprajzi portréfilmjei ugyanezt a fölfogást, az illető személyéhez közel kerülésnek a bizonyosságát nyújtják.

Köszöntőm végén megemlítem, hogy én még abban a korban dolgoztam, amikor három és fél perc volt a leghosszabb snitt

Íme!

VOIGT VILMOS

Születésnapi köszöntő Tari Jánosnak*

Tari Jánossal évtizedes barátság és szakmai együttműködések halmaza köt össze, hiszen a 90-es évek elején, amikor Magyarország szabad lett, akkor mindkettőnknek megadatott, hogy Londonba utazzunk, és ott tovább tanuljuk mindazt, amit elkezdtünk Magyarországon. Ő a filmtudományt tanulta, én meg a televíziózást tanultam, és természetesen, ha már egymásra talált egy magyar

---

* Elhangzott videoköszöntő formájában az előbb említett ünnepi konferencián. Elmondta Bogay Katalin, Magyarország ENSZ-nagykövete. *A szerk.*

televíziós szerkesztő és operatőr, akkor azt gondolták, hogy ezzel a lehetőséggel kezdeni is kellene valamit, s elkezdtünk portréfilmeket csinálni. Az első ebben a sorban a világhírű izraeli brácsaművésztől, Rivka Golaniról szólt, aki éppen akkor költözött Angliába. Aztán folytattuk a sort és az Angliában élő Határ Győzöről több részből álló sorozatot készítettünk. És miért is volt fontos ez az együttműködés már akkor? Azért, mert mindkettőnket az foglalkoztatott, hogy olyan embereket mutassunk be, akik képesek nyomot és jelet hagyni maguk után a világban, és akik a művészetükön keresztül úgy tudnak az emberekre hatni, hogy azok megérezzék, hogy a gyökereiket tisztelni kell, mégis tovább kell gondolkodni és előre nézni. És azt gondolom, hogy ez a kettősség, amit Máraítól megtanultunk, hogy soha ne feledd, hogy Keletről jöttél, de mindig Nyugatra nézz, az mindkettőnket nagyon foglalkoztatott.

Aztán az életünk sokfelé elment és gyakorlatilag, amikor már a londoni Magyar Intézetnek az igazgatója voltam, akkor nagyon érdekelt az az antropológiai munkája Tari Jánosnak, amely a különböző etnikai, vallási népcsoportok életének bemutatásához kötődött, és a legendás *Magyar Magic*, magyar évad programjaként hívtam meg őt, hogy mutasson be részleteket ebből a sorozatból. Nagyon izgatott az, hogy a magyarországi zsidóság történetével, a magyarországi roma közösségek történetével tudományos alapon is foglalkozott János, és ezekből filmet is csinált.

Talán megint csak ez a kettősség, ami szintén összekötötte az életünket, mert mindketten szerettünk elméletileg is, elméletben is foglalkozni egy témával, és aztán azt a gyakorlatban is megvalósítani. S azt tudom egyébként tanácsolni mindenkinek, hogy ezt maga előtt tűzze ki mércének, hogy igenis szakmailag föl kell készülni, elméletileg el lehet sok mindenben gondolkodni, de hogyha az a gyakorlatban nem valósul meg, akkor megkérdőjelezi azt, hogy az a gondolat jó volt-e. S erről sokat is beszélgettünk Jánossal, és én tudtam arról, hogy ő egy nagyon fontos munkát végez a Néprajzi Múzeumban, és amikor a londoni intézetnek az igazgatója voltam, akkor nagyon izgatott, hogy a magyarországi vallási, nemzeti, etnikai kisebbség életét bemutassam. Szó szót követett, és tulajdonképpen tőle hallottam először arról a nagyon komoly roma festészeti gyűjteményről, amelyet a Néprajzi Múzeum gyűjtött. Akkor elindult egy nagyon komoly sorozat, hiszen először Londonban mutattam be a magyarországi roma festőket, és aztán sok pontján a világnak, Kínában, Párizsban, és most már New Yorkban, az ENSZ Palotában is, úgy hogy ezt a kapcsolatot is neki köszönhetem. És volt egy fontos pillanata megint csak az életünknek, ez az UNESCO-s évekhez kötődött.

Az UNESCO-ban Magyarország nagykövete voltam a közgyűléseken két éven keresztül, ahol nagyon sokat foglalkoztam azzal, hogy a megfogható, a kézzel fogható kulturális örökségünk mellett mennyire fontos az a szellemi örökség, kincs, amelyben Magyarország oly gazdag, de amelyről nem sokat tudnak a világban, vagy talán úgy mondanám, nem eleget tudnak a világban.

És akkor a magyarországi pályázatunk kapcsán, ugyanis beadtuk a jelentkezésünket a Szellemi Kulturális Örökségi Bizottságba, Tari János készítette azt a jelentkezési filmet, ami egy csodálatos képet adott arról a szellemi örökségről, arról a kincsről, amiből vétettünk, és amely oly sok részét tudja a világnak megszólítani. Ezért is volt nagyon fontos, hogy ezt a filmet bemutattuk az UNESCO-ban, mert a film nyelvén, a művészet nyelvén megszólítani embereket, nagyköveteket, más kultúrák képviselőit mindig hatásosabb, mint ahogy én nagykövetként csak elmondom, hogy milyen remek is az a magyar kultúra. Be is kerültünk a bizottságba, nagyon fontos munkát végeztünk és végzünk, és tudtam, hogy Tari Jánosban benne van ez a sok minden mozaik, ami az ő életét összerakja, hogy muzeológus, antropológiával foglalkozik, filmrendező, és az AVICOM-ban nagyon fontos volt, hogy legyen egy komoly magyar jelenlét. Egyébként is, most mint Magyarország ENSZ-nagykövete, korábban UNESCO nagykövete, és a különböző korszakaiban, amikor mindig Magyarországot képviseltem, arra törekedtem, hogy mindinkább jelen legyünk nemzetközi szervezetekben. A szakmai tudás, amely megtermékenyíti a nemzetközi szervezeteket és amely Magyarországról érkezik, az igenis nagyon fontos. De ezért tennünk kell, hogy odakerüljünk, úgy hogy én folyamatosan támogattam Tari Jánosnak azt az ambícióját is, hogy az ő tudását ebbe a komoly nemzetközi szervezetbe bevigye, és aztán nagyon örültem és büszke voltam, amikor ez a szervezet elnökévé választotta és ma is így működik.

És nem is olyan régen tudtam meg, hogy még sokkal ezelőtt találkoztunk, de ott már évszámot nem is mondok, mert amikor én az újságírói pályámat a Magyar Televízióban elkezdtem, akkor a stúdióban nem tudom, valamilyen műsort csináltam, és kiderült, hogy ő már akkor a sugógép mögött állt és segítette a sugógépnek a használatát. Ugyhogy azt hiszem, hogy az ember életében vannak kollegák, barátok, akikkel nem gyakran találkozik, de mégis összekötődik azzal az emberrel. Azért, ahogy gondolkodik a világról, azért, amilyen értékrendje van, azért, amilyen célokért küzd, és azt gondolom, hogy a magyar kultúra sokszínűségének a megtartása, a világgal való megértetése, ehhez a különböző médiumok használata, ami Jánosra jellemző, az nagyon erősen kötődik hozzám. Mert én is csak más nyelvet használtam, csak más módon beszéltem mindig ugyanarról, hogy mi mit tudunk a világnak adni, és hogy mi hogyan tudjuk befogadni a világnak és a világ sokszínű kulturális örökségének az értékeit, és hogy mi hogyan tudunk hídként ebben a különleges megtermékenyítő folyamatban jelen lenni.

Boldog születésnapot, János!

BOGYAY KATALIN

Az idő ósága nevel magas fákat*

*Omnia post obitum fingit maiora vetustas,
Maius ab exequiis nomen in ora veni.*

[Holtom után az utókor mindent többre becsül majd,
Hantjaimon hamarabb zengeti száj a nevem.]

Az idő ósága nevel magas fákat,
Mint tél után nyár hoz kórókra virágot,
Így koporsó terjeszt hírnek, névnek magot,
Halál sötétjéből hozván rá világot.

Ne várd hát éltedben, bár nagy érdemű légy,
Hogy itt holtod előtt nagy böcsületet végy,
Híredet, nevedet tapodja sok irégy,
Mindazáltal jó légy, s mással is sok jót tégy.

Bízd az jövendőkre érdemed jutalmát,
Ha szolgáltad időd vékony alafát ad,
Te az célra vigyázz, s az centrumot találd,
Ne várd halandóktúl, s az Úristen megáld.

RIMAY JÁNOS

---

* A magyar késő reneszánsz jelentős költőjének, Rimay Jánosnak (1570 körül–1631) ezt a versét Bozsonyi Károly, a Károli Gáspár Református Egyetem rektorhelyettese mondta el Tari Jánosnak a 60. születésnapja alkalmából a budapesti Építész Pince Étteremben 2017. szeptember 20-án megrendezett ünnepi vacsorán. Forrás: Rimay János *Írásai*. Kiad.: Ács Pál. Balassi, Bp., 1994. *A szerk.*

IN MEMORIAM

**Elhunyt Sz. Kovács Emese
(1940–2017)**

Amikor 1961-ben felvételizni ment az akkor vasúti segédmunkásként dolgozó későbbi néprajzos, vagyis saját magam, amikor szeptemberben találkoztak a felvételt nyert néprajzosok, akkor kiderült, hogy Budapestről hárman is vagyunk Debrecenben, két leány és jómagam. Jávor Katalin mellett Kovács Emese volt az, aki felvételt nyert akkor a néprajzosok kisdéd csapatába, mert kiváltságosaknak éreztük magunkat már csak azért is, mert volt olyan évfolyam előttünk, amelyben csak ketten vagy hárman voltak, de mi sem voltunk túl sokan, összesen talán heten. A talán annak szól, hogy gyorsan csökkent a létszám, például Veres Péter elment Moszkvába. Az évfolyam néhány tagja viszont meglehetősen gyakran találkozott, s erre az adott lehetőséget, hogy egy olyan albérletben laktunk, ahol Kecskés Péter évfolyamtársunkkal két kis szobát béreltünk. Ez lehetőséget adott arra, hogy kellemesen elférjünk, néha nagyobb társaság is, és megvitassuk többek között az absztrakt festészet, vagy a gyöngyösi borok legfontosabb kérdéseit.

A mellékelt két fénykép emlékezetem szerint a következő év telén készült, amint két idősebb kollégával a menzai ebéd után sétáltunk egyet az egyik közeli utcában, és megálltunk egy furcsa telekkel szemben, amely teljesen üres volt, de egy csodálatos kovácsoltvas-kerítés választotta el a járdától. A kerítést és a telket lefényképeztem, és ebből az alkalomból csoportképeket is csináltunk. A korai egyetemmi évek dokumentumai ezek. Ez az az év, amikor az egyetemisták még csak ismerkednek a szakmával, és közösen készültünk a következő évekre, tanszékvezető professzorunk, Gunda Béla vezetésével, aki igen jó légkört alakított ki a debreceni Néprajzi Intézetben, s ez azt jelentette, hogy az egész közösség, minden tagja azt mondhatjuk, jó baráti kapcsolatokat ápolt.

*Paládi-Kovács Attila, Kovács Emese és Szilágyi Miklós
Debrecenben, az 1960-as évek elején
(Fotó: Hoppál Mihály)*

*Hoppál Mihály, Kovács Emese és Szilágyi Miklós
Debrecenben, az 1960-as évek elején
(Fotó: Paládi-Kovács Attila)*

Aztán az utolsó éveket Kovács Emese már a budapesti egyetem néprajzi tanszékein töltötte, ott fejezte be az egyetemet, jóval később aztán ott is dolgozott. Budapestre költözésének egyik oka minden bizonnyal az volt, hogy időközben férjhez ment. Mi tartottuk a kapcsolatot, mert férje is régi pataki diák volt, és a pataki diákok mindig figyelnek egymásra, összetartanak.

Jómagam az MTA Néprajzi Kutatóintézetébe kerültem (akkor még csak Kutató Csoport), Kovács Emese 1971–1980 között szerződéssel dolgozott az intézetben mint tudományos munkatárs. Fő kutatási témája abban az időben a falusi háztartások szervezésével összefüggő problémakör volt. Az akkor folyó kutatásokban Ő is tevékenyen részt vett, így például az észak-magyarországi Varsány és a dél-magyarországi Zsombó községekben. Mindkét terepmunkájáról beszámolt egy-egy kitűnő tanulmányban, mert az elmondható, hogy igen könnyen szót értett az egyszerű emberekkel, persze abban az időben még a falusi lakosság sokkal nyitottabb volt a néprajzosokkal való találkozásokkor, mert akkor még a televízió nem foglalta le oly mértékben, mint ma, a falusiak életét. Arra emlékszem, hogy amikor csak találkoztunk és szakmáról beszélgettünk, akkor mindig azt tapasztaltam, hogy mindenről tudott, mindent olvasott, figyelemmel kísérte a publikációkat. Természetesen a gyermeknevelés és jóval később az unokák meglehetősen lefoglalták, de ennek ellenére mindig tájékozottságával tűnt ki, mindig meg tudott lepni azzal, hogy milyen felkészült volt a legújabb eredmények ismeretében. Irodalmi, világirodalmi tájékozottsága is széles körű volt. Mivel minden év elején egy meghatározott napon találkoztunk, elmondhatom, hogy érdeklődése soha nem lankadt, és tájékozottsága mindig meglepett, vagyis igazi tudós alkat volt, bár éppen a családi elfoglaltságok miatt igen keveset publikált.

HOPPÁL MIHÁLY

Kovács Emese az MTA Néprajzi Kutatóintézete (korábban Néprajzi Kutató Csoport) Társadalomnéprajzi Osztályának három vállalkozásában vett részt. Az első, a meghatározó és a további projekteknek alapot, útmutatást, módszertani irányt mutató kutatás az 1971-ben indult és három éven át tartott varsányi változásvizsgálat volt. Mindegyikünk számára, akik részesei voltunk, meghatározó élményt jelentettek a továbbiakban a terepmunkát megelőző, a nemzetközi szakirodalmat áttekintő munkamegbeszélések, a közös terepmunka légköre, a napi beszámoló, az eredmények körüli viták hevesége, a baráti beszélgetések. Emese a háztartásszervezés változását vizsgálta.

A varsányi munka tapasztalatainak ismeretében indult a dél-alföldi Zsombón hasonló célú terepmunka. Itt is, ugyanúgy, mint a Nógrád megyei faluban, adatlapot töltöttünk ki minden lakosról. Ennek feldolgozását végezte el, ami a *Zsombó – Számokban* (1979) című kötetben jelent meg.

A harmadik vállalkozás, amelyben részt vett, az az 1988-ban a Kutató Csoporthoz telepített kutatás. Ez a makói zsidókról a magyarok emlékezetében élő

képet, emlékeket, véleményeket térképezte fel. Ez volt a legnehezebb terepmunka, itt volt igazán szükség az empátiára, türelemre az interjúk készítése során.

A közös munkák befejeztével is megmaradtak közöttünk nemcsak a kollektív, hanem a baráti kapcsolatok is, annak ellenére, hogy többen más munkahelyre kerültek.

SZABÓ PIROSKA

Az 1970-es és az 1980-as években az ELTE Bölcsészettudományi Karán találkoztam először Kovács Emesével, aki akkor az ELTE Folklore Tanszékének könyvtárában dolgozott, s már egyetemi hallgató koromban sokat segített tanulmányaimban és olykor anyai bölcsességgel látott el jó tanácsokkal. Ortutay Gyula halála után könyvtárát a tanszékre hagyományozta, s első közös munkánk Emesével az Ortutay-könyvtár rendezése volt. A Pasaréti úti Ortutay-villában együtt válogattuk, rendszereztük és csomagoltuk Ortutay Gyula hagyatékát.

Később együtt vettünk részt egy közös kutatásban, amelyet Zsigmond Gábor (mai nevén: Gabriel bar Shaked) a Yad Vasem Intézet munkatársa kezdeményezett a makói zsidóság történetéről. Ebben a munkában Török Katalin, Szarvas Zsuzsa, Sebestyén Éva, Markus Banks és Szabó Piroska dolgozott együtt Makón, mint ahogyan azt egy, az 1987-ben készült fényképfelvétel is igazolja. A kutatás eredményeként több száz oldalnyi gépelt interjú készült, amelynek digitális változata és az eredeti példány a makói levéltárban található. Az interjúsorozatot az *Acta Ethnographica Hungarica* című folyóiratban (2003. évfolyam/1, 2, 48. szám: Jewish Research in Hungary) angol nyelven publikáltuk Szabó Piroska és Szarvas Zsuzsa nevével fémjelezve. Ennek a kutatásnak és interjúsorozatnak az eredménye az 1988 és 1994 közötti munkám, a *Mint Makó Jeruzsálemtől* című dokumentumfilm-sorozat, amelynek addig elkészült epizódjait 1991-ben a Margaret Mead Néprajzi Filmfesztiválon és a Magyar Köztársaság konzulátusán New-York-ban mutattak be. Ekkor Sz. Kovács Emese férje, Szabó Csaba a washingtoni magyar nagykövetségen teljesített külszolgálatot mint kulturális attasé. Ők szervezték meg mind a washingtoni Magyar Nagykövetségen, mind pedig a konzulátuson a Makó-filmsorozat bemutatását. Az ő segítségükkel sikerült a film utolsó előtti epizódját *Hanuka New-Yorkban* címmel elkészítenem.

Kovács Emese 1995-ben és 1996-ban az *Ethnophono Photo Kinematographia* című, a néprajzi filmezés történetét bemutató kiállítás kurátoraként mint munkatársam működött közre, majd a továbbiakban is számos néprajzi múzeumi munkámban segítségemre volt. Legutóbb szerkesztő-riporterként dolgozott a *Majd az idő kipörgeti* című, Erdélyi Zsuzsannát bemutató portréfilm elkészítésekor 2008-ban.

A makói kutatás kéziratosa, publikált cikkeit és a filmeket a holokauszt évfordulójának 70. évfordulójára elkészült *Megmentők és megmentettek* című oktatási e-learning tananyagba beépítettem (www.kre.hu/megmentettek, belépési

kód: abcd12). Ez a tananyag a holokauszt áldozatainak és túlélőinek emberi történeteit tárja a fiatal nemzedék elé könnyen befogadható interaktív digitális technológiával. Ez volt az utolsó közös munkánk Kovács Emesével 2014-ben. Mindig önzetlenül, baráti tanácsokkal és szakmai, emberi érzékenységgel igazított ki és segítette munkámat. Hullámhegyekkel és hullámvölgyekkel tarkított életutamon bármilyen magánjellegrű, vagy a munkámmal kapcsolatos gondombajom esetén mellettem állt megfontolt tanácsaival.

TARI JÁNOS

Kovács Emesét alig ismertem, amikor az ELTE Pesti Barnabás utcai épületében a lépcsőházban találkoztunk 1979-ben. Hamarosan kiderült, hogy mindaddig csupán szerződéseket kapott kutatási feladatok végzésére és nagyon szeretett volna biztosabb talajt szerezni a lába alá. A Folklore Tanszék több mint harminc éven át szinte minden szerepkört betöltő könyvtárosa, Winkler Gyuláné, sokak szeretett Zsuzsa nénije éppen nyugdíjba vonult. Máris megvolt az új könyvtárosjelölt! Emese elvállalta – lehet, hogy akkoriban jobb híján – a feladatot és ezzel bevonult a Folklore Tanszék életébe és történetébe.

Mindannyian szerettük a könyveket, ő is, így talán nem is volt olyan nehéz beleilleszkednie ebbe a munkakörbe. A munkatársak, Küllős Imola és én, nagyjából ugyancsak ebben az időben kerültünk a tanszékre, ahol Voigt Vilmos is ekkortájt kezdte el tanszékvezetői ténykedését. Mindannyian nagy lendülettel, elszánással és meggyőződéssel szándékoztuk a világ legjobb folklór tanszékét megvalósítani. Emese igazi harcostársként, messze túllépve a könyvtáros munkaköri leírásában leírtakon, minden vállalkozásban részt vett, olykor még a férjét is bevonva az éppen aktuális feladatok megoldásába. Igazi tehetsége, teljesítőképesége a lehetetlennek látszó helyzetekben mutatkozott meg. Személyesen nem ismert külföldi néprajzos kihalászása a repülőtéri tömegből, hűs ember fogadása a lakásán, egy filmfelvevő megszerzése valahonnan és azonnal, egy csapat vártatlanul érkező osztrák egyetemista elszállásolása: ilyen és ehhez hasonló esetekre, „ügyekre” emlékezem.

Az idő, az ablakokon befolyó eső nagyon megviselte a szobák falait, a berendezés jó része még a korábbi helyről, a Múzeum körútról származott. A néprajz szaknak korábban is családias híre volt, mi egy kicsit otthonosabbá is akartuk varázsolni romos környezetünket. A szomszédos szláv tanszékről álmélkodva szemrevételezték, hogy zöldre festettük a szemináriumi szoba öreg, rogyant, barna ülőalkalmatosságait. Küzdöttünk statikussal, gazdasági főnökkel, az adminisztrációval, garázs főnökkel, nyomdával, egy idő után a pályázat-írással. Egyetemi doktori címe ellenére soha nem tartotta rangon alulinak a tanszéki étellel kapcsolatos leghetetlenebb feladatok elvégzését.

Természetesen folytatódott a tanszéki/intézeti karácsonyi ünnepek, a tanszéki kirándulások, a terepgyakorlatok szervezése, sorra kerültek a Folklo-

risták Baráti Körének összejövetelei, szerveztünk kisebb-nagyobb tanácskozá-
sokat, ezek közül a legjelentősebb volt 1989-ben az International Society for
Folk Narrative Research nemzetközi konferenciája.

Emese erős támasza volt az akkoriban kibontakozó szemiotikai kutatások-
nak, szeminárium- és konferencia-szervezéseknek. A nemzetközi tudományos
élet lüktetését nemcsak a folyóiratokból követhettük, hanem közvetlenül, még
ha kicsit „alulnézetből” is. Kezdeményeztünk kutatásokat és támogattunk kol-
légákat kottapapírral, diafilmmel, kazettával, könyvvel, jó szóval, empátiával.
Nem is kellett szavak, jó csapatjátékosként Emese feltűnés nélkül mindig ott
volt, ahol a legnagyobb szükség volt rá. Ilyen szerepkörre ma nemigen akad
vállalkozó, mert nem hoz dicsőséget, díjakat és címeket. Hihetetlenül jó érzék-
kel mérte fel a helyzeteket, az emberi viszonyokat, feszültségek, viharok idején
is megőrizte mosolygós kiegyensúlyozottságát.

Örömet okozott neki a budapesti gyermekfolklór-kutatás, amelynek szer-
vezése, a dokumentáció kezelése természetesen az ő vállán nyugodott. Ennek
eredményeiről egy finn–magyar konferencián Helsinkiben, és más alkalmakkor
is beszámolhatott.

Tartalmas és szép korszak zárult le akkor, amikor Emese elhagyta a tan-
széket és a családjával Amerikába költözött néhány évre, ahol a washingtoni
magyar nagykövetségen változatlan hévvel járult hozzá az adódó feladatok
megoldásához. Ha valaki a néprajzosok közül ez időben eljutott „állomáshe-
lyéig” – például Tari János, Voigt Vilmos –, ott és akkor is részesedhetett Emese
ügy- és emberszeretetéből. Akkor még nem is sejtettük, hogy nemcsak az ő élete,
hanem a Folklore Tanszék élete is új irányba terelődik. Távozását néhány évvel
követően a Múzeum körútra való visszaköltözés ennek csak külső jele volt.

Emese, talán már több is mint tíz éve, az új tanszéki könyvtárnak adomá-
nyozta néprajzi könyveit. Köszönjük! A magam nevében külön is.

VEREBÉLYI KINCSÓ

Sz. Kovács Emese publikációi

- 1978 A családi háztartásszervezés átalakulása. In: Bodrogi Tibor (szerk.): *Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához*. 173–200. Budapest: Akadémiai Kiadó
- 1979 *Zombó – Számokban*. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Intézet (*Documentatio Ethnographica* 7.)
- 1983 Types of family households in Varsány. In: Hollós, Marida–Maday, Béla (eds.): *New Hungarian peasants. An East Central European experience with collectivization*. 57–67. Social Science Monographs: Brooklyn College Press
- 1986 Where and when do Budapest school children play? In: Järvinen Irma-Riitta (ed.): *Contemporary folklore and culture change*. 33–45. Helsinki: S.K.S.
- 1995 Csorba Judit–Farkas Károly–Galambos Zoltán–Kovács Emese–Tari János (szerk.): *Néprajzi filmkatalógus*. Budapest: Néprajzi Filmstúdió. 276 p.

Hollós Marida végleg hazatért

2017. április 11-én elhunyt Hollós Marida, a Brown University professor emeritusa, ezt megelőzően 1974-től oktatója, 2001-től 2015-ig egyetemi tanára, aki sok szállal kötődött Magyarországhoz és a magyar néprajzi és kulturális antropológiai intézményekhez.

Hollós Marida 1940. február 7-én született Budapesten, 1956-ban hagyta el Magyarországot és lelt új hazát az Egyesült Államokban, ahol a University of California, Berkeley hallgatója volt, 1970-ben szerezte meg a PhD-fokozatot antropológiából (*Social Environment and Cognitive Development* volt disszertációjának címe), és ezt követően első útja Magyarországra vezetett. 1971–72-ben a Néprajzi Múzeumhoz kötődve vizsgálta Nagykőrösön a városi és tanyai társadalmi környezet hatását a gyermekek kognitív fejlődésére, azaz abban a témában kutatott, amely doktori disszertációjának is tárgya volt, és amelyhez a norvég vidéken, 1969-ben már adatokat gyűjtött. A nagykőrösi, igen tanulságos vizsgálat eredményeit éppen Nagykőrösön, a Magyar Néprajzi Társaság vándorgyűlésén mutatta be (Különbségek a tanyai, falusi és városi gyerekek értelmi fejlődésében. In *Paraszi társadalom és műveltség a 18–20. században. I. Faluk. II. Mezővárosok. III. Tanyak.* Szerk. Hofer Tamás–Kisbán Eszter–Kaposvári Gyula. Budapest–Szolnok, 1974. Magyar Néprajzi Társaság–Damjanich János Múzeum, III: 159–184.), majd a két helyszínen szerzett tapasztalatait egymással is összevetette (Logical Operations and Role Taking Abilities in Two Cultures: Norway and Hungary. *Child Development* 46 [1975]: 638–649.).

1972-ben találta meg hosszú terepmunkájának helyszínét, „Tiszadomb”-ot, ahol kezdetben a szocialista mezőgazdaság szervezeti keretei és a mögötte meghúzódó ideológia foglalkoztatta. Erre irányuló terepmunkáját 1976–77-ben már intenzívebben végezte, akkor az MTA Néprajzi Kutató Csoporthoz kötődően. Abban a szobában kapott íróasztalt, amelyen addig Jávor Katával osztoz-

tunk. Megcsodáltuk gömbfejes írógépét, amelynek csattogását mind kevesebbet halhattuk, ahogy magához vonzotta a terep. A kutatás eredményeként született első tanulmánya mellett (*Ideology and Economics: Cooperative Organization in Hungary. Dialectical Anthropology* 7: 165–183.), amelyben még megtalálható a tanulmányozott település valódi neve, Tizsakécske, kötetet szerkesztett a Magyarországon az idő tájt terepmunkát végző angol–amerikai szociálandropológusok több helyszínről írott, valamint a magyar pályatársak varsányi tanulmányaiból (Marida Hollos–Bela C. Maday szerk.: *New Hungarian Peasants. An East Central European Experience with Collectivization*. New York, 1983. Brooklyn College Press), benne a saját, a korábbinál bővebb elemzésével (*Ideology and Economics: Cooperative Organization and Attitudes toward Collectivization in Two Hungarian Communities*. pp. 93–122.). Ez a nívós folyóiratokban ismertetett (*The Slavonic and East European Review* 1984, *Contemporary Sociology* 1984, *American Ethnologist* 1985, *Anthropological Quarterly* 1986) és sokat idézett kötet az idő tájt párját ritkította azáltal, hogy egy szocialista ország hazai és angol–amerikai terepkutatóinak tanulmányai együtt jelentek meg. (A John W. Cole által szerkesztett, a Department of Anthropology, University of Massachusetts, Amherst, No. 24. Research Report-jaként 1985-ben megjelent *Economy, Society and Culture in Contemporary Romania* kiadványból, amely amerikai és a román tudósoknak az említett egyetemen 1979-ben rendezett közös konferenciáján alapult, éppen az amerikai kutatókat segítő román terepmunkások írásai hiányoztak.)

A „tiszadomb”-i munka a továbbiakban folytatódott, Hollós Marida egyéb teendői mellett időről időre visszatért a településre, amely időközben városá vált. Érdeklődése tudása gyarapodásával kiszélesedett, elmélyült, így hatalmas anyagára támaszkodva végül egy a helyi társadalmat megrázó, országos hírű, 1988-ban történt vihart kavarázó iskolai eseményből kiindulva, három, különböző társadalmi réteget reprezentáló család múltját-életútját követve mutatta be az életvitelt és a társadalmi átalakulás buktatóit „Tiszadomb”-on a szocializmus időszakában, de visszanyúlva a 19. századba és eljutva a szocializmusból a kapitalizmusba átmenet időszakába, annak kiteljesedését már nem tárgyalva (*Scandal in a Small Town*. Armonk, N.Y.–London, 2001. M.E. Sharpe Inc.). Utolsó látogatását 1998-ban tette a városban a mű megjelenése előtt. Tekintettel a hosszú időszak és a sok változás áttekintésére, könyvét „történeti etnográfia”-ként definiálta, amely az egyéni élettörténetekről adott beszámolókból kerekedik ki (Uo. p. 12.).

Erről a munkáról magyar nyelven nem született ismertetés, amit különösen azért fájjalhatunk, mert a könyvről alapos, elemző recenziót író Kürti László szerint Fél Edit és Hofer Tamás átányi publikációi óta senki sem szolgált a magyar parasztlelet ilyen részletgazdag ábrázolásával (*The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 8 [2002]: 791.).

Hollós Marida terepkutatásai azonban nem csak Magyarországra korlátozódtak. Az említett norvégiai vizsgálaton túl 1982-től először Philip. E. Leis-

szel, majd egyedül, megszakításokkal mintegy 25 éven át kutatott Dél-Nigériában, főként idzsók körében. 1996 és 1999 között Észak-Tanzániában járt, ahol Ulla Larssonnal együtt végzett terepmunkát egy pare faluközösségben és Moshiban, ebben az etnikailag vegyes, de főként csaggák lakta kisvárosban. Afrikai vizsgálataiban Hollós Maridát főként az foglalkoztatta, hogy a modernizáció, az urbanizáció milyen hatással van a szocializációra, a családon belüli kapcsolatokra, nő és férfi viszonyára, a gyermekvállalásra. Eredményeiről magyarul is olvashatunk. *A nők státusa Dél-Nigériában – Árt-e az oktatás vagy használ?* című tanulmánya a Boglár Lajos 70. születésnapjáról megemlékező kötetben (*Menyeruwa*. Szimbiózis 8. Szerk. Kézdi Nagy Géza. Budapest, 1999. ELTE BTK Kulturális Antropológia Tanszék, pp. 181–204. Másodközlése: *A magyar kulturális antropológia története*. Szerk. Kézdi Nagy Géza. Budapest, 2008. Nyitott Könyvműhely, pp. 278–308.), a pare anyagra épülő, Ulla Larsennel közösen írott *Mely afrikai férfi vállal kisebb családot és miért?* pedig az elhunyt Boglár Lajos előtt tisztelegő kötetben (*Kultúrák között*. Szerk. A. Gergely András–Papp Richárd–Prónai Csaba. Budapest, 2006. Nyitott Könyvműhely Kiadó, pp. 413–432.) jelent meg. Ezekből a tanulmányokból látható, hogy Hollós Marida előszeretettel gyűjtött számszerűsíthető adatokat, amelyek feldolgozása demográfiai következtetések levonását is lehetővé teszi. Nem meglepő ezért, hogy a Brown University-n 2005-ben létrehozta és 2010-ig vezette az Antropológiai Demográfia Munkacsoportot.

Hollós Marida Nigériában
(<https://news.brown.edu/articles/2009/04/infertility>)

Hollós Marida, ahol kutatóként megfordult, többnyire tanított is. Magyarországon az induló kulturális antropológiai oktatást segítette Boglár Lajos meghívására az ELTE Bölcsészettudományi Karán Fulbright-ösztöndíjas professzorként (1991–1992), és egy gyorsan összeállított, többek által magyarra fordított *Bevezetés a kulturális antropológiába* tankönyv megírásával (1993-ban az ELTE BTK Kulturális Antropológia Szakcsoport kiadásában, javított kiadásai 1995-ben és 2000-ben a Szimbiózis Könyvek sorozatban jelentek meg).*

Egy dinamikus, felelősségteljes tudóstól és nagyvonalú, szeretni való embertől búcsúzott el férje, James Anderson, aki teljesítette Marida végakarátát, hamvait Magyarországra hozta, és a budapesti Farkasréti temetőben helyezte el végső nyughelyére családjának és barátainak szűk körében 2017. július 28-án.

SÁRKÁNY MIHÁLY

Kecskés Péter
(1942–2017)

Kecskés Péter egy gyöngyösi tanár, szőlész-borász fiaként született Gyöngyösön, 1942-ben. Az anyagi kultúra, különösen a szőlő-borkultúra iránti beható érdeklődése innen származhatott. Évfolyamtársai elégedetten emlegették mindig, hogy az édesapa milyen gálánsan látta vendégül őket, finom mátraaljai, gyöngyösi boraival. Gunda Béla professzor is hálásan köszönte meg ezeket egy alkalommal.

---

* Hollós Marida műveinek legteljesebb bibliográfiája a Brown University honlapján található: <https://vivo.brown.edu/display/mhollos>

A néprajzkutató, muzeológus diplomát a debreceni KLTE-n szerezte meg (magyar-néprajz szakon, 1966). Első munkahelye a szomszédos borvidék központjában, az egri Dobó István Vármúzeumban volt (1966–1968), majd a budapesti Néprajzi Múzeumban (1969–1972) dolgozott. Itt ismertem meg őt, a Néprajzi Múzeum Könyves Kálmán körüti könyvtári épületében 1971-ben. Dobos Ilona folklórkutató mutatott be az éppen akkor a könyvtáron végigviharzó Kecskés Péternek, amikor megtudta, hogy egyetemistaként a szőlő-borkultúra iránt érdeklődöm. Már ekkor feltűnt az izgatottsága, és lelkes rohanása.

1972-től a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársaként tevékenykedett, nyugdíjba vonulásáig hűséges maradt a Skanzenhez. A paraszti és a mezővárosi gazdálkodás, a szőlőművelés, az építkezés, a népi társadalom kérdéseit tárgyaló tanulmányai, cikkei jelentek meg a szakfolyóiratokban. Kecskés Péter tudományos tevékenysége során is megőrizte kapcsolatát a szőlőtermelő, mezővárosi közösségével. 1975 és 1978 között tudományos titkár, majd 1979 és 1996 között a Néprajzi Osztály vezetője volt. Különösen a múzeumi tudományos koncepció kialakításának és a módszertan magyarországi kidolgozásának jelentős személyiségévé vált. A Skanzenben a számára nem messze eső Felföldi mezőváros tájegység muzeológusi szakfelelőse volt. Az ő nevéhez kötődött a már felépült tájegység épületeinek kiválasztása, a telepítési terv és koncepció kialakítása. Etnográfiai-muzeológiai munkássága jelentőségét ma már PhD-feldolgozás is méltatja. (Szabó Zsuzsanna 2010-ben készített PhD-disszertációjában). Itt kihangsúlyozásra került, hogy az első alkalommal kidolgozott etnográfiai koncepcióban vett részt K. Csilléry Klárával és Balassa M. Ivánnal. A történeti néprajzi koncepció kialakításában is közreműködött, amit a Skanzen Archivuma is rögzített. (Kecskés Péter é. n.: *A történetiség elve és gyakorlata a szabadtéri néprajzi múzeumok létesítésében*. Kézirat. Szentendre, SZNMA.; 1978: *A Szabadtéri Néprajzi Múzeum telepítési terve és épületjegyzéke*. III. Kézirat. Szentendre, SZNMA.; 1981: *A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos előkészítése és telepítési terve*. *Ház és Ember* 1. Szentendre. 35–49.).

A hetvenes évek első felében az Észak-magyarországi falu tájegység hevesi épületeinek kiválasztásában is aktívan részt vett. Érdeklődési körének megfelelően a múzeum szinte valamennyi szőlőhegyi építményének, pincéjének kiválasztásán és felépítésén rajta hagyta a kézjegyét.

Ő szerkesztette a múzeum évkönyvét, a *Ház és Embert* 1980 és 1989 között, de részese volt az 1987-ben megjelent *A szabadtéri múzeumok Magyarországon* című nagy összefoglalónak is, Kurucz Albert főigazgatóval és Balassa M. Ivánnal közösen írva. Meghatározó szerepet vállalt a Skanzen egyik legfontosabb gyűjteményének, Vargha László népi építészeti hagyatékának feldolgozásában is. A *Néprajzi Hírek*ben aztán Ő számolt be Vargha László haláláról, egyben méltatást közölve munkásságáról. Kecskés Péter által szerkesztett, 1989-ben megjelent sikerkönyv a magyar nyelvű *Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendren*, majd a német nyelvű illusztris könyv 1989-ben szintén a Corvinánál jelent meg (*Das Ungarische Freilichtmuseum in Szentendre*), majd 1990-ben szintén a

Corvina Kiadónál angol nyelven (*The Museum of the Hungarian Village at Szentendre. A Guided Tour Around the Open Air Ethnographic Museum of Szentendre*) címmel. De ő szerkesztette a *Felső-Tiszavidék* című kötetet (Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 1986), illetve az idegen nyelvű változatait is.

H. Csukás Györgyi (balról) és Kecskés Péter gyűjtés közben

Kérdőívet állított össze a présházak és pincék kutatására (Néprajzi Múzeum–Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 1973), szerkesztette a gyöngyösi várostörténeti kötetet (Kecskés Péter–Havassy Péter [szerk.]: *Tanulmányok Gyöngyösről*. Gyöngyös, 1984). Sokoldalú érdeklődését a *Néprajzi Közlemények*, a *Néprajzi Értesítő*, az *Ethnographia* által közölt szőlészeti-borászati tanulmányai mellett más fontos munkái is jelzik.

Kecskés Péter lelkiismeretes szakmai munkáját mutatja például a Csete Balázs Gyűjteménybe tett látogatása is, amikor 1992. május 28-án, mint szakfelügyelő, az alábbi sorokkal biztatta és ismerte el a honismereti szakkör munkáját: „Ezért érdemes volt korán felkelni, mert ilyen szakszerűen elrendezett és leltározott gyűjteményt községben még nem láttam. Csak gratulálni tudok e szép és tartalmas munkához!” (Győri Janos: A Csete Balázs honismereti szakkör 30 éve. *Jászsági Évkönyv*, 1999).

Kecskés Péter lázasan tevékenykedő, gyakran vibráló egyéniségét őrzik mindazok, akik ismerték, a tudománytörténet pedig a maradandó alkotásait őrzik meg az utókornak, így a mátraaljai, az északkelet-magyarországi szőlőművelésről, a magyarországi pincekultúráról, a pannóniai római kori szőlő-borkultúra tárgyai emlékeiről.

MINDENFÉLE

Bővült a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzéke Újabb eredmények a 2003-as UNESCO-egyezmény végrehajtása során

Nyolcadik alkalommal hirdették ki ünnepélyes keretek között a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékére felvett új örökségeket és jó megőrzési gyakorlatokat. A már hagyományosan a Kulturális Örökség Napjai országos megnyitóján zajló esemény idén (2017-ben) szeptember 15-én volt a debreceni Református Kollégium dísztermében. Szeptember 16–17-én a jegyzéken már korábban szereplő és az újonnan felkerült örökség-elemeket éltető közösségek együtt mutatkoztak be Debrecen történelmi belvárosában. Az ország minden részéből érkező közösségek szokásaival, kézműveshagyományával, népművészetével találkozhattak az érdeklődők.

Különféle szalagcímek adtak hírt arról, hogy ismét bővült az a nagy közösség, amely-

nek tagjai különböző földrajzi helyekről, más-más tevékenységi kör gyakorlóiként, a legkülönbözőbb gyökerekből táplálkozva és feltételrendszerek között működve élnek meg mindennapjaikban az identitásukat meghatározó örökségüket. És amellet, hogy egy közös, országos szintű nyilvántartáson szerepelnek, évente legalább kétszer találkoznak is egymással, amely egyben jó alkalom egymás hagyományainak megismerésére, a tapasztalatszerzésre, a szakmai, baráti kapcsolatok kialakulására vagy mélyítésére. Mégis, mi az, ami egy csapatát kovácsolja a térben-időben-gyakorlatban távol eső közösségeket? A kérdést az egyik Kulturális Örökség Napjai rendezvény után a selmeci diák-hagyományokat gyakorló közösség tagja is felvetette, aki blogjában a találkozói élményeiről írt: *„Úgy hiszem, hogy az egymással össze nem hasonlítható, hazánk minden szegletéből érkezett kulturális elemet és Selmec szellemiségét az elemi tartalom felett álló identitástudat közösségépítő ereje köti össze.”* (<http://memoriaonline.hu/eleven-magyar-szellemi-orokseg-godollon>)

A nemzeti jegyzéken jelenleg 31 örökség és 7 jó gyakorlat szerepel. Az idei évben felkerült a höveji csipkevarrás élő hagyománya és a nagyecsed-i magyar és cigány tánc-hagyományok. A jó gyakorlatok regiszterét a Gandhi intézményrendszer roma/cigány szellemi kulturális örökséget megőrző programja

gyarapítja (a teljes felterjesztési dokumentációk anyaga a szellemikulturalisokrokseg.hu oldalon található).

A jegyzékre folyamatosan érkezhettek a közösségek által elkészített felterjesztési dokumentumok, amelyek a szakmai koordinációval megbízott Szabadtéri Néprajzi Múzeum berkeiben létrejött Szellemi Kulturális Igazgatóság gondozásába kerülnek. A folyamat részeként a szakértői értékelés után kerülnek a dokumentációk az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsághoz tartozó szakbizottság elé. A felterjesztések áttekintése és értékelése után a szakbizottság javaslatot tesz azok felvételére a nemzeti jegyzékre. A végső döntést a kultúráért felelős miniszter hozza meg, aláírva a döntési javaslatot és a közösségeknek átadásra kerülő kihirdetési dokumentumot. Ez utóbbit kapják meg a közösségek képviselői az említett Kulturális Örökség Napjai országos megnyitó rendezvényén.

E folyamat része annak a feladatrendszernek, amelyet a szellemi kulturális örökség megőrzéséért létrejött UNESCO-egyezményhez való 11 évvel ezelőtti csatlakozással Magyarország vállalt. Ennek keretében a Skanzen Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósága azon túl, hogy a nemzeti jegyzékre beérkezett felterjesztéseket gondozza (a jegyzékre vétel után archiválja és hozzáférhetővé teszi őket honlapján), a közösségekkel való kapcsolattartást is biztosítja a jegyzékre kerülés után is. A Kulturális Örökség Napjain történő bemutatkozáson túl a Skanzen minden év pünkösdjén találkozót szervez a közösségek számára, amelyen a közönség testközelből megismerheti az örökséget hordozó közösségeket és tevékenységüket. Az idei évben is meghívást kapott minden, a nemzeti jegyzéken szereplő örökséget képviselő csoport. A pünkösdkor tartott örökségmustra egyben jó alkalom a közösségek közötti kommunikációra, kapcsolatépítésre is. Mindezt a kétnapos rendezvényt megelőző megnyitón is erősíteni igyekszünk, amikor a közösségek számára látogató nélküli programot szervezünk. 2017-ben a múzeum területén található élő örökségfát díszítették fel a közösségek tagjai. Ez szimbolizálja a szellemi kulturális örökség magyarországi logóját, amelyben ujjenyomatot ábrázoló fát láthatunk. A feldíszített örökségfa egyben a májusfához is hasonlít, amely az újjáéledő természet jelképe, átvitt értelemben pedig a megújuló hagyományt, a generációról generációra megélt és újraértelmezett örökséget szimbolizálja.

A pünkösdi közösségi rendezvényt immárom második alkalommal előzte meg tudományos összejövetel. A 2016-os évben az európai együttműködés jegyében nemzetközi konferenciát szerveztünk, amelyen a résztvevők bemutatták saját országuk nyilvántartását naprakésszé tevő mechanizmusát. Az idei évben a magyar nyelvterületről érkezett kollégák részvételével az MTA BTK Néprajztudományi Intézettel közös tudományos tanácskozást szerveztünk a Skanzenban, amely az örökségesítés folyamata és megnyilvánulásai, a jegyzékre kerülés közösségi hatása, vagy a „kié az örökség?” tematikát ölelte fel.

A hőveji csipkevarrás élő hagyománya
(szellemikulturalisorokseg.hu)

Nagyecsed-i magyar és cigány tánc hagyományok
(szellemikulturalisorokseg.hu)

A nemzeti jegyzék gondozása és a közösségekkel történő megelőző és után követő kapcsolattartás mellett az igazgatóság kiemelt feladata az UNESCO által létrehozott nemzetközi jegyzékekre történő felterjesztések elkészítése, az abban résztvevő szakértők és intézmények munkájának koordinálása. Ennek köszönhetően Magyarországnak 3 sikeres felterjesztése került föl az Emberiség Szellemi Kulturális Örökségének Reprezentatív Listájára (*Busójárás Mohácson, Solymászat, Matyó hímzéskultúra*), és két program a Jó Megőrzési Gyakorlatok Regiszterére (*Táncház-módszer, Kodály-koncepció*).

Az idei év újabb UNESCO-előterjesztést eredményezett, hiszen öt ország közösen nyújtotta be március 31-i határidővel a kékfestés hagyományának úgynevezett multinacionális felterjesztését a Reprezentatív Listára. Németország, Ausztria, Csehország, Szlovákia és Magyarország kulturális állami vezetői két évi előkészítés után Bécsben írták alá a közös dokumentumot. A több ország részvételével készülő felterjesztések szöveges, fénykép- és filmdokumentációja az örökség általános, technikai részleteit és történetét is felvázoló bemutatásán túl az egyes országok jellegzetes gyakorlatát, fogalomkészletét, és az érintett közösségeket, illetve a megőrzés terén végzett intézkedéseket tartalmazza. Az idei évben a párizsi UNESCO-központban működő szellemi kulturális örökség titkársághoz eljuttatott dokumentáció értékelése már folyamatban van, annak tárgyalására és a felvételtől szóló döntési javaslat elfogadására a 2018 őszi megrendezésre kerülő Kormányközi Bizottsági ülésen fog sor kerülni.

Bár az UNESCO listáira szánt örökségeket a Részecskék terjesztik elő, a dokumentációnak és a felvételi kritériumoknak is fontos része, hogy a közösségek nyilatkozatai is az anyagban szerepeljenek. A dokumentumban be kell mutatni az érintett közösségek elkötelezettségét, a felterjesztésről való teljes körű informálását, az előkészítésben betöltött szerepüket, és az általuk tervezett megőrzési stratégiákat.

Az UNESCO-egyezmény szellemében a hazai megvalósításba is folyamatosan és minden szinten bevonjuk a közösségeket. Ezért hoztuk létre a Tudatos Örökségvédő Közösségek Körét, amely összefogja és rendszeresen összehívja a nemzeti jegyzéken szereplő örökségeket képviselő közösségek tagjait. A felterjesztés magyarországi mechanizmusa szintén ezt a törekvést erősíti. Azonban ahhoz, hogy elérjük a potenciálisan szellemi kulturális örökséggel rendelkező közösségeket, azaz számba vegyük a ma élő közösségi kulturális gyakorlatokat, közvetlen kapcsolatot szükséges teremteni az érintettekkel. Ennek közvetítésében az igazgatóság által létrehozott szakmai hálózatok, szervezett formában pedig a szellemi kulturális örökség megyei referensei játszóak a kulcsszerepet. A tizenkilenc megyét képviselő múzeumi szakemberek közvetítik az információkat a közösségek és az igazgatóság között, megyei szintű fórumokat, kiállításokat szerveznek, ahol a közösségek megismerkedhetnek a szellemi kulturális örökség egyezmény céljaival, a hazai megvalósítás adta lehetőségekkel. A referensek munkájának köszönhetően egyre több örökség-elem kerül fel a

közvetítésükkel a hazai nyilvántartásokra. A referensek és az igazgatóság nemcsak a kezdeti szakaszban, hanem a nemzeti jegyzékre kerülés után is tartja a kapcsolatot a közösségekkel.

Számukra fontos a bemutatkozás lehetősége, ugyanakkor a találkozás és a kapcsolatok erősítése is. A közösségek már egymást is számon tartják, amely kölcsönös meghívások és a helyi közösségi rendezvényeken való részvétel formájában is megnyilvánul. Ez azt is bizonyítja, hogy a szellemi kulturális örökség közösségek ösztönösen testesítik meg az UNESCO-egyezmény célkitűzését, a kulturális sokszínűség kölcsönös elismerését. A már idézett, a selmeci diákhagyományokat őrző közösség tagja szintén találóan fogalmazta ezt meg:

„Igazán különleges érzés megtapasztalni, hogy ki-ki milyen büszkeséggel és örömmel mutatja meg mindazt a szellemi tőkét, amit nemzedékek hosszú sora hagyott neki örökölni. Megkapó élmény volt végiglátogatni a kiállítókat, iparművészeket, hagyományőrzőket, érezni a sokszínűségében lüktető, eleven kultúra jelenlétét.”

CSONKA-TAKÁCS ESZTER

Jankó János-díjasok találkozója Ottományban

2017. szeptember 30. és október 1. között tartották a Magyar Néprajzi Társaság által alapított *Jankó János-díj*jal kitüntetettek hagyományos baráti találkozóját. A találkozóra ez alkalommal a partiumi Ottományban került sor, a rendezvény erdélyi szervezője Jakab Albert Zsolt volt.

A szombaton kezdődött esemény Gálospetri érintésével indult. A népes, 20 fős csoport elsőként a Kéri Gáspár által alapított és fenntartott tájházat látogatta meg, a kötetlen hangulathoz hozzájárult az is, hogy az érkezés napján még tartott a szünet. Így a kapun belépve nemcsak a tájházat és a hozzá tartozó épületeket (pince, csűr) és berendezéseit lehetett megtekinteni, hanem szőlőt, mustot és a tavalyi évjárat borait (*bakator, nova, otelló*) lehetett megkóstolni. A későbbiekben Ottományban a Komáromi-udvarházat keresték fel a résztvevők, ahol megismerkedhettek az épület és az azt építtető család történetével, a felújítás körülményeivel, kiállítási anyagaival. A kúria és a hozzá tartozó pince megtekintése után a házigazdák a helyi pincesorra szervezték a vacsorát, ahol a helyi borok és saját készítésű ételek tovább javították az együttlét hangulatát, így lehetővé vált az aktuális és fontos szakmai kérdések oldott, kötetlenebb megvitatása is.

A találkozó résztvevőinek egy csoportja

A folytatásban, vasárnap délelőtt a szalacsi pinceutcákat keresték fel a találkozó résztvevői, ahol szintén a Kéri Gáspár tulajdonában levő zsellérházat és pincéket lehetett megismerni.

A magyar néprajztudomány szakemberei számára fontos a *Jankó János-díjasok* informális találkozója, amelynek hagyományát Gráfik Imre indította el és Kemecsi Lajos közreműködésével folytatódik az utóbbi években.

JAKAB ALBERT ZSOLT

* * *